

**T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

Doktora Tezi

**DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE
AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA**

**Orhan KARACA
2502110229**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU**

İstanbul – 2015

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : ORHAN KARACA

Numarası : 2502110229

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT

Danışman : PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU

Tez Savunma Tarihi : 26.05.2015

Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : "DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ARZU İMREN		KABUL
2- PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU		KABUL
3- PROF. DR. BÜLENT GÜLOĞLU		KABUL
4- DOÇ. DR. ERCAN SARIDOĞAN		KABUL
5- YRD. DOÇ. DR. İREM YALKI		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ABDULKADİR TUNA		—
2- YRD. DOÇ. DR. DERYA KULOĞLU		—

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

ORHAN KARACA

ÖZ

Bu çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu ilişki üç yönden ele alınmıştır. İlk olarak iktisadi kalkınmanın demokrasiye etkisi bulunmaya çalışılmıştır. İkinci olarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine bakılmıştır. Üçüncü olarak demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada 162 ülkenin 1960-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı verileriyle panel veri analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde zayıf bir etkisi olduğunu göstermiştir. İktisadi kalkınma düzeyindeki artış demokrasi düzeyini yükseltmekte ama bu etki ancak uzun dönemde gözle görülür hale gelmektedir. Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi bulunamamıştır. Nedensellik analizlerinde ise demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında çift yönlü nedensellik çıkmış, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi çıkmamıştır. Bütün bulgular birlikte değerlendirildiğinde, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında kısa dönemde bir ilişki olmadığı ama bu ikisinin uzun dönemde birbirini desteklediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, kalkınma, ekonomik büyüme

AN EMPIRICAL INVESTIGATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPMENT

ORHAN KARACA

ABSTRACT

In this study, the relationship between democracy and economic development is examined. This relation is handled in terms of three different directions. Firstly, it's tried to find out the impact of economic development on democracy. Second, democracy's impact on economic growth is searched. Third, causality relationship between democracy, the level of economic development and economic growth is examined. This study includes panel data analysis carried out by using five year interval data belonging to 1960-2010 period for 162 countries. The conclusion of analysis points out that economic development has a slight impact on democracy. The increase on the level of economic development uplifts the democratic level, however this can be observed visibly only in the long term. An impact of democracy on economic growth is not reached by this study. Through the causality analysis, this study finds out bidirectional causality between democracy and the level of economic development, but a causality relationship between democracy and economic growth is not seen. This study reached the conclusion that when all of the findings are considered, there is not a relation between democracy and economic development in the short term, but they support each other through the long term.

Keywords: Democracy, development, economic growth

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı, çağımızın en popüler siyasi rejim türü olan demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Demokrasi temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir siyasi rejim türü olduğu için günümüzde tüm toplumlar tarafından istenmekte, iktisadi kalkınma da aynı ölçüde arzu edilmektedir. Ancak bu ikisinin aynı anda gerçekleşip gerçekleşemeyeceği konusunda tartışmalar vardır. Bu nedenle bazı gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman demokrasiye geçiş için henüz erken olduğundan bahsedilebilmekte ve hızlı kalkınma için demokrasiden fedakarlık edilmesi gerektiği öne sürülebilmektedir. Konunun önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Durumun gerçekten böyle olup olmadığının ortaya konulması, gelişmekte olan ülkeler için yol gösterici olacaktır. Bu konu hala gelişme yolunda olan Türkiye için de önem taşımaktadır.

Bu nedenle çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki çok boyutlu bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada hem demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki hem de iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi de araştırma konusu yapılmıştır. Bu ilişkiler panel veri analizi yöntemleriyle ve 162 ülkenin 1960-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı verileri kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanı hocam Prof. Dr. Cem Saatcioğlu'na teşekkür ederim. Yapıcı eleştirileriyle tezin şekillenmesini sağlayan Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Arzu İmren ile Doç. Dr. Ercan Sarıkaya'ya ve ekonometrik analizlerde engin bilgisinden yararlandığım Prof. Dr. Bülent Güloğlu'na da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yoğun çalışma temposu nedeniyle yeterince zaman ayıramadığım eşim Elif ile çocuklarım Çağla ve Tolga'ya da teşekkür borçluyum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÖLÇÜMÜ.....	4
1.1. SİYASAL REJİMLER.....	4
1.2. DEMOKRASİNİN TANIMI, ÇEŞİTLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖLÇÜMÜ.....	9
1.2.1. Demokrasinin Tanımı.....	9
1.2.2. Demokrasi Çeşitleri.....	12
1.2.3. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi.....	17
1.2.4. Demokrasinin Ölçümü.....	22
1.3. İKTİSADİ KALKINMANIN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖLÇÜMÜ.....	32
1.3.1. İktisadi Kalkınmanın Tanımı.....	32
1.3.2. İktisadi Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi.....	34
1.3.3. İktisadi Kalkınmanın Ölçümü.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE

TEORİK GÖRÜŞLER VE AMPİRİK ÇALIŞMALAR.....	47
2.1. İKTİSADİ KALKINMANIN DEMOKRASİYE ETKİSİ.....	47
2.1.1. Teorik Görüşler.....	47
2.1.2. Ampirik Çalışmalar.....	52
2.2. DEMOKRASİNİN İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİ.....	61
2.2.1. Teorik Görüşler.....	61
2.2.2. Ampirik Çalışmalar.....	65
2.3. DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ

İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ.....	84
3.1. VERİ SETİ VE YÖNTEM.....	84
3.2. İKTİSADİ KALKINMANIN DEMOKRASİYE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ.....	91
3.2.1. Model.....	91
3.2.2. Analiz Sonuçları.....	93
3.2.3. Duyarlılık Analizi.....	98
3.3. DEMOKRASİNİN İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ.....	101
3.3.1. Model.....	101
3.3.2. Analiz Sonuçları.....	103
3.3.3. Duyarlılık Analizi.....	106
3.4. DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ.....	110
3.4.1. Model.....	110
3.4.2. Analiz Sonuçları.....	112

SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ.....	145

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Polity IV'e Göre Demokrasilerin Gelişimi (1800-2013).....	31
Şekil 2.1. Demokratikleşmede Bir Faktör Olarak Ekonomik Gelişme.....	50

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1. Huntington’a Göre Modern Dünyada Demokratikleşme.....	21
Tablo 1.2. Freedom House’a Göre Demokratik Ülkeler (2013).....	24
Tablo 1.3. Freedom House’a Göre Demokratik Olmayan Ülkeler (2013)..	25
Tablo 1.4. Freedom House’a Göre Seçimsel Demokrasiler (1989-2013)....	26
Tablo 1.5. Polity IV’e Göre Demokratik Ülkeler (2013).....	29
Tablo 1.6. Polity IV’e Göre Demokratik Olmayan Ülkeler (2013).....	30
Tablo 1.7. Rostow’a Göre Bazı Kalkınmış Ülkelerin Harekete Geçme ve Olgunlaşma Tarihleri.....	35
Tablo 1.8. Dünyada Kişi Başına Gelir ve Büyüme Oranları (1-2008).....	36
Tablo 1.9. Dünya Bankası’na Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2012).....	41
Tablo 1.10. IMF’ye Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2013).....	43
Tablo 1.11. UNDP’ye Göre Ülkelerin İnsani Gelişme Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2012).....	45
Tablo 2.1. İktisadi Kalkınmanın Demokrasi Üzerindeki Etkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları.....	54
Tablo 2.2. Demokrasinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları.....	67
Tablo 2.3. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik İlişkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları.....	79
Tablo 3.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları.....	88
Tablo 3.2. Araştırmanın Kapsadığı Ülkelerin Listesi.....	89
Tablo 3.3. Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	90
Tablo 3.4. Kullanılan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	90
Tablo 3.5. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları.....	96

Tablo 3.6. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Polity IV	
Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları.....	99
Tablo 3.7. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Alt Dönemler İçin	
Yapılan Analizlerin Sonuçları.....	100
Tablo 3.8. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Freedom House	
Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları.....	105
Tablo 3.9. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Polity IV	
Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları.....	107
Tablo 3.10. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Freedom House	
Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Alt Dönem Analizleri.....	108
Tablo 3.11. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Polity IV	
Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Alt Dönem Analizleri.....	109
Tablo 3.12. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik	
İlişkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan	
Analizler.....	113
Tablo 3.13. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik	
İlişkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin	
Sonuçları.....	115
Tablo 3.14. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik	
İlişkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan	
Analizler.....	116
Tablo 3.15. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik	
İlişkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin	
Sonuçları.....	117

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
CSP	: Center For Systemic Peace
EKK	: En Küçük Kareler
GGDC	: Groningen Growth and Development Centre
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
M.Ö.	: Milattan Önce
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
TİKBSÇG	: Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

GİRİŞ

Demokrasi ve iktisadi kalkınma, çağımızın en önemli kavramları arasında yer almaktadır. Demokrasi, en basit biçimiyle, halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi olarak tanımlanmaktadır. İktisadi kalkınma ise kısaca toplumsal refah seviyesinde artış ve yaşam kalitesinde iyileşme olarak ifade edilebilir. Demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir siyasi rejim türü olduğu için, günümüzde tüm toplumları peşinden koşturmaktadır. İktisadi kalkınma da toplumlar tarafından aynı ölçüde arzu edilmektedir. Bu ikisi arasında nasıl bir ilişki olduğu uzun zamandır hem siyaset bilimcilerin hem de iktisatçıların ilgisini çekmektedir. Siyaset bilimciler daha çok iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisiyle ilgilenirken, iktisatçılar ise daha çok demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar karmaşık bir ilişkiye işaret etmektedir. Esasında bu ilişkinin iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru olan yönü üzerinde nisbeten bir uzlaşma var gibi görünmektedir. Siyaset bilimciler, genelde, demokrasinin ancak belirli bir kalkınmışlık seviyesine ulaşmış ülkelerde yaşayabileceği görüşündedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar da genelde bu yönde sonuç vermiştir. Fakat söz konusu ilişkinin demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru olan yönü epey tartışmalıdır. Burada demokrasinin iktisadi kalkınmayı engellediği görüşleriyle desteklediği görüşleri çatışmaktadır. Bu konuyu ampirik olarak araştıran çalışmaların sonuçları da karışıktır. Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki konusunda her iki yöne doğru da nedenselliği öngören teorik görüşlerin bulunması, bazı araştırmacıların bu nedenselliğin yönünü tespit etmeye çalışmalarına da yol açmıştır. Fakat bu konudaki çalışmaların sonuçları da çok tutarlı değildir.

Bu çalışmanın amacı demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Konunun önemi, bazı gelişmekte olan ülkelerde, zaman zaman, demokrasiye geçiş için henüz erken olduğundan bahsedilmesinden ve hızlı kalkınmak için demokrasiden fedakarlık edilmesi gerektiğinin ileri sürülmesinden

kaynaklanmaktadır. Durumun gerçekten böyle olup olmadığının ortaya konulması, hem hala gelişme yolunda olan hem de son yıllarda demokrasiye geçiş sancılarını daha yoğun olarak yaşamaya başlayan Türkiye için de önem taşımaktadır. Bu amaçla 162 ülkenin 1960-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı verileri kullanılarak yapılan panel veri analizleriyle, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki etraflı bir şekilde araştırılmıştır.

“Demokrasi ve İktisadi Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma” başlığını taşıyan çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin içeriği aşağıda açıklanmaktadır.

Birinci Bölüm’de demokrasi ve iktisadi kalkınmanın kavramsal çerçevesi ve ölçümü ele alınmıştır. Bu bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır. Demokrasi bir siyasi rejim türü olduğu için, ilk alt bölümde siyasal rejimlerden bahsedilmiştir. İkinci alt bölümde demokrasinin tanımı, çeşitleri, tarihsel gelişimi ve ölçüm yöntemleri anlatılmıştır. Bu alt bölümde günümüzdeki ülkelerin iki ayrı demokrasi ölçüsüne göre sınıflandırması da yer almaktadır. Üçüncü alt bölümde iktisadi kalkınmanın tanımı, tarihsel gelişimi ve ölçümü konuları işlenmiştir. Burada da ülkelerin çeşitli iktisadi kalkınma ölçülerine göre yapılan sınıflandırmaları verilmiştir.

İkinci Bölüm, demokrasi ve iktisadi kalkınma ilişkisi üzerine geliştirilmiş teorik görüşleri ve yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarını içermektedir. Bu bölüm de üç alt bölümden oluşmaktadır. İktisadi kalkınmanın demokrasiye etkisinin ele alındığı ilk alt bölümde önce bu konudaki teorik görüşlere yer verilmiştir. Daha sonra ise bu konuda yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarından bahsedilmiş ve bunların bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu alt bölümde iktisadi kalkınmanın demokrasiye etkisi üzerine yapılan 24 ampirik çalışmanın bir listesi yer almaktadır. Söz konusu literatürdeki önemli ampirik çalışmaları kapsayan listede, bu çalışmalar, araştırmada kullandıkları yöntemler, ele aldıkları örneklem, kapsadıkları dönem, kullandıkları demokrasi ve kalkınma göstergeleri, ulaştıkları bulgular itibarıyla özetlenmiştir. İkinci alt bölümde önce demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisi konusundaki teorik görüşlere yer verilmiş, daha sonra ise yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarından

bahsedilip değerlendirmesi yapılmıştır. Bu alt bölümde de ilgili literatürdeki 40 önemli ampirik çalışmayı kapsayan ve yukarıda bahsedilenle aynı içeriğe sahip bir liste bulunmaktadır. Üçüncü alt bölümde ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı ampirik çalışmaların bir listesiyle ulaştıkları sonuçların değerlendirmesi yer almaktadır.

Üçüncü Bölüm’de demokrasi ve iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymak için yaptığımız ampirik analizler ve sonuçları verilmiştir. Bu bölüm dört alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölümde araştırmada kullanılan veri seti ile ekonometrik yöntem tanıtılmıştır. İkinci alt bölümde iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisini tespit etmek için yaptığımız analizler ve sonuçları anlatılmıştır. Üçüncü alt bölümde demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisini bulmak için yaptığımız analizler ve sonuçları yer almaktadır. Dördüncü alt bölümde ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmak için yaptığımız analizler ve sonuçları bulunmaktadır.

Çalışma Sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır. Sonuç bölümünde, çalışmada elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMANIN

KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÖLÇÜMÜ

Demokrasi kısaca halkın kendi kendisini yönetmesi olarak tanımlanmakta, iktisadi kalkınma ise öz olarak toplumsal refah artışını ifade etmektedir. Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkiyi araştırdığımız çalışmamızın bu ilk bölümü, bu iki kavramın açıklanmasına ayrılmıştır. Demokrasi siyasal rejim türlerinden biri olduğu için, aşağıda ilk önce siyasal rejimlerden bahsedilecektir. Daha sonra demokrasi kavramı incelenecektir. Bu inceleme demokrasinin tanımını, türlerini, tarihsel gelişimini ve ölçümünü içerecektir. Bu bölümün son konusu ise iktisadi kalkınma kavramının incelenmesi olacaktır. İktisadi kalkınmanın incelenmesi de tanım, tarihsel gelişim ve ölçüm yöntemlerini kapsayacaktır.

1.1. SİYASAL REJİMLER

Demokrasi en genel anlamıyla siyasal rejim türlerinden biri olduğu için, çalışmamıza siyasal rejimler hakkında bilgi vererek başlıyoruz. Duverger (1986: 9), siyasal rejimi, geniş anlamda belirli bir sosyal grupta yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçim olarak tanımlarken, dar anlamda bunun sadece insan toplumunun özel bir biçimi olan ulusun yönetim yapısını belirttiğini ifade etmektedir. Buna göre, bu çalışmada kullanıldığı şekliyle siyasal rejimi, bir ülkede yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçim olarak tanımlayabiliriz.

Siyasal rejimler, literatürde, siyasal sistemler, siyasal düzenler, devlet düzenleri, hükümet biçimleri, yönetim biçimleri gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu çalışmada da zaman zaman bu alternatif isimler kullanılacaktır. Bunların hepsiyle anlatılmak istenen yukarıda tanımı verilen kavramdır.

Siyasal rejimler çok eskiden beri filozofların ve bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve çeşitli şekillerde sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Siyasal rejimler, yönetimi oluşturma şekli, yöneticilerin yönetme biçimi, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkilerin içeriğine bakılarak sınıflandırılabilir (Kalaycıoğlu vd., 2012: 18). Fakat bu sınıflandırmada tarih boyunca en çok kullanılan ölçüt, basitliği nedeniyle, yönetimde bulunanların sayısını dikkate alan sayı ölçütü olmuştur (Eroğul, 1981: 87). Bu ölçüte göre siyasal rejimler, kabaca, monarşi, oligarşi ve demokrasi şeklinde üçe ayrılmaktadır. Monarşi tek kişinin, oligarşi azınlığın, demokrasi ise halkın ya da bir başka deyişle çoğunluğun yönetimi anlamına gelmektedir.

Siyasal rejimlerin ilk sınıflandırmasına Herodotos'un (M.Ö. 484-425) *Tarih* isimli eserinde rastlanmaktadır (Eroğul, 1981: 83; Duverger, 1984: 88). Bu eserin M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Esasında Herodotos'tan yarım yüzyıl kadar önce, dönemin ünlü şairi Pindar (M.Ö. 522-443) bir şiirinde (*Pythian Odes* 2.86-88), tek kişinin, azınlığın ve çoğunluğun yönetimi şeklindeki üçlü sınıflandırmadan bahsetmiştir (Asheri vd., 2007: 471; Hamel, 2012: 118). Fakat bu sınıflandırmayı düzyazı olarak ve geniş bir tartışma şeklinde ilk kez Herodotos sunmuştur. Herodotos, *Tarih*'in üçüncü kitabında, İran sarayında geçen bir tartışma çerçevesinde, monarşi, oligarşi ve demokrasi olarak üçe ayırdığı siyasal rejimleri karşılaştırmaktadır (bkz. Herodotos, 1991: 169-170).

Siyasal rejimlerin siyaset bilimi çerçevesindeki ilk incelemesi ise Platon (M.Ö. 427-347) tarafından yapılmıştır. Platon'un siyaset bilimiyle ilişkili, *Devlet*, *Devlet Adamı* ve *Yasalar* isimli üç eseri vardır. Platon'un bu üç eserdeki siyasal rejim tanımlamalarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Platon, tasarladığı ideal devleti -filozof bir kralın yönetimindeki monarşi ya da bir grup filozofun yönetimindeki aristokrasi- anlattığı *Devlet*'te, bu ideal devleti o dönemde mevcut olan dört devlet düzeniyle de karşılaştırmıştır. Bunları timokrazi veya timarşi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık olarak adlandırmıştır. Timokrazi, askeri gücü elinde tutan azınlığın; oligarşi, varlıklı azınlığın; demokrasi, yoksul çoğunluğun; tiranlık, iktidarı güç kullanarak elinde tutan tek adamın yönetimi olarak tanımlanmıştır. Platon, bu siyasal rejimlerin birbirini izlediği evrimsel bir süreçten de bahsetmiştir.

Ona göre, mal-mülk kaygısı olmayan filozofların yönetimindeki ideal devlet olan aristokraside yöneticilerin mülkiyet sahibi olmaya başlamalarıyla timokrazi; timokraside mülkiyetin bir azınlığın elinde toplanmasıyla oligarşi; oligarşinin yoksullar tarafından devrilmesiyle demokrasi; demokrasideki aşırı özgürlüğün getirdiği anarşiyi önlemek için tek bir güçlü adamın iktidara gelmesiyle de tiranlık ortaya çıkmaktadır (bkz. Platon, 2012a). Platon, *Devlet Adamı*’nda mevcut siyasal yönetim şekillerini iki ölçüye göre sınıflandırmıştır. Bu ölçülerden birincisi klasik sayı ölçüsü iken, ikincisi yöneticilerin yasalara uyup uymamasıdır. Bu sınıflandırmaya göre, tek kişinin yasalara saygılı yönetimi monarşi, kanunsuz yönetimi tiranlıktır. Azınlığın yasalara saygılı yönetimi aristokrasi, kanunsuz yönetimi oligarşidir. Çoğunluğun yönetimi ise sadece demokrasi adını taşımaktadır ama bu da yasalara saygılı olup olmamasına göre ikiye bölünmüştür. Böylece ortaya altılı bir sınıflandırma çıkmıştır. Platon, yasalara saygılı yönetimleri iyiden kötüye doğru monarşi, aristokrasi, demokrasi olarak sıralamıştır. Yasalara uymayan yönetimlerin iyiden kötüye doğru sıralanması ise demokrasi, oligarşi, tiranlık şeklindedir. Platon, demokraside güç çok sayıda insan arasında paylaştırıldığı için yasalara saygılı yönetimler içinde en kötüsünün bu olduğu görüşündedir. Kanunsuz yönetimlerde ise gücün çok sayıda insan arasında paylaşılmış olmasını kötünün iyisi olarak görmektedir (bkz. Platon, 2011). Platon, bir devletin iyi yönetilmesi için gerekli olduğunu düşündüğü yasaları anlattığı *Yasalar*’da ise devlet düzenlerinin monarşi ve demokrasi şeklinde iki ana biçimi olduğunu, öteki biçimlerin bu ikisinden çıktığını söylemektedir. Bu siyasal rejimler arasındaki farkın ise özgürlüğe tanıdıkları öncelik olduğunu öne sürmektedir. Buna göre bir uca monarşinin özgürlüğe hiç yer vermeyen ve tam bir baskı rejimine dönüşen biçimini, diğer uca demokrasinin aşırı özgürlüğe yer veren biçimini koymaktadır. Eroğul’un (1981) yaptığı gibi, bu biçimleri mutlak otokrasi ve mutlak demokrasi olarak tanımlayabiliriz. Platon, bunların ikisinin de kötü olduğunu ve doğru yönetim biçimine ulaşmanın yolunun baskı ile özgürlük arasında dengeyi kurmaktan geçtiğini ileri sürmektedir (bkz. Platon, 2012b).

Siyasal rejimlerin bir başka önemli sınıflandırması, Platon’un öğrencisi olan Aristoteles’e (M.Ö. 384-322) aittir. Esasında Aristoteles’in *Politika* isimli eserinde

yaptığı bu sınıflandırma, Platon'un *Devlet Adamı*'nda yaptığı altılı sınıflandırmaya oldukça benzemektedir. İki sınıflandırma arasında sadece iki fark bulunmaktadır. Birincisi, Platon'un yasalara uygunluk ölçütünün yerini Aristoteles'de toplumun ortak çıkarının gözetimi almaktadır. İkincisi, Platon'un "yasalara saygılı demokrasi" adını verdiği yönetim biçimine Aristoteles "siyasal yönetim" veya "politeia" demektedir. Aristoteles, toplumun ortak çıkarının gözetildiği siyasal rejimleri doğru, yöneticilerin kendi çıkarlarını gözettiği siyasal rejimleri sapkın olarak görmektedir. Buna göre ise ortaya altılı bir sınıflandırma çıkmaktadır: Toplumun ortak çıkarını gözetilen bir kişinin yönetimi monarşi veya krallık; ortak çıkarı gözetilen azınlığın yönetimi aristokrasi; ortak çıkarı gözetilen çoğunluğun yönetimi siyasal yönetim veya politeia; kendi çıkarını gözetilen bir kişinin yönetimi tiranlık; kendi çıkarlarını gözetilen azınlığın yönetimi oligarşi; kendi çıkarlarını gözetilen çoğunluğun yönetimi demokrasi adını almaktadır (bkz. Aristoteles, 2012).

Aristoteles'ten bu yana geçen 2300 yılda siyasal rejimleri sınıflandırmaya çalışan başkaları da olmuştur. Bunlar arasında Machiavelli, Bodin, Hobbes, Harrington, Montesquieu gibi isimler sayılabilir¹. Fakat bu sınıflandırmalar da Antik Yunanistan'da yapılan yukarıdaki sınıflandırmalara benzerlik göstermektedir. Duverger (1984: 88), Antik Yunanistan'daki üçlü sınıflandırmanın Montesquieu'ye değin ve ondan sonra da politik düşünceye egemen olduğunu, her önemli yazarın özüne dokunmaksızın bu üçlüyü karmaşık hale soktuğunu ifade etmektedir.

Günümüzdeki yaygın uygulama, siyasal rejimleri, demokratik olup olmamalarına göre ikiye ayırmaktır. Demokratik rejimlerle demokratik olmayan rejimler arasındaki temel fark, yöneticilerin seçilmesine yönetilenlerin katılıp katılmamasıdır. Demokratik olmayan rejimlerde insanlar, doğuştan, kura, servet, şiddet, kooptasyon, bilgi, atama ya da sınav sonucunda lider olurlarken, demokratik rejimlerde temel yöntem, liderlerin, yönetecekleri halk tarafından rekabete dayalı seçimler yoluyla belirlenmesidir (Huntington, 2011: 18). Demokrasi konusunda

¹ Bu isimlerin yaptığı siyasal rejim sınıflandırmaları için Eroğul'a (1981) bakılabilir.

ayrıntılı bilgi bir sonraki alt bölümde verilecektir. Demokratik olmayan rejimlerden ise aşağıda kısaca bahsedilecektir.

Demokratik olmayan rejimlerin çok çeşitli türleri vardır. Bunların hepsi ortak bir adla anılmak istendiğinde genelde otokrasi terimi kullanılmaktadır. Bu terim, Eski Yunanca'daki "kendi" veya "kendiliğinden" anlamına gelen "autos" ile "iktidar" veya "yönetim" anlamına gelen "kratos" sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır. "Kendiliğinden oluşan yönetim" gibi bir sözcük anlamına sahiptir. İktidarın, hukukun üstünlüğü yerine daha çok kendi çıkarlarına göre hareket eden, hiç kimseye veya kuruma karşı sorumlu olmayan ve sınırsız güce sahip olan bir kişi veya bir grubun elinde bulunduğu bir yönetim biçimini ifade etmektedir (Dickerson vd., 2009: 280). Bazen demokratik olmayan rejimlerin hepsinin birden otoriter rejimler veya diktatörlükler olarak adlandırıldığına da rastlanmaktadır. Fakat bazen de bu ikisinden otokratik rejimlerin alt türleri olarak bahsedilmektedir. Nitekim Kışlalı (1987: 404), bazı siyasal bilimcilerin diktatörlüğü baskı rejimlerinin özel bir biçimi olarak kabul ettiklerini, oysa yaygın eğilimin tüm baskı rejimlerini diktatörlük olarak adlandırmak yönünde olduğunu belirtmektedir. Kısacası, demokratik olmayan rejimlerin adlandırılması konusunda bir kargaşa mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu rejimlerin tümünün otokrasi olarak adlandırılması tercih edilmiştir.

Otokratik rejimler, genelde, otoriter ve totaliter rejimler olarak iki ana gruba ayrılır. Otoriter rejimler, ufak bir zümrenin devlet yönetimini topluma karşı anayasal bir sorumluluğu olmadan elinde tuttuğu siyasal rejimlerdir (Kalaycıoğlu vd., 2012: 145). Otaritarizm, karmaşık ve geniş bir kategoridir. Bu gruptaki rejimlerin tek ortak noktası, hepsinde otoritenin abartılması ve kötüye kullanılmasıdır (Çağla, 2010: 134). Max Weber, meşru otoriteyi, normatif kuralların meşruluğu ve bunlara göre egemenlik konumuna getirilenlerin emir verme hakkı olduğu inancına dayalı yasal otorite; eskiden beri süren geleneklerin kutsallığına ve bunlara göre güç kullananların meşruluğuna olan inanca dayalı geleneksel otorite; bir bireyin istisna kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan veya emredilen normatif kalıpların kutsallığına olan bağlılığa dayalı karizmatik otorite olmak üzere üçe ayırmıştır (Weber, 2013: 54). Çağla (2010: 134), otoritenin bu üç durumda da

kötüye kullanılabileceğini, yasal otoritenin egemen olduğu bir uzlaşma rejiminin bile dejenere olarak güce dayalı bir rejime dönüşebileceğini belirtmektedir.

Totaliter rejimler, merkeziyetçi bir devlet yapısı ve radikal bir ideoloji üzerine kurulan, içinde bulunduğu sosyoekonomik yapının bütün üyelerini ve kurumlarını dönüştürmeyi hedefleyen, bireysel özgürlükleri ortadan kaldıran siyasal rejimlerdir (O’Neil, 2010: 144). Totaliter rejimlerin ortak özellikleri, tek ideolojinin hakimiyeti, bir adam tarafından yönetilen tipik tek parti, yıldırıncı bir polis, haberleşme tekeli, silah tekeli ve merkezden yönetilen ekonomidir (Friedrich ve Brzezinski, 1964: 12-13). Totaliter rejimler 20. yüzyılın ürünüdür ve bu terim ilk olarak 1920’li yıllarda İtalya’da Mussolini yönetimindeki Faşist rejimi tanımlamak için kullanılmıştır (bkz. Linz, 2008: 16). Diğer önemli örnekleri de Hitler Almanyası ile Sovyetler Birliği’dir. Bu rejimler günümüzde büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Esasında totaliter rejimler de son tahlilde birer otoriter rejimdir. Demokratik olmayan tüm rejimlerin bazen otoriter rejimler olarak adlandırılmasının nedeni de budur. (Kalaycıoğlu vd., 2012: 18), totaliter rejimleri otoriter rejimlerden ayıranın onların daha yüksek bir gelişmişlik düzeyinde, denetim kapasitesinde olmaları ve bir ideolojinin rehberliğinde siyasal sistemi yapılandırmak üzere hareket etmeleri olduğunu söylemektedir. Totaliter rejimler, yönettikleri toplumu tam anlamıyla seferber etmek, tek tek her bireyi izlemek, davranışlarını düzenlemek ve denetlemek yeteneğine sahiptir. Otoriter rejimlerin ise bu ölçüde güçleri veya yetenekleri yoktur, sadece yakalayabildiklerine yaptırım uygulayabilecek bir içeriktedirler.

1.2. DEMOKRASİNİN TANIMI, ÇEŞİTLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖLÇÜMÜ

1.2.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasinin en kısa tanımı “halk yönetimi” şeklindedir. Bu tanım terimin sözcük anlamından gelmektedir. Demokrasi terimi, Eski Yunanca’daki “halk”

anlamına gelen “demos” ile “iktidar” veya “yönetim” anlamına gelen “kratos” sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır. Sözcük anlamından hareketle yapılan ve çok bilinen buna benzer bir başka demokrasi tanımı “halkın kendi kendini yönetmesi” şeklindedir. 19. yüzyılda ABD başkanlarından Abraham Lincoln bu tanıma bir koşul daha ekleyerek demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi” olarak tanımlamıştır (Schmidt, 2002: 16)². Lincoln’ün yaptığı bu tanım artık bir klasik haline gelmiştir.

Ancak yaygın olarak kullanılan bu tanımlar yeterince açık değildir. Tanımın her bir bileşeni için belirsizlikler söz konusudur. En başta “halk” teriminin tam olarak neyi ifade ettiği belli değildir. Tarih boyunca kölelik, servet sahipliği, cinsiyet ayrımcılığı, ırkçılık gibi nedenlerle toplumun bir bölümünün halk tanımının dışında tutulduğu çok örnek vardır. İsviçre’de kadınların oy verme hakkına daha ancak 1971’de kavuşabilmiş olmaları çarpıcı bir örnektir. Halkın kendi kendini nasıl yöneteceği de belirsizdir. Halkın kendi kendini yönetmesi ancak herkesin karar almak için bir araya gelebileceği çok küçük toplumlarda söz konusu olabilir. Kalabalık toplumlarda ise halkın içinde olduğu değil onay verdiği yönetimlerden bahsedilebilir. Bu onayın alınması için kullanılan yöntemler de -tek adaylı seçimler gibi- demokrasi dediğimizde anlatmak istediğimiz şeyle bağdaşmayan bir nitelikte olabilir. Tanımdaki “halk için” ibaresi de belirsizlikler taşımaktadır. Halk için neyin iyi olduğuna kimin ve nasıl karar vereceği belli değildir.

Bu belirsizlikler demokrasinin popüler hale geldiği 20. yüzyılda hemen her türlü rejimin kendisini gerçek demokrasi olarak tanıtmaya çalışmasına neden olmuştur. Bu da bilim adamlarını daha kesin tanımlar oluşturmaya itmiştir. Bu açıdan bir dönüm noktası, Schumpeter’in ilk kez 1942’de yayınlanan *Capitalism, Socialism and Democracy* adlı eseri olmuştur. 20. yüzyılın ortalarında demokrasinin anlamı üzerine yapılan tartışmalarda üç yaklaşım ortaya çıkmıştı: Bir yönetim biçimi olarak

² Bu tanım yaygın olarak Abraham Lincoln’a mal edilirse de, Lijphart (2014: 15), May’e (1987) atıfta bulunarak, benzer tanımı ilk olarak Daniel Webster’in yaptığını belirtmektedir. İki kez dışişleri bakanlığı yapan ABD’li siyasetçi Daniel Webster, Abraham Lincoln’ın bu tanımı yaptığı 1863’teki Gettysburg konuşmasından 33 yıl önce yani 1830’da yaptığı bir konuşmada, demokrasiyi şöyle tanımlamıştır: “Halk tarafından, halk için ve halkın isteklerine cevap verebilen, halkın yönetimi.”

demokrasi, yönetimin otoritesinin kaynaklarına, yönetimin hizmet ettiği amaçlara ve yönetimin kuruluşundaki yöntemlere göre tanımlanmıştı (Huntington, 2011: 17). Schumpeter, eserinde, demokrasiyi halkın iradesine (kaynak) ve ortak iyiliğe (amaç) dayanarak tanımlayan klasik görüşlerin yetersizliklerini ortaya koymuş ve yöntemi esas alan bir tanım yapmıştır. Bu tanıma göre, demokratik yöntem, bireylerin karar verme iktidarını halkın oyları için yarışarak elde ettikleri, siyasi kararlara varmak için kullanılan kurumsal bir düzenlemedir (Schumpeter, 2003: 269). İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir süre demokrasiyi klasik biçimde kaynak ve amaca göre tanımlayanlarla Schumpeter'ı izleyerek yöntemsel olarak tanımlayanlar arasında bir tartışma yaşanmış, sonuçta 1970'lere gelindiğinde yöntemsel tanım baskın çıkmaya başlamıştır (Huntington, 2011: 18). Çünkü bu tanımın demokrasinin ölçümü konusunda ampirik bir başvuru noktası sağladığı, demokratik olan ve olmayan yönetimleri ayırmaya yaradığı görülmüştür.

Schumpeter demokrasinin tanımlanması konusunda bir çıkış açmakla birlikte sadece rekabetçi seçimleri esas alan bir tanım yapmıştır. Kuşkusuz demokrasinin sadece seçime indirgenmesi yetersiz bir yaklaşımdır. Bu yetersizlik Dahl (1971) tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Dahl (1971: 3) bir yönetim biçiminin demokrasi ya da kendisinin deyimiyle poliarşi³ olarak kabul edilebilmesi için şu sekiz şartı taşıması gerektiğini öne sürmüştür:

- 1) Örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü
- 2) İfade özgürlüğü
- 3) Oy verme hakkı
- 4) Kamu görevlerine seçilme hakkı
- 5) Siyasi liderlerin destek ve oy kazanmak için yarışma hakkı
- 6) Alternatif bilgi kaynaklarının varlığı
- 7) Serbest ve adil seçimler

³ Poliarşi (polyarchy), "çoğunluğun yönetimi" anlamına gelmektedir. Dahl, hiçbir zaman ulaşılamayacak bir ideal olarak gördüğü demokrasi ile gerçek hayatta ona en yakın olan sistemleri birbirinden ayırmak için bu kavramı önermiştir. Ancak bu öneri benimsenmemiştir.

- 8) Hükümet politikalarını seçmenlerin oylarına ve diğer tercih biçimlerine bağımlı kılan kurumların varlığı

Bu sekiz şarta dayanarak demokrasiyi şöyle tanımlayabiliriz: Demokrasi, vatandaşların örgütlenme ve ifade özgürlükleri ile kamu görevlerine seçilme ve seçme haklarına sahip olduğu, siyasi liderlerin seçmenlerin desteğini ve oylarını kazanmak için yarışabildiği, alternatif bilgi kaynaklarının bulunduğu, serbest ve adil seçimlerin yapıldığı, hükümet politikalarının seçmenlerin oylarına ve diğer şekillerde ifade ettikleri tercihlerine dayandığı bir yönetim biçimidir.

Belirtmek gerekir ki, demokrasiyi bu şekilde tanımlayan yaklaşımlara realist, ampirik, minimalist gibi isimler verilmektedir. Bunun karşısında ise normatif veya maksimalist yaklaşımlar yer almaktadır. İkisi arasındaki temel fark, maksimalist yaklaşımların olması gereken veya ideal demokrasiyi tanımlamaya çalışması, minimalist yaklaşımların ise mevcut yönetimler içinde demokrasiye en yakın olanları tespit etmeye odaklanmasıdır. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu yaklaşım demokrasinin ölçümü konusunda bir çığır açmıştır. Özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda geniş ölçüde Dahl’dan hareket eden ve uluslararası karşılaştırma temeline dayanan bir dizi demokrasi ölçüsü geliştirilmiştir (Schmidt, 2002: 263).

1.2.2. Demokrasi Çeşitleri

Demokrasinin çeşitli şekillerde organize edilip hayata geçirilmesi mümkündür (Lijphart, 2014: 15). Buna bağlı olarak farklı demokrasi çeşitleri ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde bunlar içinde önemli olanlarından bahsedilecektir.

En temel demokrasi ayrımı, doğrudan demokrasi-temsili demokrasi şeklindedir. Bu ayrım demokrasinin klasik tanımında yer alan “halkın kendi kendisini yönetmesi”nin nasıl gerçekleşebileceği sorusundan doğmaktadır. Doğrudan demokrasi, halkın kendi kendini bizzat yönettiği demokrasi türüdür. Doğrudan demokraside toplumun bugününü ve geleceğini ilgilendiren kararlar yetişkin

yurttaşların tamamının katıldığı meclislerde alınır (Çağla, 2010: 144). Ancak bunun sadece küçük toplumlarda gerçekleştirilebileceği açıktır. Toplumlar büyüdükçe, doğrudan demokrasinin önüne, halkın tamamını bir araya getirmenin imkansızlığı gibi bazı engeller çıkmaktadır. İşte temsili demokrasi burada devreye girmektedir. Temsili demokrasi, halkın kendisini ilgilendiren konularda karar almak üzere geçici süreyle temsilciler seçerek meclislere gönderdiği demokrasi türüdür. Günümüzde ülkelerin çoğu geniş ve oldukça kalabalık olduğundan uygulama şansı bulan demokrasi türü budur.

Bu ayrım çerçevesinde bir de yarı doğrudan demokrasiden bahsedildiğini not etmek gerekir. Yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasiyi birleştiren bir biçimdir. Bu demokrasi biçiminde halk genelde yönetim işini temsilcilere bırakmakta ama çok önemli konularda veto, referandum ve teklif hakkı gibi yöntemlerle karar alınmasına etkide bulunmaktadır (Çam, 2011: 403-404). Veto, meclisin kabul etmiş olduğu bir yasanın, yayımını izleyen belli bir süre içinde belli sayıda vatandaşın dilekçe yoluyla başvurması halinde, halk oyuna götürülebilmesidir. Referandum, özellikle anayasa değişiklikleri gibi önemli düzenlemelerin halk oyuna sunulmasıdır. Teklif hakkı ise belirli sayıda vatandaş tarafından imzalanmış dilekçelerle meclise yasa önerilerinin verilebilmesidir.

Demokrasi çeşitlerinden bahsedilirken yapılan geleneksel bir ayrım parlamenter demokrasi-başkanlık demokrasisi şeklindedir (Schmidt, 2002: 209). Parlamenter sistemin en tipik örneği İngiltere, başkanlık sisteminin en tipik örneği ise ABD'dir. Bu ayrım yasama ve yürütme ilişkilerinin düzenleniş tarzlarından doğmaktadır (Lijphart, 2014: 143). Parlamenter demokraside yürütme organı olan hükümet yasama organı olan parlamentonun içinden çıkarken, başkanlık demokrasisinde yasama ile yürütme organları birbirlerinden tamamen ayrılmıştır. Lijphart (2014: 144-145), parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında üç temel fark olduğunu öne sürmüş ve bunları şöyle sıralamıştır:

- 1) Parlamenter sistemde genellikle başbakan olarak adlandırılan hükümetin başı ve hükümet yasama organının güvenine dayanmak ve güvensizlik

oyu ile görevden uzaklaştırılabilir olmak bakımından yasama organına karşı sorumludur. Başkanlık sisteminde ise genellikle başkan olarak adlandırılan yürütmenin başı belirli bir görev süresi için seçilir ve normal yollardan yasama organının güvensizlik oyuyla istifaya zorlanamaz.

- 2) Başkanlar halk tarafından seçilirken başbakanlar yasama organı üyeleri tarafından seçilir.
- 3) Parlamenter sistemlerde yürütme organı kolektif bir niteliğe sahipken, başkanlık sistemlerinde yürütme yetkisi tek kişide toplanır.

Bu özelliklere dayanarak şu tanımları yapabiliriz. Parlamenter demokrasi, yürütme organı olan hükümetin yasama organı olan parlamentonun içinden çıktığı ve ona karşı sorumlu olduğu, parlamentonun güvensizlik oyuyla hükümeti düşürebildiği, yürütmenin başı olan başbakanın yasama organı üyeleri tarafından seçildiği ve yürütme yetkisinin kolektif bir niteliğe sahip olduğu demokrasi türüdür. Başkanlık demokrasisi ise yürütme ve yasama organlarının birbirlerinden tamamen ayrıldığı, yürütmenin başı olup tüm yetkiyi elinde toplayan başkanın halk tarafından belli bir süre için seçildiği ve yasama organı tarafından güvensizlik oyuyla istifaya zorlanamadığı demokrasi biçimidir.

Bu ayrım çerçevesinde bir de yarı başkanlık sisteminden bahsetmek gerekmektedir. Parlamenter demokrasiyle yönetilen ülkelerde yürütme yetkisi başbakanın ve hükümetin elindeyken bir de kraliyet ailelerinin elinde tuttuğu ya da parlamento tarafından seçilen sembolik bir devlet başkanlığı makamı vardır. Fakat bazı ülkeler hem halk tarafından seçilen bir başkana hem de parlamento tarafından seçilen bir başbakana sahiptir. Bunların en tipik örneği Fransa'dır. Bu ülkelerden bazılarında başkanın da yürütmeye ilişkin önemli yetkileri vardır. Bu nedenle bu ülkelerdeki sistemler yarı başkanlık sistemi olarak adlandırılmaktadır.

Demokrasi çeşitlerinden bahsedilirken yapılan bir başka önemli ayrım, çoğunlukçu demokrasi-oydaşmacı demokrasi ayrımıdır. Bunların ilkinde -en önemli uygulaması olan İngiltere'de parlamentonun toplandığı saraya atfen- Westminster modeli demokrasi, ikincisine çoğulcu demokrasi ismi de verilmektedir. Bu ayrım

demokrasinin klasik tanımında yer alan “halk için ve halk tarafından yönetim” ibaresinden çıkmakta, yönetme işini kimin yerine getireceği ve halk farklı görüşlere sahip olup farklı tercihleri ifade ettiğinde yönetimin kimin çıkarına hitap edeceği sorularından doğmaktadır (Lijphart, 2014: 15-16). Çoğunlukçu demokrasi bu soruları halkın çoğunluğu olarak cevaplamakta, oydaşmacı demokrasi ise mümkün olduğu kadar çok insan tarafından ve mümkün olduğunca çok insan için yönetim cevabını vermektedir. Buna göre şu iki tanımlı yapabiliriz. Çoğunlukçu demokrasi, yönetim işinin halkın çoğunluğunun seçtiği temsilciler tarafından yerine getirildiği ve çoğunluğun isteklerinin gözetildiği demokrasi biçimidir. Oydaşmacı demokrasi ise yönetim işini halkın mümkün olduğu kadar büyük bir kısmı tarafından seçilen temsilcilerin üstlendiği ve halkın mümkün olduğu kadar büyük bir kısmının isteklerinin yerine getirilmeye çalışıldığı demokrasi türüdür.

Bu iki farklı demokrasi türünü tercih eden ülkelerde siyaset de ona göre örgütlenmiştir. Çoğunlukçu demokrasi modelinin uygulandığı ülkelerde seçim sistemi oyların çoğunu -hatta çoğu zaman gerçek bir çoğunluk olmaktan ziyade en çok oyu- alan partiye parlamentoda tek başına iktidara gelecek kadar sandalye kazanması imkanı verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu durum bu ülkelerde partilerin konsolidasyonuna neden olmuş ve iki partili ya da ikiden fazla olsa da az sayıda etkin partinin mevcut olduğu bir siyasi sistem ortaya çıkmıştır. Çoğunlukçu demokrasi modelinin uygulandığı ülkelerde ise mümkün olduğu kadar çok sayıda görüşün parlamentoda temsil edilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiş bir seçim sistemi vardır. Bu durum bu ülkelerde çok sayıda partinin yaşama şansı bulmasına ve genellikle koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bir başka önemli demokrasi ayrımı, yarışmacı demokrasi-ortaklaşmacı demokrasi şeklindedir (Schmidt, 2002: 220). Bu ayrım biraz önce gördüğümüz çoğunlukçu demokrasi-oydaşmacı demokrasi ayrımına benzemektedir. Rekabetçi demokrasi ismi de verilen yarışmacı demokrasi çoğunlukçu demokrasiyle örtüşmekte ve bütün toplumsal kesimlerin eşit şartlarda yarıştığı rekabetçi seçimler sonucunda çoğunluğu elde edenlerin yönetime gelip, azınlıkları göz ardı ederek kendi politikalarını uygulayabildikleri bir demokrasi türünü ifade etmektedir. Bu tür bir

demokrasi uygulamasının etnik, ırksal, dilsel, dinsel, ideolojik, kültürel nedenlerle keskin biçimde bölünmüş toplumlarda büyük sorunlar yaratabileceği açıktır. Ortaklaşmacı demokrasi, bu tür ülkelerde uygulanan ve birtakım kurumsal düzenlemeler yoluyla toplumdaki çeşitli kesimlerin yönetime katılmasını garanti eden bir demokrasi türüdür. Ortaklaşmacı demokrasinin temel özellikleri, toplumdaki tüm önemli kesimlerin liderlerinin yer aldığı büyük bir koalisyon yönetimi; hayati azınlık çıkarlarının korunmasına hizmet eden karşılıklı veto veya mutabık çoğunluk kuralı; siyasi temsilden, kamu görevlerine yapılan atamalardan ve kamu fonlarının tahsisinden tüm kesimlerin orantılı olarak yararlanmasının ana standart olması; kendi iç işlerini yürütebilmeleri için her kesime yüksek derecede özerklik verilmesidir (Lijphart, 1977: 25). Ortaklaşmacı demokrasi yukarıda gördüğümüz oydaşmacı demokrasiye benzese de tam olarak aynı şey değildir. İkisi arasındaki fark, Lijphart'ın (1989: 41) deyişiyle, ortaklaşmacı demokrasinin daha güçlü bir ilaç olmasıdır: Oydaşmacı demokrasi iktidarın paylaşılması için teşvikler sağlarken ortaklaşmacı demokrasi iktidarın bütün önemli kesimleri içine alacak şekilde paylaşılmasını gerektirmektedir; oydaşmacı demokrasi toplumsal kesimlerin özerkliğini kolaylaştırırken ortaklaşmacı demokrasi bunu talep etmektedir.

Bunların dışında daha birçok demokrasi türünden bahsedilebilir. Bu konudaki literatürde demokrasi kelimesinin önüne çok sayıda sıfat eklendiği görülmektedir. Bunların bazıları tarihin bir döneminde uygulanmış veya halen uygulanmakta olan, bazıları da ulaşılması istenen ideal demokrasi çeşitlerini tasvir etmektedir. Örneğin Eski Yunanistan'daki ilk demokrasi uygulamalarına klasik demokrasi; günümüzdeki genel oy ilkesinin olduğu, tam ve eşit siyasal yarışma unsurunun bulunduğu ve bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden yararlanabildikleri, iktidarın yetki alanının bireysel özgürlüklerle sınırlandığı demokrasi uygulamasına liberal demokrasi; toplumda siyasi eşitlik yanında sosyal ve iktisadi eşitliğin de sağlanması gerektiğine vurgu yapan demokrasi modeline sosyal demokrasi adı verilmektedir. Demokrasi ile otokrasi arasındaki gri alanda yer alan ama demokrasiye daha yakın duran rejimler de demokrasi kelimesinin önüne getirilen sıfatlarla ifade edilmektedir. Örneğin liberal demokrasinin temel unsurlarından biri olan genel oy ilkesinin mevcut olmadığı rejimler sınırlı demokrasi, erkekler demokrasisi, oligarşik demokrasi; tam

ve eşit siyasal yarışma unsurunun eksik olduğu rejimler kontrollü demokrasi, fiili tek partili demokrasi, kısıtlayıcı demokrasi; bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanamadıkları rejimler seçimsel demokrasi, katı demokrasi, liberal olmayan (illiberal) demokrasi; seçilmiş iktidarların bazı vesayet makamlarının denetimi altında oldukları rejimlere koruma altındaki (guarded veya protected) demokrasi, vesayetçi demokrasi gibi isimler verilmektedir (Collier ve Levitsky, 1997; Özbudun, 2011: 40).

1.2.3. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

Tarihte bilinen ilk demokrasi uygulaması Eski Yunanistan'daki şehir devletlerinde (polis) ortaya çıkmıştır. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından itibaren Yunan topluluklarında birbiri ardına demokrasiler görülmeye başlamıştır (Finley, 2003: 66). Demokrasinin Eski Yunanca kökenli bir kelime olması bu nedenledir. Yukarıda ilk siyasal rejim sınıflandırmalarını yapanların ve demokrasiden ilk bahsedenlerin de Eski Yunanlılar olduğunu görmüştük. Kışlalı'ya (1987) göre, demokrasinin Eski Yunanistan'da doğması bir rastlantı değildir. Mezopotamya'da kısa ömürlü olan şehir devleti, dağlarla bölünmüş ve deniz ticaretine açık bu bölgede uzun ömürlü olurken, demokrasiye elverişli bir ortam da yaratmıştır (Kışlalı, 1987: 392). Eski Yunanistan'daki demokrasinin en iyi bilinen örneği Atina'dır. Atina'da M.Ö. 507 yılında kurulan demokrasi, M.Ö. 322 yılında şehrin Makedonyalılar tarafından fethedilmesine kadar, neredeyse 200 yıl ayakta kalmıştır (bkz. Samons, 2013: 49-82).

Fakat Eski Yunanistan'daki demokrasi uygulaması bugün bildiğimiz demokrasiden en azından iki açıdan farklıydı. Öncelikle bu temsili değil bir doğrudan demokrasi uygulamasıydı. Savaş ve barış, antlaşmalar, finans, yasama, kamu işleri, kısaca yönetsel aktivitenin tüm derecelerinde son karar verme yetkisi, 18 yaşından büyük binlerce yurttaşın katılımıyla yılda en az 40 kez toplanan ve basit çoğunluğun oyuyla karar alan meclise aitti (Finley, 2003: 29). Ancak meclise katılım oldukça sınırlıydı. Meclise sadece özgür erkek yurttaşlar katılabiliyor, nüfusun büyük kısmını oluşturan kölelerin, kadınların ve yabancı uyrukluların böyle bir hakkı

bulunmuyordu. Ayrıca meclise katılma hakkı olanların tamamı da bu hakkını kullanmıyordu. M.Ö. 5. yüzyılda Atina’da yaşayan 400.000 kişiden 40.000’inin meclise katılma hakkı vardı ve en kalabalık toplantılarda etkin olarak çalışmalara katılan yurttaşların sayısı 3.000-4.000 civarındaydı (Duverger, 1986: 16-17).

Demokrasi olarak adlandırılmasa da halkın bir kısmının katılımına imkan veren yönetim biçimleri başka yerlerde de görülmüştür. İlkçağ’da Roma, Ortaçağ’da İskandinavya’daki Viking toplumları, Ortaçağ ve Rönesans döneminde İtalyan yarımadasındaki bazı şehir devletleri bunlar arasındadır (bkz. Dahl, 2010: 15-34). Bunlar içinde en önemlisi, Atina’da demokrasinin kurulmasıyla neredeyse aynı tarihte ortaya çıkan Roma Cumhuriyeti’dir. M.Ö. 753’te bir monarşi olarak kurulan Roma M.Ö. 509 yılında cumhuriyet yönetimine geçmiş ve bu dönem M.Ö. 27’de imparatorluk rejimi kurulana kadar sürmüştür (Martin, 2012: 2-4). Cumhuriyetin İngilizce karşılığı olan “republic” Latince kökenlidir. Latince “şey” ya da “ilişki” anlamına gelen “res” ile “halk” demek olan “publicus” sözcüklerinin birleşiminden oluşmakta ve “halka ait olan şey” anlamına gelmektedir (Dahl, 2010: 21). Roma Cumhuriyeti’nde yönetime katılma hakkı ilk başlarda soylular ya da aristokratlarla sınırlı kalmış ama sonra uzun mücadeleler sonucunda sıradan halk da bu hakkı elde etmiştir (Dahl, 2010: 21). Dolayısıyla bu Atina’dakine benzer bir yönetim şeklidir. Fakat cumhuriyetin demokrasi ile aynı şey olup olmadığı bugün bile tartışmalıdır.

Görüldüğü gibi tarihte halkın katılımına imkan veren yönetim biçimleri ilk olarak şehir devletlerinde ve küçük toplumlarda ortaya çıkmıştır. Şehir devletleri tarihten silinip büyük devletler ortaya çıkmaya başlayınca demokrasinin uygulanması imkansız bir yönetim biçimi olduğu görüşü siyasi düşünceye egemen olmuştur. Ancak sürekli olarak gelire ihtiyaç duyan kralların vergileri arttırmak için rızalarını almak adına özellikle halkın varlıklı kesiminin temsilcileriyle sık sık toplantılar düzenlemeye başlaması, farklı bir demokrasi modelinin temellerini atmıştır. Özellikle İngiltere’de I. Edward’ın 1272-1307 yılları arasındaki hükümdarlığı sırasında düzensiz aralıklarla yapılan toplantılar, daha sonra temsilci hükümet fikrine ve uygulamasına en büyük etkiyi yapacak olan İngiliz parlamentosunun oluşumuna giden yolu açmıştır (Dahl, 2010: 29). 18. yüzyılın sonlarına doğru ise önce Amerikan

sonra Fransız devrimleri, İngiliz geleneğinin çabalarını sürdürerek, büyük ülkelere uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi olan temsili demokrasiyi yaratmıştır (Duverger, 1986: 17).

Ancak temsili demokrasi uygulaması da ilk başlarda bugün bildiğimiz demokrasiden farklıydı. En önemli fark oy kullanma hakkının sınırlı olmasıydı. Örneğin 1832 yılında İngiltere’de 20 yaşından büyük nüfusun ancak %5’i oy kullanabiliyordu (Dahl, 2010: 32). Seçme hakkı başlangıçta toplumdaki üst tabakalara ve erkeklere aitti, zamanla alt tabakalara ve kadınlara doğru yaygınlaştı. Örneğin halkın 1788’den beri kesintisiz olarak oy kullandığı ABD’de genel seçme hakkı erkeklere 1848’de, kadınlara 1920’de; kesintisiz oy kullanmanın 1814’te başladığı Norveç’te genel seçme hakkı erkeklere 1897’de, kadınlara 1913’te; kesintisiz oy kullanmanın 1831’de başladığı Belçika’da genel seçme hakkı erkeklere 1919’da, kadınlara 1928’de; kesintisiz oy kullanmanın 1832’de başladığı Büyük Britanya’da genel seçme hakkı erkeklere 1918’de, kadınlara 1929’da; kesintisiz oy kullanmanın 1848’de başladığı Hollanda’da genel seçme hakkı erkeklere 1917’de, kadınlara 1928’de verildi (bkz. Schmidt, 2002: 260). Daha önce de belirttiğimiz gibi, İsviçre’de kadınların seçme hakkını elde etmesi 1971 yılını buldu. Ayrıca bazı etnik grupların seçme hakkına kavuşması da çok uzun zaman aldı. Örneğin Avustralya’da Aborijinler 1960 yılına kadar oy kullanamıyordu; ABD’de de 1965’te kabul edilen Oy Verme Hakkı Yasası’na kadar genel oy düzgün bir şekilde uygulanmıyordu (Lijphart, 2014: 77). Bütün bunlar dikkate alındığında, Dahl’ın (1971) çerçevesini çizdiği demokrasinin esas olarak 20. yüzyılda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Ancak Amerikalı siyaset bilimci Huntington’un ilk kez 1991’de yayınlanan ve literatürde geniş kabul gören bir araştırması, seçme hakkı konusunda biraz gevşek bir kriter (yetişkin erkeklerin %50’sinin oy hakkına sahip olması) kullanarak, modern demokrasinin ilki 19. yüzyılda başlayan üç dalga halinde geliştiğini öne sürmektedir (Huntington, 2011: 25-43). Huntington’a (2011: 26) göre, demokratikleşme dalgası, belli bir zaman diliminde demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere doğru gerçekleşen geçişlerin aynı zaman diliminde aksi yönde olan geçişlerden fazla olmasıdır. Buna göre birinci uzun demokratikleşme dalgası 1828’de ABD ile

başlamış ve 1926 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde ABD'den sonra İsviçre, Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Arjantin gibi 30'dan fazla ülkede asgari düzeyde demokratik kurumlar kurulmuştur. Birinci demokratikleşme dalgasını, 1922-1942 arasında görülen birinci ters dalga izlemiştir. Mussolini'nin İtalya'da demokrasiyi yıkmasıyla başlayan birinci ters dalganın diğer önemli olayı 1933'te Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirmesidir. Ayrıca Japonya'da 1920'lerde kurulmuş olan yeni ve sınırlı demokrasinin yerini 1930'larda askeri yönetim almış, 1926'da Portekiz'de yapılan bir askeri darbe uzun süreli Salazar diktatörlüğüne yol açmış, İspanya'da 1936-1939 arasında yaşanan iç savaştan sonra Franco diktatörlüğü kurulmuştur. Huntington'un tespitlerine göre, 1943-1962 arasında ikinci kısa demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferinin görünür hale gelmesiyle başlayan bu dalgada savaşı kaybeden İtalya, Almanya ve Japonya'da işgal sonrası demokratik kurumlar yeniden oluşturulurken, içlerinde Brezilya, Bolivya ve Türkiye'nin de yer aldığı bazı ülkeler de ilk kez demokrasiye geçiş yapmıştır. Bu kısa demokratikleşme dalgasını 1958-1975 arasındaki ikinci ters dalga takip etmiştir. İkinci dalgada demokratikleşen ülkelerin büyük bölümü bu ters dalgada otokrasiye geri dönüş yaparken, özellikle Güney Amerika'daki dönüşüm dramatik bir hal almıştır. 1960'ta 10 Güney Amerika ülkesinden dokuzunda demokratik şekilde seçilmiş yönetimler varken, 1973'te bunların sayısı ikiye inmiştir. Huntington'a göre, 1974'te Portekiz'deki diktatörlüğün bir askeri darbeye yıkılmasıyla ise üçüncü demokratikleşme dalgası başlamıştır. Bu darbeyi izleyen 15 yıl içinde Avrupa, Asya ve Güney Amerika'da yaklaşık 30 ülkede demokratik rejimler otokratik rejimlerin yerini almıştır (Huntington, 2011: 34).

Huntington'un hesaplamalarının bazı sonuçları Tablo 1.1'de gösterilmektedir. Burada Huntington'un araştırmasının nüfusu 1 milyonun üzerinde olan ülkeleri kapsadığı ve Tablo 1.1'deki verilerin bu ülkelere ilişkin olduğu belirtilmelidir. Buna göre, birinci demokratikleşme dalgasının zirvesi olan 1922'de dünyadaki devletlerin yüzde 45,3'ü demokratikti. Bu oran birinci ters dalganın dibi olan 1942'de yüzde 19,7'ye inmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin tasfiyesiyle bağımsız devletlerin sayısı ikiye katlanırken, ikinci demokratikleşme dalgasının zirvesi olan 1962'de demokratik devletlerin oranı yüzde 32,4'e çıkmıştır. İkinci ters dalganın dibi

olan 1973'te bu oran yüzde 24,6'ya gerilemiştir. Üçüncü demokratikleşme dalgası sonrasında, Huntington'un araştırmasını yaptığı sıralarda ise demokratik devletlerin oranı yüzde 45'e yükselmişti.

Tablo 1.1. Huntington'a Göre Modern Dünyada Demokratikleşme

Yıl	Demokratik devletler	Demokratik olmayan devletler	Devletlerin toplamı	Tüm devletler içinde demokratik devletlerin oranı (%)
1922	29	35	64	45,3
1942	12	49	61	19,7
1962	36	75	111	32,4
1973	30	92	122	24,6
1990	58	71	129	45,0

Kaynak: Huntington (2011: 39)

Not: Rejimlerin sayıları hakkındaki bu tahmin, nüfusu 1 milyondan az olan devletleri dışarıda bırakmaktadır. Kaynağında yanlışlıkla 192 olarak verilen 1973 yılındaki devletlerin toplamı, tarafımızdan 122 (30+92=122) olarak değiştirilmiştir.

Bu araştırma birkaç yıl sonra yapılırsa, kuşkusuz, demokratik ülkelerin oranı çok daha yüksek çıkacaktı. Çünkü 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında Doğu Bloku çöküş sürecindeydi ve tam da Huntington'un kitabının yayınlandığı sıralarda bu blokun çekirdeği olan Sovyetler Birliği de dağıldı. Bu durum 1990'lı yıllarda demokrasiye geçişleri hızlandırdı. Nitekim Diamond (1997: 21), Huntington ile benzer kriterleri kullandığında, 1997 yılı başlarında demokratik ülkelerin oranının yüzde 57'ye ulaştığını bulmuştur.

Huntington'un modern demokrasinin gelişimine ilişkin bu tespitleri literatürde geniş ölçüde kabul görmektedir. Çünkü birçok araştırmacı aşağı yukarı benzer sonuçlara ulaşmıştır (bkz. Gleditsch ve Ward, 1997; Vanhanen, 2000; Gates vd., 2007; Boix vd., 2012). Sonuçta demokrasilerin sayısı son iki yüzyılda doğrusal bir şekilde artmamıştır ve dalgalanmalar yaşanmıştır (Sözen, 2013: 66). Elbette ayrıntılarda farklılaşan bazı görüşler de vardır. Örneğin Doorenspleet (2000 ve 2005), ikinci ters dalga'nın varlığına kuşkuyla bakmakta ve bu dönemi demokrasinin gerilemesinden çok yatay seyrettiği bir dönem olarak tanımlamaktadır. Ayrıca McFaul (2002) ve Doorenspleet (2005) gibi, 1990'lı yıllardaki komünist rejimlerden

demokrasiye geçişleri, niteliği ve niceliği 1970 ve 1980’lerdeki geçişlerden farklı olduğu için, dördüncü dalga olarak yorumlayanlar da vardır. Fakat arada bir ters dalga tespit edilemediği için, bunu üçüncü dalganın devamı olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir. Diamond’un (2011: 19) belirttiği gibi, üçüncü dalga oldukça kalıcı çıkmıştır ve henüz bir ters dalgayla karşılaşmamıştır. Ancak 1990’lı yılların ortalarından bu yana demokratik devletlerin sayısının yerinde saydığına, yani üçüncü dalgada bir duraklama olduğuna ilişkin tespitler bulunmaktadır (bkz. Diamond, 2011: 19; Moller ve Skaaning, 2013: 107).

1.2.3. Demokrasinin lm

Demokratik olan ve olmayan siyasi rejimler arasındaki büyük farklılıklar çıplak gözle görülebilirse de bilimsel karşılaştırmalar yapmak için mümkün olduğu kadar güvenilir, sağlam ve standardize edilmiş ölçümlere ihtiyaç vardır (Schmidt, 2002: 255-256). Demokrasi, Lincoln’un yaptığı gibi, “halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi” olarak tanımlandığında ölçülmesi pek mümkün olmamaktadır. Çünkü her türlü siyasi rejim kendisini halkın yönetimi olarak tanımlayabilmekte ve de halkı halk için yönettiğini iddia edebilmektedir. Demokrasinin ölçülebilir hale gelmesi, Schumpeter’in yöntem temelli tanımını geliştirmesinden sonra mümkün olmuştur. Demokrasiyi yarışmacı seçimlerin varlığına dayandıran bu tanım kabul edildiğinde, bu tür seçimlerin hangi ülkelerde olup hangi ülkelerde olmadığına bakarak, demokratik olan ve olmayan rejimleri ayırmak mümkündür. Dahl’ın (1971) zgrlklerle ilgili bazı prosedürleri ekleyerek Schumpeter’in tanımını geliştirmesi sonrasında, demokrasinin ölçümü biraz daha sağlam kriterlere bağlanmıştır. Nitekim bu çalışmadan sonra tarihsel ve uluslararası karşılaştırmalı demokrasi ölçümüyle uğraşan araştırma kolu canlanmış ve geniş ölçüde Dahl’dan (1971) hareket eden bir dizi demokrasi ölçümü geliştirilmiştir (Schmidt, 2002: 262-263).

Demokrasinin lm konusunda 1970’li yıllardan beri yapılan çalışmalar arasında en önemlileri, Gastil (1973 ve 1990), Gurr (1974 ve 1978), Bollen (1979, 1980, 1990, 1993 ve 2001), Vanhanen (1984, 1989, 1990, 1997, 2000 ve 2003), Arat

(1988 ve 1991) Coppedge ve Reinicke (1990), Gurr vd. (1990), Hadenius (1992), Jagers ve Gurr (1995), Alvarez vd. (1996), Gasiorowski (1996), Bollen ve Paxton (2000), Marshall ve Jagers (2000), Przeworski vd. (2000), Reich (2002), Bowman vd. (2005), Kekic (2006), Cheibub vd. (2010), Pemstein vd. (2010), Boix vd. (2012) olarak sayılabilir. Bu çalışmalar, mükemmel olmasalar da, ampirik araştırmalarda kullanılabilecek demokrasi ölçülerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Zaman içinde bunlardan özellikle ikisi ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri Gastil (1973) tarafından geliştirilen ve ABD’li düşünce kuruluşu Freedom House tarafından 1973 yılından bu yana sürekli güncellenen siyasal haklar (political rights) ve sivil özgürlükler (civil liberties) endekslerine dayanan demokrasi ölçüsüdür. Diğer de Gurr’a (1974) dayanan ve daha sonra Gurr (1978), Gurr vd. (1990), Jagers ve Gurr (1995) ile Marshall ve Jagers (2000) tarafından geliştirilen Polity endeksidir.

Freedom House’un hesapladığı siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri, 2014’te yayınlanan araştırmada sayısı 25’i bulan ama zaman içinde sayısı ve içeriği değişen çeşitli göstergeler üzerinden yapılan puanlama ile oluşturulmaktadır (Freedom House, 2014a: 2). Bu puanlama sonucunda, ülkeler, her iki endekste de 1 ile 7 arasında notlar verilerek derecelendirilmektedir. Burada 1 en yüksek notu, 7 ise en düşük notu ifade etmektedir. Daha sonra her iki endekste notların ortalaması alınmakta ve bu ortalama notu 1,0-2,5 arasında olan ülkeler “özgür”, 3,0-5,0 arasında olan ülkeler “kısmen özgür”, 5,5-7,0 arasında olan ülkeler “özgür değil” şeklinde tanımlanmaktadır (Freedom House, 2014b). Freedom House, ayrıca, siyasal haklar ile sivil özgürlüklerin önemli bir bölümünü karşılayan ülkeleri “liberal demokrasi”, siyasal haklarda belirli asgari standartları tutturamayan ülkeleri ise “seçimsel demokrasi” olarak kabul etmektedir. Freedom House’a göre tüm özgür ülkeler hem seçimsel hem de liberal demokrasi iken, kısmen özgür ülkelere bazıları liberal olmayan seçimsel demokrasidir. Kısmen özgür ülkelerin kalanları ile özgür olmayan tüm ülkeler ise demokratik olmayan ülkelerdir (bkz. Freedom House, 2014a ve 2014b).

Freedom House tarafından 2014’te yayınlanan araştırmaya göre, 2013 yılındaki demokratik ülkelerin listesi Tablo 1.2’de, demokratik olmayan ülkelerin listesi Tablo 1.3’te verilmektedir.

Tablo 1.2. Freedom House’a Göre Demokratik Ülkeler (2013)

Özgür olanlar (Liberal seçimsel demokrasiler)		Kısmen özgür olanlar (Liberal olmayan seçimsel demokrasiler)		
ÖZ (1,0)		ÖZ (2,0)	KÖZ (3,0)	KÖZ (3,5)
ABD	Malta	Antigua ve Bar.	Arnavutluk	Bangladeş
Almanya	Marshall Adaları	Arjantin	Bolivya	Bhutan
Andorra	Mikronezya	Benin	Bosna-Hersek	Kolombiya
Avustralya	Nauru	Brezilya	Ekvador	Komorlar
Avusturya	Norveç	Bulgaristan	Endonezya	Doğu Timor
Bahamalar	Palau	Güney Afrika C.	Filipinler	Guatemala
Barbados	Polonya	Güney Kore	Gürcistan	Liberya
Belçika	Portekiz	Letonya	Makedonya	Malavi
Birleşik Krallık	St. Kitts ve Nevis	Namibya	Meksika	Nijer
Cape Verde	St. Lucia	Panama	Moldova	Türkiye
Çek Cum.	St. Vincent ve G.	Romanya	Papua Yeni Gine	Ukrayna
Danimarka	San Marino	Samoa	Paraguay	Zambiya
Dominika	Slovakya	Sao Tome ve Pri.	Seyşeller	
Estonya	Slovenya	Senegal	Sierra Leone	KÖZ (4,0)
Finlandiya	Şili	Sırbistan	Tanzanya	
Fransa	Tuvalu	Surinam	Tunus	Honduras
Hollanda	Uruguay	Tonga		Kenya
İrlanda	Yeni Zelanda	Trinidad ve Tob.		Nepal
İspanya		Vanuatu		Tayland
İsveç	ÖZ (1,5)	Yunanistan		
İsviçre				KÖZ (4,5)
İtalya	Belize	ÖZ (2,5)		
İzlanda	Gana			Libya
Japonya	Grenada	Botsvana		Pakistan
Kanada	Hırvatistan	Dominik Cum.		
Kıbrıs	İsrail	El Salvador		
Kiribati	Macaristan	Guyana		
Kosta Rika	Mauritius	Hindistan		
Liechtenstein	Moğolistan	Jamaika		
Litvanya	Monako	Karadağ		
Lüksemburg	Tayvan	Lesotho		
		Peru		

Kaynak: Freedom House (<http://www.freedomhouse.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Parantez içindeki sayılar, Freedom House’un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endekslerinde ülkelerin aldıkları notların ortalamasıdır. 1 en yüksek, 7 en düşük notu ifade etmektedir. Freedom House, ortalama notu 1,0-2,5 arasında olan ülkeleri “özgür”, 3,0-5,0 arasında olan ülkeleri “kısmen özgür”, 5,5-7,0 arasında olan ülkeleri “özgür değil” şeklinde tanımlamaktadır. Tabloda özgür için ÖZ, kısmen özgür için KÖZ kısaltması kullanılmıştır. Freedom House, siyasal haklar ile sivil özgürlüklerin önemli bir bölümünü karşılayan ülkeleri “liberal demokrasi”, siyasal haklarda belirli asgari standartları tutturamayan ülkeleri ise “seçimsel demokrasi” olarak kabul etmektedir. Freedom House’a göre tüm özgür ülkeler hem seçimsel hem de liberal demokrasi, kısmen özgür ülkelerden bazıları liberal olmayan seçimsel demokrasidir. Kısmen özgür ülkelerin kalanları ile özgür olmayan tüm ülkeler ise demokratik olmayan ülkelerdir (bkz. Freedom House, 2014a ve 2014b).

Tablo 1.3. Freedom House’a Göre Demokratik Olmayan Ülkeler (2013)

Kısmen özgür olanlar		Özgür olmayanlar		
<i>KÖZ (3,5)</i>	<i>KÖZ (4,5)</i>	<i>ÖD (5,5)</i>	<i>ÖD (6,0)</i>	<i>ÖD (6,5)</i>
Mozambik	Ermenistan	Angola	Afganistan	Belarus
Nikaragua	Fas	Brunei	Azerbaycan	Çad
Solomon Adaları	Fildişi Sahili	Cezayir	BAE	Çin
	Haiti	Cibuti	Bahreyn	Küba
<i>KÖZ (4,0)</i>	Kosova	Gabon	Dem. Kongo C.	Laos
	Lübnan	Gine-Bissau	Etiyopya	
Burkina Faso	Madagaskar	Irak	Gambiya	<i>ÖD (7,0)</i>
Maldivler	Mali	Kamboçya	Güney Sudan	
Malezya	Nijerya	Katar	İran	Ekvator Ginesi
Singapur	Sri Lanka	Kazakistan	Kamerun	Eritre
Togo		Kongo Cum.	Svaziland	Kuzey Kore
	<i>KÖZ (5,0)</i>	Mısır	Tacikistan	Orta Afrika Cum.
		Moritanya	Vietnam	Özbekistan
	Burundi	Myanmar	Yemen	Somali
	Fiji	Ruanda		Sudan
	Gine	Rusya		Suriye
	Kırgızistan	Umman		Suudi Arabistan
	Kuveyt	Ürdün		Türkmenistan
	Uganda	Zimbabve		
	Venezuela			

Kaynak: Freedom House (<http://www.freedomhouse.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Parantez içindeki sayılar, Freedom House’un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endekslerinde ülkelerin aldıkları notların ortalamasıdır. 1 en yüksek, 7 en düşük notu ifade etmektedir. Freedom House, ortalama notu 1,0-2,5 arasında olan ülkeleri “özgür”, 3,0-5,0 arasında olan ülkeleri “kısmen özgür”, 5,5-7,0 arasında olan ülkeleri “özgür değil” şeklinde tanımlamaktadır. Tabloda kısmen özgür için KÖZ, özgür değil için ÖD kısaltması kullanılmıştır. Freedom House, siyasal haklar ile sivil özgürlüklerin önemli bir bölümünü karşılayan ülkeleri “liberal demokrasi”, siyasal haklarda belli asgari standartları tutturun ülkeleri ise “seçimsel demokrasi” olarak kabul etmektedir. Freedom House’a göre tüm özgür ülkeler hem seçimsel hem de liberal demokrasi, kısmen özgür ülkelerden bazıları liberal olmayan seçimsel demokrasidir. Kısmen özgür ülkelerin kalanları ile özgür olmayan tüm ülkeler ise demokratik olmayan ülkelerdir (bkz. Freedom House, 2014a ve 2014b).

Tablo 1.2, liberal demokrasilerin daha çok Batı ülkelerinden oluştuğunu göstermektedir. Liberal demokrasilerin önemli bir kısmı Avrupa’da yer almakta, bir kısmını da Avrupa kökenli nüfusun yoğun olduğu ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler oluşturmaktadır. Liberal demokrasiler içinde küçük ada ülkeleri de dikkat çekmektedir. Liberal demokrasiler içinde Şili, Arjantin, Brezilya gibi bazı Güney Amerika ülkeleri; Namibya, Senegal, Botswana gibi bazı Afrika ülkeleri; Hindistan, Güney Kore, Tayvan gibi bazı Asya ülkeleri de vardır. Liberal olmayan seçimsel demokrasiler arasında ise Endonezya, Meksika, Ukrayna gibi ülkeler dikkat

çekmektedir. Türkiye de liberal olmayan seçimsel demokrasiler arasındadır. Tablo 1.3'te dikkati çeken, demokratik olmayan ülkeler arasında hiçbir Batılı ülkenin yer almamasıdır. Bu listede daha çok Afrika, Ortadoğu ve Asya ülkeleri bulunmaktadır. Demokratik olmayan ülkeler arasında en çok dikkat çekenler ise Rusya ve Çin'dir.

Tablo 1.4. Freedom House'a Göre Seçimsel Demokrasiler (1989-2013)

Yıl	Seçimsel demokrasilerin sayısı	Demokratik olmayan ülkelerin sayısı	Toplam ülke Sayısı	Seçimsel demokrasilerin oranı (%)
1989	69	98	167	41,3
1990	76	89	165	46,1
1991	89	94	183	48,6
1992	99	87	186	53,2
1993	108	82	190	56,8
1994	113	78	191	59,2
1995	115	76	191	60,2
1996	118	73	191	61,8
1997	117	74	191	61,3
1998	117	74	191	61,3
1999	120	72	192	62,5
2000	120	72	192	62,5
2001	121	71	192	63,0
2002	121	71	192	63,0
2003	117	75	192	60,9
2004	119	73	192	62,0
2005	123	69	192	64,1
2006	123	70	193	63,7
2007	121	72	193	62,7
2008	119	74	193	61,7
2009	116	78	194	59,8
2010	115	79	194	59,3
2011	117	78	195	60,0
2012	118	77	195	60,5
2013	122	73	195	62,6

Kaynak: Freedom House (<http://www.freedomhouse.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endekslerinde ülkelere 1 ile 7 arasında notlar verilmektedir. 1 en yüksek, 7 en düşük notu ifade etmektedir. Freedom House, iki endekste ortalama notu 1,0-2,5 arasında olan ülkeleri "özgür", 3,0-5,0 arasında olan ülkeleri "kısmen özgür", 5,5-7,0 arasında olan ülkeleri "özgür değil" şeklinde tanımlamaktadır. Freedom House, siyasal haklar ile sivil özgürlüklerin önemli bir bölümünü karşılayan ülkeleri "liberal demokrasi", siyasal haklarda asgari standartları tutturamayan ülkeleri "seçimsel demokrasi" olarak kabul etmektedir. Freedom House'a göre tüm özgür ülkeler hem seçimsel hem de liberal demokrasi, kısmen özgür ülkelerden bazıları liberal olmayan seçimsel demokrasidir. Tablodaki seçimsel demokrasiler, liberal seçimsel demokrasiler ile liberal olmayan seçimsel demokrasilerin toplamıdır. Kısmen özgür ülkelerin kalanları ile özgür olmayan tüm ülkeler ise demokratik olmayan ülkelerdir (bkz. Freedom House, 2014a ve 2014b).

Tablo 1.4'te, Freedom House'un hesaplarına göre, demokratik ülkelerin sayısında ve oranında 1989 yılından bu yana yaşanan değişim verilmektedir. Tablo 1.4'e bakıldığında, Doğu Bloku'nun çöktüğü 1990'lı yılların başında demokrasilerde bir sıçrama yaşandığı dikkati çekmektedir. Freedom House'un ölçümlerine göre, 1989 yılında 69 olan demokratik ülkelerin sayısı 1992'de 99'a ve 1996'da 118'e çıkmıştır. 1989'da %41 olan demokratik ülkelerin oranı ise 1992'de %50'yi, 1995'te %60'ı aşmıştır. Freedom House'un 1990 yılı için hesapladığı oran Huntington'un (2011) hesapladığına yakındır. Aradaki fark Huntington'un nüfusu 1 milyonun altında olan ülkeleri hesaba katmamasından kaynaklanmaktadır. Freedom House'un ölçümleri, Huntington'un tespit ettiği "üçüncü dalga"nın 1990'lı yıllarda olağanüstü bir şekilde güçlendiğini göstermektedir. Ancak aynı veriler 1990'ların ortasından bu yana demokratikleşmede bir duraklamaya işaret etmektedir. 1990'ların ortasından bu yana demokratik ülkelerin sayısı 120 civarında, toplam ülkelere oranı ise %60 dolayında dalgalanmaktadır. 2013 yılında demokratik ülkelerin sayısı 122, toplam ülkelere oranı ise %63 olmuştur.

Ampirik araştırmalarda sık kullanılan ikinci demokrasi ölçüsünün yer aldığı Polity veri tabanının şu anda dördüncü versiyonu kullanımdadır. Center for Systemic Peace (CSP) isimli kurum tarafından yayınlanan Polity IV'deki demokrasi ölçüsünün Freedom House'un ölçüsüne göre en önemli avantajı çok daha eskiye gitmesidir. Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri 1973 yılından başlarken, Polity IV'ün verileri 1800 yılına kadar geri gitmektedir. Böylece bu endeks uzun dönemi kapsayan araştırmalarda daha fazla kullanım alanı bulmaktadır. Polity IV'ün demokrasi ölçüsünün Freedom House'un endeklerine göre sınırlayıcı yönü ise nüfusu 500 binin altında olan ülkeleri kapsam dışında tutmasıdır. Polity IV'te önce ülkelerin demokrasi ve otokrasi düzeyleri ayrı ayrı ölçülüp 0 ile 10 arasında notlar verilerek derecelendirilmektedir. Ülkelerin demokrasi düzeylerinin ölçümünde yöneticilerin göreve getirilmesi sürecindeki rekabetin yoğunluğuna, yöneticilerin göreve getirilmesi sürecinin açıklığına, yürütmenin sınırlanmasına ve siyasal katılmanın rekabet yoğunluğuna bakılmakta; ülkelerin otokrasi düzeylerinin ölçümünde bunlara siyasal katılmanın düzenlenmesi de eklenmektedir (Marshall vd., 2014: 14-16). Daha sonra ülkelerin demokrasi notlarından otokrasi notları çıkarılarak

+10 ile -10 arasında değişen değerlerin yer aldığı POLITY isimli bir endeks oluşturulmaktadır. Bu endekste +10 değeri gl demokrasiye, -10 değeri gl otokrasiye karşılık gelmektedir. Ayrıca bu endekste -10 ile sıfır arasında değerlere sahip ülkeler otokrasi, +1 ile +6 arasında değerlere sahip ülkeler kısmi demokrasi (partial democracy), +7 ile +10 arasında değerlere sahip ülkeler ise tam demokrasi (full democracy) olarak tanımlanmaktadır (Marshall vd., 2014: 35). Bu arada dış mdahale altında olan ya da iç karışıklıklar nedeniyle siyasi rejiminde geçiş yaşanan ülkeler ise değerlendirme dışında tutulmakta, bu ülkelere not verilmemektedir.

Polity IV’n 2014 yılında yayınlanan verilerine göre 2013 yılındaki demokratik ülkelerin listesi Tablo 1.5’te, demokratik olmayan ülkelerin listesi Tablo 1.6’da verilmektedir. Tablo 1.5 ve Tablo 1.6’daki görüntü, Tablo 1.2 ve Tablo 1.3’tekine benzerdir. Polity IV’e göre de demokratik ülkelerin önemli bir bölümünü Avrupa’daki ülkelerle diğer kıtalardaki nüfusu Avrupa kökenli ülkeler oluşturmakta, demokratik olmayan ülkeler ise Afrika, Ortadoğu ve Asya’da yoğunlaşmaktadır. İki demokrasi ölüsünün ülkelere ilişkin sonuçları da büyük ölçüde örtüşmektedir. Freedom House’un “liberal demokrasi” ve “seçimsel demokrasi” tanımlarını Polity IV’n “tam demokrasi” ve “kısmi demokrasi” tanımlarına denk kabul eder ve demokratik olmayan ülke tanımlarını ise aynen ele alırsak, iki listede ortak olan 167 ülkenin %68’i (113 ülke) için sonuçların benzer olduğu görülmektedir. Ülkelerin %14’nde (23 ülke) iki demokrasi lssnn sonuçları arasındaki fark demokrasinin kalitesine ilişkindir. Örneğin Freedom House’un seçimsel demokrasi olarak kabul ettiği Türkiye, Polity IV’te tam demokrasiler arasında yer almaktadır. İki demokrasi ölüsünün sonuçları arasında ülkelerin %18’inde (31 ülke) ise önemli bir fark bulunmakta, birinin demokratik olmayan ülke olarak gösterdiğini diğeri demokratik ülke olarak kabul etmektedir. Örneğin Freedom House’a göre demokrasi olmayan Rusya, Polity IV’e göre kısmi demokrasidir. Neyse ki burada da ülkelerin çoğu için fark otokrasi ile kalitesi düşük demokrasi arasındadır. Fakat dört ülke için ölçümler önemli derecede şaşmakta, Freedom House’un demokratik olmayan ülkeler arasında saydığı Kırgızistan, Kosova, Nikaragua ve Solomon Adaları, Polity IV’te tam demokrasi olarak çıkmaktadır.

Tablo 1.5. Polity IV’e Göre Demokratik Ülkeler (2013)

Tam demokrasiler			Kısmi demokrasiler	
(10)	(9)	(8)	(6)	(4)
ABD	Arnavutluk	Arjantin	Burundi	Bangladeş
Almanya	Bulgaristan	Belçika	Guyana	Cibuti
Avustralya	Estonya	Botsvana	Liberya	Fildişi Sahili
Avusturya	Fransa	Brezilya	Lübnan	Gine
Birleşik Krallık	Güney Afrika C.	Çek Cum.	Malavi	Mozambik
Cape Verde	Hırvatistan	Dominik Cum.	Malezya	Nijerya
Danimarka	Hindistan	El Salvador	Namibya	Rusya
Finlandiya	Jamaika	Endonezya	Nepal	Sri Lanka
Hollanda	Karadağ	Filipinler	Nijer	Venezuela
İrlanda	Kenya	Gana	Ukrayna	Zimbabve
İspanya	Komorlar	Guatemala		
İsrail	Makedonya	Güney Kore	(5)	(3)
İsveç	Moldova	Kosova		
İsviçre	Nikaragua	Lesotho	Bhutan	Gabon
İtalya	Panama	Letonya	Dem. Kongo C.	Irak
Japonya	Paraguay	Meksika	Ekvador	Madagaskar
Kanada	Peru	Sırbistan	Ermenistan	Yemen
Kıbrıs	Romanya	Solomon Adaları	Mali	
Kosta Rika	Türkiye		Papua Yeni Gine	(2)
Litvanya		(7)	Somali	
Lüksemburg			Surinam	Cezayir
Macaristan		Benin		Kamboçya
Mauritius		Bolivya		
Moğolistan		Doğu Timor		(1)
Norveç		Gürcistan		
Polonya		Honduras		Gine-Bissau
Portekiz		Kırgızistan		
Slovakya		Kolombiya		
Slovenya		Pakistan		
Şili		Senegal		
Tayvan		Sierra Leone		
Trinidad ve Tob.		Tayland		
Uruguay		Zambiya		
Yeni Zelanda				
Yunanistan				

Kaynak: CSP (<http://www.systemicpeace.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Polity IV, nüfusu 500 bini aşan ülkeleri kapsamaktadır. Parantez içindeki sayılar, ülkelerin POLITY endeksinde aldıkları notlardır. Bu endekste ülkelere +10 ile -10 arasında değişen notlar verilmektedir. Endekste +10 değeri güçlü demokrasiye, -10 değeri güçlü otokrasiye karşılık gelmektedir. Endekste -10 ile sıfır arasında değerlere sahip olan ülkeler otokrasi, +1 ile +6 arasında değerlere sahip olan ülkeler kısmi demokrasi, +7 ile +10 arasında değerlere sahip olan ülkeler tam demokrasi olarak tanımlanmaktadır (Marshall vd., 2014: 35). Dış müdahale altında olan ya da iç karışıklıklar nedeniyle siyasal rejiminde geçiş yaşanan ülkeler değerlendirme dışında tutulmaktadır.

Tablo 1.6. Polity IV’e Göre Demokratik Olmayan Ülkeler (2013)

Otokrasiler				Geçişteki ülkeler
(0)	(-3)	(-5)	(-8)	
Burkina Faso Güney Sudan Haiti Libya Orta Afrika Cum.	Etiyopya Myanmar Ruanda Tacikistan Ürdün	Ekvator Ginesi Gambiya (-6) Kazakistan	BAE Türkmenistan Umman (-9) Özbekistan Suriye Svaziland	Afganistan Bosna-Hersek Tunus
(-1)	(-4)	(-7)	(-10)	
Tanzanya Uganda	Fas Fiji Kamerun Kongo Cum. Mısır Sudan	Azerbaycan Belarus Çin Eritre İran Kuveyt Küba Laos Vietnam	Bahreyn Katar Kuzey Kore Suudi Arabistan	
(-2)				
Angola Çad Moritanya Singapur Togo				

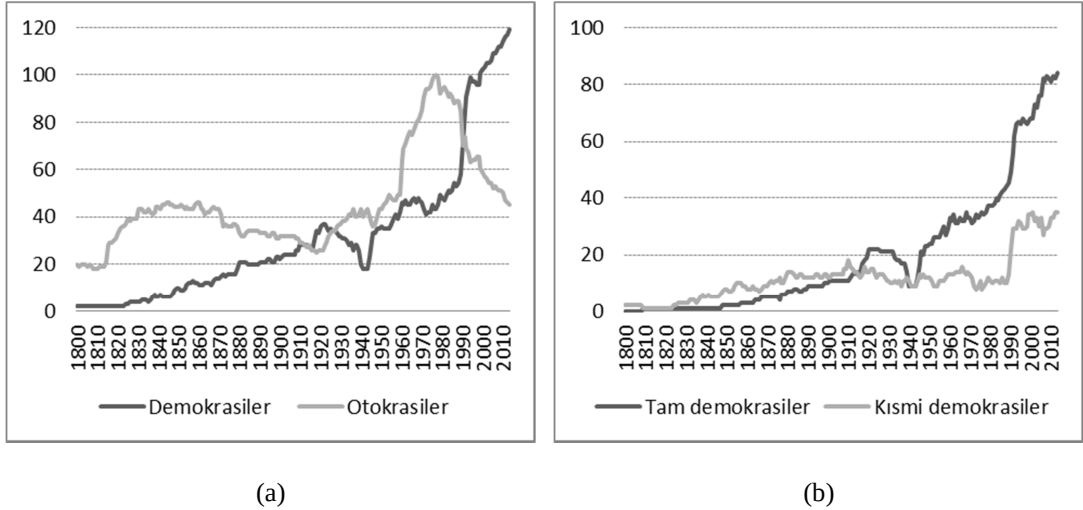
Kaynak: CSP (<http://www.systemicpeace.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Polity IV, nüfusu 500 bini aşan ülkeleri kapsamaktadır. Parantez içindeki sayılar, ülkelerin POLITY endeksinde aldıkları notlardır. Bu endekste ülkelere +10 ile -10 arasında değişen notlar verilmektedir. Endekste +10 değeri güçlü demokrasiye, -10 değeri güçlü otokrasiye karşılık gelmektedir. Endekste -10 ile sıfır arasında değerlere sahip olan ülkeler otokrasi, +1 ile +6 arasında değerlere sahip olan ülkeler kısmi demokrasi, +7 ile +10 arasında değerlere sahip olan ülkeler tam demokrasi olarak tanımlanmaktadır (Marshall vd., 2014: 35). Dış müdahale altında olan ya da iç karışıklıklar nedeniyle siyasal rejiminde geçiş yaşanan ülkeler değerlendirme dışında tutulmaktadır.

Şekil 1.1’in (a) panelinde, Polity IV’e göre, demokratik ve otokratik ülkelerin sayısında 1800’den bu yana yaşanan gelişme verilmektedir. Burada demokrasilerin 200 yıllık gelişiminin Huntington’un (2011) hesaplarıyla büyük ölçüde örtüştüğü dikkati çekmektedir. Huntington, 1828-1926 arasında birinci uzun demokratikleşme dalgasının yaşandığını söylemekte, Polity IV’ün verileri de aşağı yukarı bu dönemde demokrasilerin sayısında artış olduğunu göstermektedir. Hatta Birinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasilerin sayısı otokrasilerin sayısını geçmiştir. Polity IV’ün verileri, Huntington’un 1922-1942 arasına tarihlendirdiği birinci ters dalgayı, 1943-1962 arasına tarihlendirdiği ikinci kısa demokratikleşme dalgasını, 1958-1975 arasına tarihlendirdiği ikinci ters dalgayı ve 1974 yılından başlattığı üçüncü

demokratikleşme dalgasını da büyük ölçüde desteklemektedir. Polity IV’e göre, 1921’de 37’ye kadar çıkan demokratik ülkelerin sayısı 1941’de 18’e inmiş, daha sonra yeniden yükselerek 1966’da 48’e ulaşmış, ardından bir kez daha inişe geçerek 1972’de 41’e gerilemiştir. Daha sonra ise bir kez daha tırmanışa geçerek 1990 yılında yani Huntington’un ünlü araştırmasını yaptığı sıralarda 71’e yükselmiştir. Polity IV’ün verileri, 1990’lı yılların başında Doğu Bloku’nda yaşanan çöküşün üçüncü dalgaya büyük bir ivme kazandırdığını göstermektedir. Freedom House’un verilerinin aksine, Polity IV’ün verileri üçüncü dalgada bir duraklamaya da işaret etmemektedir. Şekil 1.1’in (b) panelinde görüldüğü gibi, aslında tam demokrasilerin sayısında 2006’dan beri bir duraklama yaşanmaktadır. Ancak kısmi demokrasilerin sayısındaki artış sayesinde üçüncü dalgadaki yükseliş sürmektedir. Polity IV’ün verilerine göre, 2013’te 84’ü tam ve 35’i kısmi olmak üzere toplam 119 demokrasi vardır ve bunların toplam ülke sayısına oranı %71’i bulmaktadır.

Şekil 1.1. Polity IV’e Göre Demokrasilerin Gelişimi (1800-2013)

Kaynak: CSP (<http://www.systemicpeace.org>, Erişim tarihi: 24.05.2014)

Not: Polity IV veri setindeki POLITY endeksi üzerinden yazar tarafından hesaplanmıştır. Polity IV, nüfusu 500 bini aşan ülkeleri kapsamaktadır. POLITY endeksinde ülkelere +10 ile -10 arasında değişen notlar verilmektedir. Endekste +10 değeri güçlü demokrasiye, -10 değeri güçlü otokrasiye karşılık gelmektedir. Endekste -10 ile sıfır arasında değerlere sahip olan ülkeler otokrasi, +1 ile +6 arasında değerlere sahip olan ülkeler kısmi demokrasi, +7 ile +10 arasında değerlere sahip olan ülkeler tam demokrasi olarak tanımlanmaktadır (Marshall vd., 2014: 35). Dış müdahale altında olan ya da iç karışıklıklar nedeniyle siyasal rejiminde geçiş yaşanan ülkeler değerlendirme dışında tutulmakta, bu ülkelere not verilmemektedir. Grafikteki demokrasiler, tam demokrasiler ile kısmi demokrasilerin toplamından oluşmaktadır.

1.3. İKTİSADİ KALKINMANIN TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖLÇÜMÜ

1.3.1. İktisadi Kalkınmanın Tanımı

İktisadi kalkınmanın tanımını yapmadan önce herkes tarafından kabul edilebilir bir tanım bulmanın güç olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Todaro ve Smith'in (2012: 14) yazdığı gibi, kalkınma terimi farklı kişiler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Kaynak (2011: 32), kalkınma kavramı üzerinde hiçbir zaman genel bir uzlaşma olmadığını, 1980'lerin ortalarında yapılan bir incelemede 72 farklı tanımın tespit edilmiş olduğunu belirtmektedir. Kalkınma kavramı bazen kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişme gibi kavramlarla iç içe geçmekte, onların yerine kullanılmakta ve anlam kaymasına uğramaktadır (Yavilioğlu, 2002: 59).

Bu noktada çalışmada Türkçe'deki "kalkınma" ile "gelişme" kelimelerini eş anlamlı kabul ettiğimizi belirtelim. Bilindiği gibi "iktisat" kelimesi de "ekonomi" ile eş anlamlıdır. Dolayısıyla çalışmada "iktisadi kalkınma", "ekonomik kalkınma", "iktisadi gelişme" ve "ekonomik gelişme" terimleri aynı anlamda kullanılmıştır.

Geleneksel anlamıyla, iktisadi kalkınma, toplam üretimin nüfus artışından daha hızlı genişletilmesi yoluyla, reel kişi başına gelirde sürekli bir artışın sağlanmasıdır (Todaro ve Smith, 2012: 14). Bu bakış açısına göre, reel kişi başına gelirdeki artış ortalama vatandaşın daha fazla mal ve hizmet tüketmesine imkan vererek refah seviyesini yükseltecektir. Ancak 1950'li ve 1960'lı yıllarda birçok gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme hedeflerine ulaşıldığı halde vatandaşların önemli bir bölümünün hayat standartlarında iyileşme olmamıştır. Bu da kalkınmanın dar tanımında birşeylerin yanlış olduğu sinyalini vererek 1970'li yıllardan itibaren yeni arayışları gündeme getirmiştir. Bu açıdan büyümenin nimetlerinin tüm halka yayılmasını engelleyen gelir dağılımı eşitsizliği, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunlar

dikkat çekmeye başlamıştır. Burada özellikle Amartya Sen'in çalışmaları çok etkili olmuştur. Bu çalışmalarıyla 1998 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Sen'e göre, kalkınmanın temel hedefi gelir ve serveti azami düzeye çıkarmak değil, yaşam standartlarını ve yararlanılan özgürlükleri geliştirmek olmalıdır (bkz. Sen, 2004: 29). Günümüzde kalkınma daha geniş bir açıdan ele alınmaktadır. Böyle geniş açıdan yapılan bir tanıma göre, kalkınma, halkın hayat standartlarının, özgüvenlerinin ve özgürlüklerinin yükseltilmesiyle, tüm insanların yaşam kalitesinin ve yeteneklerinin iyileştirilmesi sürecidir (Todaro ve Smith, 2012: 5). Günümüzdeki anlamıyla, iktisadi kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak refah düzeyinin yükseltilmesi olarak da tanımlanabilir (Kaynak, 2011: 77).

Bu noktada büyüme ile kalkınma arasındaki farka dikkat çekmek faydalı olacaktır. Kalkınmanın dar anlamıyla tanımlandığı geçmiş yıllarda bu iki kavram eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Pek çok araştırmacı bu iki kavramı günümüzde de birbirinin yerine kullanmaktadır. Oysa kalkınmanın geniş anlamda tanımlanmaya başlamasıyla iki kavram arasındaki fark açılmıştır. Büyüme sadece üretim miktarı ya da gelirdeki artışı gösterirken, kalkınma, ülkenin potansiyelini genişleten, yapısal, kurumsal ve niteleyici değişimleri de ifade etmektedir (Gönel, 2010: 10). Kalkınma büyümeyi içermekte ama büyüme her zaman kalkınma anlamına gelmemektedir. Örneğin, gelir artışları eşitsiz olarak bölüşülüyorsa, artan üretim çevreye zarar veriyorsa, insanların sağlığı giderek bozuluyorsa, kişi başına gelir artarken toplumsal refah azalabilir. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, büyüme olmadan kalkınmayı sağlamak, bir başka deyişle toplam üretim ve gelir artmadan yaşam kalitesini artırmak, sağlık ve eğitim gibi alanlarda iyileşme sağlamak çok daha zordur (Pamuk, 2014: 17). Burada kalkınmanın sadece gelişmekte olan ülkelerle ilgili bir kavram olduğu halde büyümenin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerle ilgili olabileceğini de belirtmek gerekmektedir. Kalkınma kuramları temelde azgelişmiş ekonomilerin kalkınma sorunlarına ışık tutarken, büyüme kuramları esas olarak gelişmiş ekonomileri model olarak almaktadır (Han ve Kaya, 2013: 2).

1.3.2. İktisadi Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Kaynak (2011: 30), insanlık ne zaman ortaya çıkmışsa kalkınma çabalarının da o tarihten bu yana hep var olduğunu ifade etmektedir. Ancak insanlık tarihinde binlerce yıl boyunca kişi başına gelirler düşük düzeylerde kalmış, bir dönemde dünyanın herhangi bir bölgesinde bir uygarlık gelirleri yükseltip zenginlik yaratabilse bile daha sonraki dönemlerde gelirler tekrar düşmüştür (Pamuk, 2014: 1). 1800'den önce kişi başına gelir -kişi başına mevcut olan gıda, giyim, ısınma, aydınlanma ve konut- toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiyordu ama yukarı doğru bir eğilim yoktu (Clark, 2013: 1). Hayat kalitesinin önemli bir göstergesi olan ortalama ömür süresinde de bir iyileşme olmamış, maddi hayatın en kabataslak ölçülerine göre bile, ortalama refah düzeyi, Taş Çağı'ndan 1800 yılına kadar, artmak bir yana olsa düşmüştür (Clark, 2013: 2-3) Bu durum son 200 yılda değişmiş, sanayi devrimi sonrasında teknolojik gelişmelerin temposunun yükselmesi ve yatırımların ivme kazanmasıyla birlikte, üretim ve gelirler pek çok ülkede sürekli olarak artmaya başlamıştır (Pamuk, 2014: 1).

Sanayi devrimi Batı ülkelerinde ortaya çıktığı için kalkınmaya ilk başlayan ve bu süreci ilk tamamlayan ülkeler de Batı ülkeleri olmuştur. Buradaki Batı ülkelerine, Batı Avrupa'daki ülkeler yanında, diğer kıtalarda yer alan ama nüfusu büyük ölçüde Batı Avrupa kökenli olan ABD, Kanada ve Avustralya da dahildir. Diğer ülkelerden bunlara bir tek Japonya eşlik edebilmiştir. Bu ülkelerin yoksulluktan zenginliğe geçişleri 19. ve 20. yüzyıllarda tamamlanmıştır (Rosenberg ve Birdzell, 1992: 20). Rostow, ilk kez 1960 yılında yayınlanan ve toplumları iktisadi gelişme düzeyleri bakımından geleneksel, hazırlık aşamasında, harekete geçme (take off) aşamasında, olgunlaşma yolunda ve kitle tüketimi aşamasında olmak üzere beşe ayırdığı *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri* isimli eserinde, günümüzün bazı kalkınmış ülkelerinin harekete geçme ve olgunluğa erişme tarihlerini Tablo 1.7'deki gibi vermiştir (bkz. Rostow, 1999: 57 ve 86). Buna göre, sanayi devriminin başladığı İngiltere, kalkınma sürecine ilk giren ve de bu süreci tamamlayan ilk ülke olmuştur. 18. yüzyılın

sonlarında kalkınma sürecine giren İngiltere, 19. yüzyılın ortalarında bu süreci tamamlamıştır. Sanayi devrimini takip ederek 19. yüzyılda kalkınma sürecine giren Fransa, ABD, Almanya, İsveç, Japonya ve Kanada da 20. yüzyılın ilk yarısında bu süreci tamamlamayı başarmıştır.

Tablo 1.7. Rostow’a Göre Bazı Kalkınmış Ülkelerin Harekete Geçme ve Olgunlaşma Tarihleri

Ülkeler	Harekete geçme	Olgunlaşma
İngiltere	1783-1802	1850
Fransa	1830-1860	1910
ABD	1843-1860	1900
Almanya	1850-1873	1910
İsveç	1868-1890	1930
Japonya	1878-1890	1940
Kanada	1896-1914	1950

Kaynak: Rostow (1999: 57 ve 86)

İktisat tarihçisi Angus Maddison tarafından yapılan istatistiksel çalışmalar da, dünyada kalkınmanın son 200 yılda hızlandığını göstermektedir (bkz. Maddison, 2001, 2003 ve 2007). Maddison’un 2010 yılındaki vefatından önce yaptığı son hesapların sonuçları Tablo 1.8’de verilmektedir. Buna göre, miladi takvimin başlangıcından 1820 yılına kadar sadece %43 artış gösteren dünyadaki kişi başına gelir, 1820 yılından bu yana ise 11 kattan fazla yükselmiştir. Yalnız bu artışın büyük ölçüde Batılı ülkelerden kaynaklandığı dikkati çekmektedir. 1820 yılından bu yana yaşanan kişi başına gelir artışı Batı Avrupa’da 18 kata ulaşır ve diğer kıtalardaki nüfusu büyük ölçüde Batı Avrupa kökenli olan ülkelerde 25 katı bulurken, Afrika’da sadece 4 kat olarak gerçekleşmiştir. Refah düzeyinin önemli bir göstergesi olan doğumda yaşam beklentisi ya da başka bir deyişle ortalama ömür süresi de, binlerce yıl boyunca çok fazla değişmeden kalırken, 1820 yılından bu yana 2,5 kattan fazla yükselmiştir. 1000 yılında 24 yıl civarında olduğu tahmin edilen dünyadaki ortalama yaşam süresi 1820 yılında da buna yakın ve 26 yıl civarındaydı (Maddison, 2001: 30). Doğumda yaşam beklentisinde dünya ortalaması günümüzde ise 70 yıla ulaşmıştır (UNDP, 2013: 147).

Tablo 1.8. Dünyada Kişi Başına Gelir ve Büyüme Oranları (1-2008)

	Kişi başına gelir (1990 uluslararası doları)			Toplam büyüme oranı (%)	
	1	1820	2008	1-1820	1820-2008
Batı Avrupa	576	1.194	21.672	107,3	1.714,8
Batı kökenli ülkeler	400	1.202	30.152	200,5	2.408,5
Doğu Avrupa	412	683	8.569	65,9	1.154,3
Eski SSCB	400	688	7.904	72,0	1.048,8
Latin Amerika	400	691	6.973	72,8	909,0
Asya	456	581	5.611	27,4	866,4
Afrika	472	420	1.780	-11,0	324,1
Dünya	467	666	7.614	42,6	1.043,7

Kaynak: GGDC (<http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim tarihi: 03.06.2014)

Not: Batı kökenli ülkeler; Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve ABD'dir.

Ülkelerin büyüme ve kalkınma çabaları çok eskiden beri iktisatçıların ilgisini çekmektedir. Adam Smith, ilk kez 1776 yılında yayınlanan *Wealth of Nations* isimli ünlü eserinde ulusların zenginliklerinin özelliklerini ve nedenlerini araştırmakta, dolayısıyla kalkınma sorunlarıyla ilgilenmekteydi (Kaynak, 2011: 31). Smith'in yanında David Ricardo, Robert T. Malthus, John S. Mill ve Karl Marx gibi klasik iktisatçılar da, farklı bakış açıları sergilemiş olsalar da, ekonomik ilerlemenin nedenleri ve sonuçları hakkında araştırmalar yapmış ve bu konudaki ilk düşünceleri oluşturmuşlardır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2004: 32). Ancak kalkınma iktisadının ekonomi bilimi içinde ayrı bir alt disiplin olarak ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Bu dönem, sömürge imparatorluklarının tasfiye edildiği ve yeni ülkelerin ortaya çıkmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde pek çok iktisatçı bu yeni ve yoksul ülkelerin zengin ülkelere nasıl yetişeceği konusunda kafa yormaya başlamış, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da teşvikiyle araştırmalar yaparak birçok teori ve model geliştirmiştir. Rosenstein-Rodan'ın büyük itiş teorisi, Nurkse'nin kısır döngü yaklaşımı, Rostow'un aşamalar modeli, Gerschenkron'un geri kalmışlık yaklaşımı, Lewis'in ikili yapı teorisi ve Hirschman'ın dengesiz gelişme yaklaşımı, bunlar arasında sayılabilir⁴. 1970'lere kadar süren dönemde geliştirilen kalkınma modelleri, temelde gelişmiş ülkelerin

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Tüylüoğlu ve Çeştepe (2004) ile Gönel'e (2010) bakılabilir.

izledikleri yolları esas almakta, bu anlamda sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bir modernleşme projesi olarak algılanmaktadır (Kaynak, 2011: 43). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinde yaşanan büyük genişleme yoksul ülkelerin bu şekilde kalkınabileceği inancını beslemiştir. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde kişi başına gelir artışının görece yüksek olduğu ülkelerde bile işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımında eşitsizlik gibi sorunların çözülemediğinin gözlemlenmesi bu inancı zayıflatmış ve yeni arayışları başlatmıştır. Bu arada yaşanan petrol şoklarıyla dünya ekonomisindeki genişlemenin durması ve IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların da öncülüğüyle iktisatçıların ilgisinin istikrar sorunlarına yönelmesi, kalkınma iktisadının gözden düşmeye başlamasına yol açmıştır. Ancak bu disiplin bugün de varlığını korumaktadır ve küreselleşmenin giderek hızlandığı son dönemde kalkınma kavramının içeriğinin genişlediği, bu alanda yapılan araştırmaların sayısının da arttığı gözlenmektedir (Aysan ve Dumludağ, 2014: 9).

1.3.2. İktisadi Kalkınmanın Ölçümü

İktisadi kalkınmanın geleneksel ölçüsü reel kişi başına gelir düzeyidir. Bu ölçü kalkınmanın yukarıda bahsettiğimiz dar tanımıyla tam olarak örtüşmektedir. Ancak 1970’li yıllardan sonra kalkınma kavramının genişlemesiyle bu ölçü yetersiz görülmeye başlamıştır. İktisadi kalkınmanın genişleyen tanımına uygun çok boyutlu bir ölçünün geliştirilmesine yönelik arayışlar sürmektedir. Bu yeni ölçünün üretim ve gelirin yanında çevre, sağlık, eğitim, yaşam koşulları, istihdam ve siyasi katılım gibi boyutlarının olması gerektiği öne sürülmektedir (Stiglitz vd., 2010). Fakat bugüne kadar yapılan çalışmalar tam olarak tatmin edici bir sonuç vermemiştir. Bugüne kadar geliştirilen en iyi alternatif Amartya Sen’in çalışmalarına dayanan ve UNDP tarafından 1990 yılından beri düzenli olarak yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi’dir. Bu endekste kişi başına gelirin yanında sağlık ve eğitime ilişkin göstergeler de eşit ağırlıklı olarak yer almaktadır. Fakat birçok iktisatçı hala kişi başına gelirin en iyi ölçü olduğunu kabul etmekte ve bu ölçüyü kullanmaya devam etmektedir. Mesela Clark (2013: 5), uzun vadede gelirin hayatları şekillendirme konusunda herşeyden daha güçlü olduğunu öne sürmektedir.

Ancak kişi başına geliri kalkınma ölçüsü olarak kullanırken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Birincisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelirin hesaplanması konusunda sorunlar bulunmaktadır. Bu ülkelerde istatistik altyapısının yetersizliğı, pazara çıkmadan aile içinde üretilip tüketilen geçimlik ürünlerin fazla olması, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü gibi faktörler gelirin olduğundan düşük hesaplanmasına yol açmaktadır. İkincisi, ülkelerin ulusal para cinsinden hesaplanan kişi başına gelirleri karşılaştırma yapmak için ortak bir para birimine (genelde ABD Doları) çevrilirken sorunlar yaşanmaktadır. Bazı ülkelerin resmi kurlarını olması gerekenden düşük ya da yüksek belirlemeleri, dolar cinsinden kişi başına gelirlerinin de olması gerekenden düşük ya da yüksek hesaplanmasına yol açmaktadır. Bazı ülkelerde de kurların çok istikrarsız bir seyir izlemesi, dolar cinsinden hesaplanan kişi başına gelirlerinde aşırı dalgalanmalara yol açmaktadır. Üçüncüsü, gelişmekte olan ülkelerde özellikle dış ticarete konu olmayan bazı mal ve hizmetlerin gelişmiş ülkelere göre daha ucuz olması, bu ülkelerde doların satın alma gücünün daha yüksek olmasını sağlamaktadır. Bu da dolar cinsinden kişi başına gelirler üzerinden yapılan karşılaştırmalarda, ülkeler arasındaki refah düzeyi farklılıklarının olduğundan yüksek çıkmasına neden olmaktadır.

Bu sorunların bazılarının kısmen de olsa çözümü için geliştirilmiş yöntemler vardır. Örneğin Dünya Bankası döviz kuru dalgalanmalarının ülkeler arası gelir düzeyi karşılaştırmalarındaki etkisini azaltmak için Atlas adını verdiği bir yöntemi kullanmaktadır. Bu yöntem, kısaca, bir ülkenin ulusal para cinsinden hesaplanmış gelirinin dolara çevrilmesinde, cari döviz kuru yerine, son üç yılın ortalama kurunun ülke enflasyonu ile uluslararası enflasyon arasındaki farka göre ayarlanmasıyla elde edilen bir dönüşüm faktörünün kullanılması olarak ifade edilebilir (bkz. The World Bank, 2014: 111-112). Gelişmekte olan ülkelerde bazı mal ve hizmetlerin gelişmiş ülkelere göre daha ucuz olmasının yarattığı sorunun çözümü için ise Satınalma Gücü Paritesi (SGP) yöntemi geliştirilmiştir. SGP, ülkeler arası fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranı olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2008: 1). SGP, belirli bir mal ve hizmet sepetini satın almak için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde

hesaplanmaktadır. Kişi başına gelir düzeyleri, genelde ABD fiyat düzeyi 1,0 kabul edilerek hesaplanan SGP değerlerine göre düzeltilerek hesaplandığında, ülkeler arasında daha sağlıklı bir karşılaştırma yapma imkanı doğmaktadır. Kişi başına geliri kalkınmanın ölçüsü olarak kullanırken bu düzeltme yöntemlerinden yararlanmakta fayda bulunmakta, fakat yine de değerlendirme yaparken yukarıda bahsedilen ölçüm sorunlarını dikkate alarak temkinli olmak gerekmektedir.

Dünya Bankası, IMF ve UNDP gibi kuruluşlar yıllardır ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırmaktadır. Tablo 1.9’da Dünya Bankası’nın Atlas yöntemiyle hesapladığı kişi başına gelir düzeylerine göre yaptığı sınıflandırma verilmektedir. Dünya Bankası, bu verilere göre ülkeleri dört kategoriye bölmektedir. Bu kategoriler; yüksek gelirli ülkeler, yüksek orta gelirli ülkeler, düşük orta gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler şeklindedir. Ülkelerin bu kategorilere dağıtılmasında kullanılan eşik değerleri her yıl değişmektedir. Tablo 1.9’daki 2012 sınıflandırması yapılırken kullanılan eşik değerleri şöyledir: Yüksek gelirli ülkeler için 12.616 dolar ve üstü; yüksek orta gelirli ülkeler için 4.086 ile 12.615 dolar arası; düşük orta gelirli ülkeler için 1.036 ile 4.085 dolar arası; düşük gelirli ülkeler için 1.035 dolar ve altı. Tablo 1.9’a bakıldığında yüksek gelirli ülkelerin genelde Batı ülkeleri olduğu görülmektedir. Bunların arasına BAE ve Suudi Arabistan gibi bazı petrol zenginleriyle, Bahamalar ve Barbados gibi bazı küçük ada ülkeleri de girmektedir. Türkiye, yüksek orta gelirli ülkelerin üst sıralarına yakındır. Düşük gelirli ülkelerin çoğunun ise Afrika ülkeleri olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 1.10’da IMF’nin yaptığı gelişmişlik sınıflandırması görülmektedir. IMF, ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre ilerlemiş ülkeler ile yükselen pazarlar ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde ikiye bölmekte ama bu sınıflandırmayı yaparken kullandığı kriterleri açıklamamaktadır (Nielsen, 2011: 16-19). İlerlemiş ülkelerin neredeyse hepsi Batılı ve/veya Avrupalı ülkelerden oluşmaktadır. İktisadi kalkınmayı çok önceden Batılı ülkelerle birlikte gerçekleştiren Japonya’yı saymazsak, bunların arasına diğer bölgelerden sadece Singapur ve Güney Kore girebilmektedir. Tablo 1.10’da IMF’nin hesapladığı SGP’ye göre hesaplanmış kişi başına gelir düzeyleri de verilmektedir. IMF’nin ikinci kategoride yer verdiği Katar’ın ilk kategoride yer

verdiği ülkelerin hepsinden daha yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip olması dikkat çekicidir. İkinci kategorideki ilk 18 ülke de ilk kategoride son sırada bulunan Letonya'dan daha yüksek kişi başına gelire sahiptir. Bu durum IMF'nin ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırırken kriter olarak sadece kişi başına geliri kullanmadığını açıkça göstermektedir. IMF, muhtemelen kalkınmanın eğitim ve sağlık gibi diğer ölçülerini de dikkate almakta ve Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan gibi petrol zenginleriyle az nüfuslu küçük ada ülkelerini gelişmiş ülke olarak değerlendirmemektedir.

Tablo 1.11'de UNDP'nin yaptığı gelişmişlik sınıflandırması verilmektedir. UNDP, ülkeleri, hesapladığı İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerlerini kullanarak sınıflandırmaktadır. İGE, insani gelişmenin üç temel boyutunun -uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim, uygun yaşam koşulları- ölçümüne dayanan bir bileşik endekstir (UNDP, 2013: 147). İlk boyutun göstergesi olarak doğumda yaşam beklentisi, ikinci boyutun göstergesi olarak 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresi ile okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen eğitim süresi, üçüncü boyutun göstergesi olarak ise SGP'ye göre hesaplanmış kişi başına gelir düzeyi kullanılmaktadır. Bu göstergelere dayanarak önce yaşam beklentisi, eğitim ve kişi başına gelir endeksleri oluşturulmakta, daha sonra da bu üç endekse eşit ağırlık verilerek İGE hesaplanmaktadır. İGE değerleri sıfır ile 1 arasında yer almakta, sıfıra yaklaşması düşük insani gelişmeye, 1'e yaklaşması yüksek insani gelişmeye işaret etmektedir. UNDP, İGE değerlerine göre sıraladığı ülkeleri dört eşit parçaya bölerek, çok yüksek insani gelişme, yüksek insani gelişme, orta insani gelişme ve düşük insani gelişme kategorilerini oluşturmaktadır. Tablo 1.11'de de karşımıza tanıdık sonuçlar çıkmaktadır. Çok yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler genelde Batılı ülkeler, düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeler de genelde Afrika ülkeleridir. Türkiye, ikinci kategoriye oluşturan yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkeler arasında, listenin sonuna yakın bir yerlerde bulunmaktadır.

Tablo 1.9. Dünya Bankası'na Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2012)

Yüksek gelirli ülkeler		Yüksek orta gelirli ülkeler		Düşük orta gelirli ülkeler		Düşük gelirli ülkeler	
	Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)
Norveç	98.780	Antigua ve Bar.	12.480	Marshall Adaları	4.040	Senegal	1.030
İsviçre	80.970	Venezuela	12.460	Arnavutluk	4.030	Kırgız Cum.	990
Lüksemburg	71.810	Macaristan	12.410	Cape Verde	3.830	Çad	970
Danimarka	59.870	Seyşeller	12.180	Ermenistan	3.720	Kamboçya	880
Avustralya	59.260	Brezilya	11.630	Doğu Timor	3.620	Tacikistan	880
İsveç	56.120	Türkiye	10.830	Kosova	3.600	Kenya	860
ABD	52.340	Gabon	10.040	El Salvador	3.590	Bangladeş	840
Kanada	51.570	Palau	9.860	Ukrayna	3.500	Komorlar	840
Singapur	49.710	Malezya	9.820	Endonezya	3.420	Güney Sudan	790
Hollanda	48.110	Kazakistan	9.780	Guyana	3.410	Haiti	760
Avusturya	47.960	Meksika	9.640	Paraguay	3.400	Benin	750
Japonya	47.870	Lübnan	9.190	Gürcistan	3.290	Nepal	700
Finlandiya	46.590	Kosta Rika	8.820	Samoa	3.260	Afganistan	680
Almanya	45.170	Surinam	8.680	Mikronezya	3.230	Burkina Faso	670
Belçika	44.820	Mauritius	8.570	Moğolistan	3.160	Mali	660
Fransa	41.850	Romanya	8.560	Guatemala	3.120	Zimbabve	650
İrlanda	39.110	Panama	8.510	Vanuatu	3.000	Ruanda	600
BAE	38.620	Botsvana	7.650	Mısır.	2.980	Sierra Leone	580
Birleşik Krallık	38.500	Güney Afrika Cu.	7.460	Fas	2.960	Tanzanya	570
İzlanda	38.270	Grenada	7.220	Sri Lanka	2.920	Orta Afrika Cum.	510
Yeni Zelanda	36.900	Karadağ	7.220	Svaziland	2.860	Gambiya	510
İtalya	34.720	Kolombiya	7.020	Kongo Cum.	2.550	Gine-Bissau	510
İsrail	32.030	St. Lucia	6.890	Kiribati	2.520	Mozambique	510
İspanya	29.340	Bulgaristan	6.840	Filipinler	2.500	Togo	500
Kıbrıs	26.110	Dominika	6.440	Nijerya	2.490	Uganda	480

Suudi Arabistan	24.310	St. Vincent ve Gr.	6.400	Bhutan	2.420	Eritre	450
Yunanistan	23.710	Belarus	6.370	Bolivya	2.220	Gine	440
Slovenya	22.830	Azerbaycan	6.220	Honduras	2.120	Madagaskar	430
Güney Kore	22.670	Irak	6.130	Moldova	2.070	Nijer	390
Portekiz	20.690	Peru	6.060	Papua Yeni Gine	1.790	Etiyopya	380
Bahamalar	20.600	Maldivler	5.750	Özbekistan	1.720	Liberya	370
Malta	19.730	Çin	5.720	Nikaragua	1.650	Malavi	320
Bahreyn	19.560	Tuvalu	5.650	Gana	1.550	Burundi	240
Çek Cum.	18.130	Namibya	5.610	Hindistan	1.550	Dem. Kongo Cu.	230
Slovakya	17.200	Dominik Cum.	5.470	Vietnam	1.550		
Estonya	16.310	Türkmenistan	5.410	Sudan	1.500		
Barbados	15.080	Sırbistan	5.280	Lesotho	1.380		
Trinidad ve Tob.	14.710	Tayland	5.210	Zambiya	1.350		
Şili	14.310	Ekvador	5.170	Sao Tome ve Pri.	1.310		
Letonya	14.060	Jamaika	5.130	Yemen	1.290		
Litvanya	13.820	Cezayir	5.020	Laos	1.270		
St. Kitts ve Nevis	13.610	Bosna-Hersek	4.750	Pakistan	1.260		
Uruguay	13.580	Ürdün	4.670	Fildişi Sahili	1.220		
Ekvator Ginesi	13.560	Makedonya	4.620	Kamerun	1.170		
Hırvatistan	13.490	Angola	4.580	Solomon Adaları	1.130		
Rusya	12.700	Tonga	4.220	Moritanya	1.110		
Polonya	12.660	Tunus	4.150				
		Fiji	4.110				

Kaynak: The World Bank (<http://data.worldbank.org>, Erişim tarihi: 04.06.2014)

Not: Tablodaki sayılar, Atlas yöntemiyle hesaplanmış kişi başına gelir düzeyleridir. Dünya Bankası, döviz kuru dalgalanmalarının ülkeler arası gelir karşılaştırmalarındaki etkisini azaltmak için bu yöntemi kullanmaktadır. Atlas yöntemi, bir ülkenin ulusal para cinsinden hesaplanmış gelirinin dolara çevrilmesinde, cari döviz kuru yerine, son üç yılın ortalama kurunun ülke enflasyonu ile uluslararası enflasyon arasındaki farka göre ayarlanmasıyla elde edilen bir dönüşüm faktörünün kullanılmasını içermektedir (bkz. The World Bank, 2014: 111-112). Dünya Bankası, 2012 yılı için kişi başına geliri 12.616 dolar ve üstü olan ülkeleri yüksek gelirli, 4.086-12.615 dolar arasında olan ülkeleri yüksek orta gelirli, 1.036-4.085 dolar arasında olan ülkeleri düşük orta gelirli, 1.035 dolar ve altı olan ülkeleri düşük gelirli olarak sınıflandırmaktadır. Bu eşikler her yıl değişmektedir.

Tablo 1.10. IMF'ye Göre Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2013)

İlerlemiş ülkeler		Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler					
	Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)		Kişi başına gelir (\$)
Lüksemburg	78.670	Katar	98.814	Azerbaycan	11.044	Gana	3.461
Singapur	64.584	Brunei	53.431	Makedonya	10.904	Solomon Adaları	3.455
Norveç	54.947	Kuveyt	39.706	Ekvador	10.080	Pakistan	3.149
ABD	53.101	Bahreyn	34.584	Tunus	9.932	Laos	3.068
İsviçre	46.430	Bahamalar	32.036	Dominik Cum.	9.911	Papua Yeni Gine	2.834
Kanada	43.472	Suudi Arabistan	31.245	Tayland	9.875	Nijerya	2.831
Avustralya	43.073	BAE	30.122	Çin	9.844	Cibuti	2.746
Avusturya	42.597	Umman	29.813	Türkmenistan	9.510	Sudan	2.631
Hollanda	41.711	Seyşeller	26.492	Arnavutluk	9.506	Kırgızistan	2.611
İsveç	41.188	Barbados	25.181	Maldivler	9.173	Kamboçya	2.576
İzlanda	41.000	Palau	23.666	Jamaika	9.048	Çad	2.539
Almanya	40.007	Ekvator Ginesi	23.370	Marshall Adaları	8.990	Kamerun	2.423
Tayvan	39.767	Litvanya	22.747	Belize	8.716	Tacikistan	2.354
İrlanda	39.547	Doğu Timor	21.705	Bosna-Hersek	8.280	Yemen	2.316
Danimarka	37.900	Polonya	21.214	Guyana	8.250	Lesotho	2.255
Belçika	37.881	Trinidad ve Tob.	20.438	Namibya	8.191	Moritanya	2.218
Birleşik Krallık	37.307	Macaristan	20.065	Tonga	8.168	Sao Tome ve Pri.	2.194
Japonya	36.899	Gabon	19.478	Cezayir	7.534	Bangladeş	2.080
Fransa	35.784	Şili	19.067	El Salvador	7.515	Gambia	1.962
Finlandiya	35.617	Arjantin	18.749	Ukrayna	7.423	Senegal	1.958
İsrail	34.770	Antigua ve Bar.	18.558	Irak	7.391	Fildişi Sahili	1.818
Güney Kore	33.189	Hırvatistan	18.191	Mikronezya	7.288	Kenya	1.812
Yeni Zelanda	30.493	Rusya	17.884	Paraguay	6.823	Zambiya	1.754
İtalya	30.289	Malezya	17.748	Mısır	6.579	Myanmar	1.740
İspanya	29.851	Uruguay	16.723	Sri Lanka	6.531	Tanzanya	1.715

Slovenya	27.900	Panama	16.658	Kiribati	6.391	Benin	1.623
Malta	27.840	Botsvana	16.377	Bhutan	6.370	Burkina Faso	1.585
Çek Cum.	27.200	Mauritius	16.056	Angola	6.247	Sierra Leone	1.542
Kıbrıs	25.265	Belarus	15.753	Svaziland	6.218	Ruanda	1.538
Slovakya	24.605	St. Kitts ve Nevis	15.605	Samoa	6.210	Nepal	1.508
Yunanistan	24.012	Meksika	15.563	Ermenistan	6.191	Uganda	1.484
Estonya	23.144	Türkiye	15.353	Gürcistan	6.145	Etiyopya	1.366
Portekiz	23.068	Lübnan	14.845	Ürdün	6.115	Güney Sudan	1.350
Letonya	19.120	Bulgaristan	14.499	Moğolistan	5.885	Haiti	1.315
		Kazakistan	14.391	Fas	5.456	Komorlar	1.287
		Dominika	14.283	Bolivya	5.364	Gine-Bissau	1.206
		Grenada	13.724	Guatemala	5.282	Afganistan	1.150
		Venezuela	13.605	Endonezya	5.214	Gine	1.125
		Romanya	13.396	Fiji	5.085	Mali	1.103
		Surinam	13.116	Honduras	4.839	Mozambik	1.090
		Kosta Rika	12.942	Kongo	4.791	Togo	1.084
		St. Lucia	12.730	Vanuatu	4.718	Madagaskar	970
		İran	12.264	Filipinler	4.682	Malavi	879
		Brezilya	12.221	Nikaragua	4.554	Nijer	829
		St. Vincent ve Gr.	12.207	Cape Verde	4.338	Zimbabve	788
		Karadağ	11.913	Hindistan	4.077	Eritre	707
		Libya	11.498	Vietnam	4.012	Liberya	703
		Sırbistan	11.269	Özbekistan	3.762	Dem. Kongo Cu.	648
		Güney Afrika Cu.	11.259	Moldova	3.736	Burundi	642
		Kolombiya	11.189	Tuvalu	3.519	Orta Afrika Cum.	542
		Peru	11.124				

Kaynak: IMF (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/index.aspx>, Erişim tarihi: 07.06.2014)

Not: IMF, ülkeleri gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırırken hangi kriterleri kullandığını açıklamamaktadır (Nielsen, 2011: 16-19). Tablodaki sayılar, SGP'ye göre hesaplanmış kişi başına gelir düzeyleridir. SGP, ülkeler arası fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranı olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2008: 1). SGP, belirli bir mal ve hizmet sepetini satın almak için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Kişi başına gelir düzeyleri, genelde ABD fiyat düzeyi 1,0 kabul edilerek hesaplanan SGP değerlerine göre düzeltilerek hesaplandığında, ülkeler arasında daha sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilir.

Tablo 1.11. UNDP'ye Göre Ülkelerin İnsani Gelişme Düzeylerine Göre Sınıflandırılması (2012)

Çok yüksek insani gelişme		Yüksek insani gelişme		Orta insani gelişme		Düşük insani gelişme	
İGE değeri		İGE Değeri		İGE değeri		İGE değeri	
Norveç	0,955	Bahreyn	0,796	Tonga	0,710	Kongo	0,534
Avustralya	0,938	Bahamalar	0,794	Belize	0,702	Solomon Adaları	0,530
ABD	0,937	Belarus	0,793	Dominik Cum.	0,702	Sao Tome ve Pri.	0,525
Hollanda	0,921	Uruguay	0,792	Fiji	0,702	Kenya	0,519
Almanya	0,920	Karadağ	0,791	Samoa	0,702	Bangladeş	0,515
Yeni Zelanda	0,919	Palau	0,791	Ürdün	0,700	Pakistan	0,515
İrlanda	0,916	Kuveyt	0,790	Çin	0,699	Angola	0,508
İsveç	0,916	Rusya	0,788	Türkmenistan	0,698	Myanmar	0,498
İsviçre	0,913	Romanya	0,786	Tayland	0,690	Kamerun	0,495
Japonya	0,912	Bulgaristan	0,782	Maldivler	0,688	Madagaskar	0,483
Kanada	0,911	Suudi Arabistan	0,782	Surinam	0,684	Tanzanya	0,476
Güney Kore	0,909	Küba	0,780	Gabon	0,683	Nijerya	0,471
İzlanda	0,906	Panama	0,780	El Salvador	0,680	Senegal	0,470
Danimarka	0,901	Meksika	0,775	Bolivya	0,675	Moritanya	0,467
İsrail	0,900	Kosta Rika	0,773	Moğolistan	0,675	Papua Yeni Gine	0,466
Belçika	0,897	Grenada	0,770	Paraguay	0,669	Nepal	0,463
Avusturya	0,895	Libya	0,769	Mısır	0,662	Lesotho	0,461
Singapur	0,895	Malezya	0,769	Moldova	0,660	Togo	0,459
Fransa	0,893	Sırbistan	0,769	Filipinler	0,654	Yemen	0,458
Finlandiya	0,892	Antigua ve Bar.	0,760	Özbekistan	0,654	Haiti	0,456
Slovenya	0,892	Trinidad ve Tob.	0,760	Suriye	0,648	Uganda	0,456
İspanya	0,885	Kazakistan	0,754	Mikronezya	0,645	Zambiya	0,448
Liechtenstein	0,883	Arnavutluk	0,749	Guyana	0,636	Cibuti	0,445
İtalya	0,881	Venezuela	0,748	Botsvana	0,634	Gambiya	0,439
Lüksemburg	0,875	Dominika	0,745	Honduras	0,632	Benin	0,436
Birleşik Krallık	0,875	Gürcistan	0,745	Endonezya	0,629	Ruanda	0,434

Çek Cum.	0,873	Lübnan	0,745	Kiribati	0,629	Fildişi Sahili	0,432
Yunanistan	0,860	St. Kitts ve Nevis	0,745	Güney Afrika Cu.	0,629	Komorlar	0,429
Brunei	0,855	İran	0,742	Vanuatu	0,626	Malavi	0,418
Kıbrıs	0,848	Peru	0,741	Kırgızistan	0,622	Sudan	0,414
Malta	0,847	Makedonya	0,740	Tacikistan	0,622	Zimbabve	0,397
Andorra	0,846	Ukrayna	0,740	Vietnam	0,617	Etiyopya	0,396
Estonya	0,846	Mauritius	0,737	Namibya	0,608	Liberya	0,388
Slovakya	0,840	Bosna-Hersek	0,735	Nikaragua	0,599	Afganistan	0,374
Katar	0,834	Azerbaycan	0,734	Fas	0,591	Gine-Bissau	0,364
Macaristan	0,831	St. Vincent ve Gr.	0,733	Irak	0,590	Sierra Leone	0,359
Barbados	0,825	Umman	0,731	Cape Verde	0,586	Burundi	0,355
Polonya	0,821	Brezilya	0,730	Guatemala	0,581	Gine	0,355
Şili	0,819	Jamaika	0,730	Doğu Timor	0,576	Orta Afrika Cum.	0,352
Litvanya	0,818	Ermenistan	0,729	Gana	0,558	Eritre	0,351
BAE	0,818	Saint Lucia	0,725	Ekvator Ginesi	0,554	Mali	0,344
Portekiz	0,816	Ekvador	0,724	Hindistan	0,554	Burkina Faso	0,343
Letonya	0,814	Türkiye	0,722	Kamboçya	0,543	Çad	0,340
Arjantin	0,811	Kolombiya	0,719	Laos	0,543	Mozambik	0,327
Seyşeller	0,806	Sri Lanka	0,715	Bhutan	0,538	Dem. Kongo Cu.	0,304
Hırvatistan	0,805	Cezayir	0,713	Svaziland	0,536	Nijer	0,304
		Tunus	0,712				

Kaynak: UNDP (<http://hdr.undp.org/en/data>, Erişim tarihi: 07.06.2014)

Not: Tablodaki sayılar, ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi'ndeki (İGE) değerleridir. İGE, insani gelişmenin üç temel boyutunun -uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim, uygun yaşam koşulları- ölçümüne dayanan bir bileşik endekstir (UNDP, 2013: 147). İlk boyutun göstergesi olarak doğumda yaşam beklentisi, ikinci boyutun göstergesi olarak 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresi ile okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen eğitim süresi, üçüncü boyutun göstergesi olarak ise SGP'ye göre hesaplanmış kişi başına gelir kullanılmaktadır. Bu göstergelere dayanarak önce yaşam beklentisi, eğitim ve kişi başına gelir endeksleri oluşturulmakta, daha sonra da bu üç endekse eşit ağırlık verilerek İGE hesaplanmaktadır. İGE değerleri sıfır ile 1 arasında yer almakta, sıfıra yaklaşması düşük insani gelişmeye, 1'e yaklaşması yüksek insani gelişmeye işaret etmektedir. UNDP, İGE değerlerine göre sıraladığı ülkeleri dört eşit parçaya bölerek, çok yüksek insani gelişme, yüksek insani gelişme, orta insani gelişme ve düşük insani gelişme kategorilerini oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE İKTİSADİ KALKINMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK GÖRÜŞLER VE AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğu uzun zamandır hem siyaset bilimcilerin hem de iktisatçıların ilgisini çekmektedir. Siyaset bilimciler daha çok iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisiyle ilgilenirken, iktisatçılar ise daha çok demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisini araştırmaktadır (Gupta vd., 1998: 588). Bu konuda yapılan çalışmalar karmaşık bir ilişkiye işaret etmektedir. Esasında bu ilişkinin iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru olan yönü üzerinde bir uzlaşma var gibi görünmektedir. Lipset'ten (1959) beri siyaset bilimcilerin çoğu demokrasinin ancak belirli bir ekonomik gelişme seviyesine ulaşmış ülkelerde yaşayabileceği görüşündedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmaların çoğu da iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucunu vermiştir. Fakat söz konusu ilişkinin demokrasiden kalkınmaya doğru olan yönü tartışmalıdır. Burada demokrasinin iktisadi kalkınmayı engellediği görüşleri ile desteklediği görüşleri çatışmaktadır. Bu konuda yapılan ampirik çalışmaların sonuçları da karışıktır. Çalışmamızın bu bölümünde önce iktisadi kalkınmayı demokrasinin belirleyicilerinden biri olarak gören görüşler ve bu konuda yapılan ampirik çalışmalar incelenecektir. Daha sonra demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi konusundaki görüşlerden ve ampirik çalışmalardan bahsedilecektir. Bu bölümde son olarak ise demokrasi ve iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların sonuçları ele alınacaktır.

2.1. İKTİSADİ KALKINMANIN DEMOKRASİYE ETKİSİ

2.1.1. Teorik Görüşler

Huntington (2011: 73-74), 18. yüzyıldaki siyaset teorisyenlerinin zengin ülkelerin muhtemelen monarşi ve yoksul ülkelerin ise cumhuriyet veya demokrasi ile

yönetileceğini iddia ettiklerini belirtmekte, ancak tarım toplumları için akla yakın olan bu varsayımın 19. yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte tersine döndüğünü ifade etmektedir. Bugün siyaset bilimcilerin çoğu iktisadi kalkınmanın demokrasiyi olumlu etkilediği görüşündedir. Bizim de önceki bölümde gördüğümüz gelişmiş ülkelerin çoğunun demokratik ve demokratik ülkelerin çoğunun gelişmiş olduğu gözleminden çıkan bu görüşü, Lipset (1959: 75)⁵ “Bir millet ne kadar zenginse demokrasiyi sürdürme şansı o kadar yüksektir” şeklinde ifade etmiştir. Her ne kadar Lipset (1959: 75) bunun geçmişi Aristoteles’e kadar giden bir genelleme olduğunu ifade etse de, yaptığı çalışma ilgili literatürün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada ortaya koyduğu görüş de Lipset hipotezi (bkz. Barro, 1996), Lipset/Aristoteles hipotezi (bkz. Barro, 1999), demokrasinin işleyişinin sosyoekonomik şartları kuramı (bkz. Schmidt, 2002) veya modernleşme teorisi (bkz. Acemoğlu vd., 2008) olarak adlandırılmaktadır. Esasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı sosyal bilimciler tarafından geliştirilen modernleşme teorisi daha geniş kapsamlı olup, Batı ülkelerinin mevcut durumu ile gelişme çizgisini ele alan ve geleneksel toplumlara sahip diğer ülkelerin de aynı çizgiyi izleyerek gelişebileceklerini yani modernleşebileceklerini öne süren bir teoridir⁶. Lipset hipotezine modernleşme teorisi de denmesinin bir nedeni Lipset’in kuramını modernleşme teorisine dayanarak geliştirmesi (Schmidt, 2002: 283-284), bir nedeni de ilgili literatürde modernleşme ile ekonomik gelişmenin büyük ölçüde özdeş kabul edilmesi (Altun, 2011: 58) gibi görünmektedir.

Lipset, ekonomik gelişmenin birbirine bağlı dört önemli değişimi tetiklediği için demokrasiye yol açtığını öne sürmüştür. Bunlar; varlık ve zenginlik, eğitilmiş geniş bir orta sınıf, ilkel kimliklerin azaldığı ve laiklik gibi kavramların güçlendiği bir kültürel yapı ve alt sınıflardaki radikal eğilimlerin azalması olarak özetlenebilir (Gürsoy, 2013: 87). Lipset, özellikle eğitim ve orta sınıfın genişlemesi üzerinde önemle durmuştur. Lipset’e (1959: 79) göre eğitim insanın görüşünü genişletmekte,

⁵ Bu makale Lipset’in 1960 yılında yayınlanan “Political Man: The Social Bases of Politics” isimli kitabının bir bölümüdür. Söz konusu kitap 1964 yılında “Siyasi İnsan: Modern Dünyada Demokrasi, Nerede, Nasıl, Neden İşliyor?” ismiyle Türkçe’ye çevrilmiştir. Bu çalışmada her üç kaynaktan da (Lipset, 1959, 1960 ve 1964) yararlanılmış ama referanslar 1959 tarihli makaleye yapılmıştır.

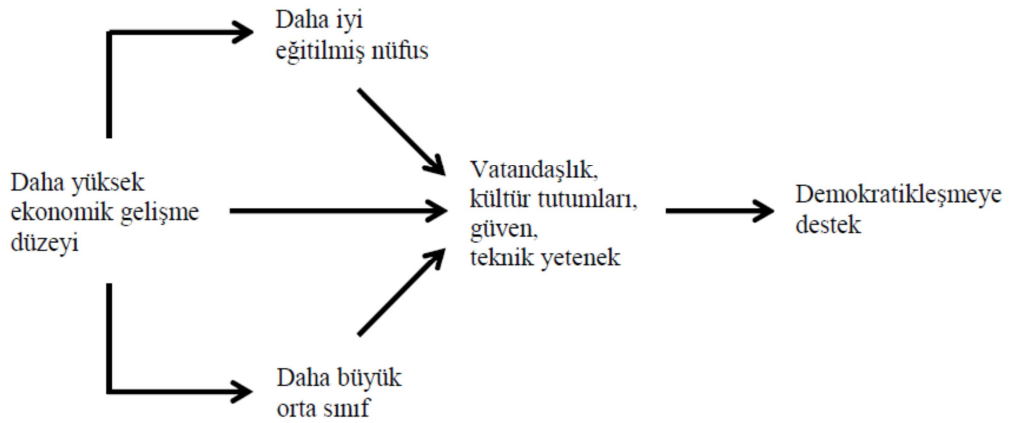
⁶ Modernleşme teorisi konusunda ayrıntılı bilgi için Altun’a (2011) bakılabilir.

hoşgörü kurallarının gerekli olduğunu anlamasını sağlamakta, aşırı öğretilere kapılmasını engellemekte ve rasyonel seçimler yapma yeteneğini arttırmaktadır. Lipset (1959: 80), yüksek bir eğitim seviyesinin demokrasi için yeter şart olduğu söylenemese bile gerek şart olmaya çok yakın olduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir. Lipset'e (1959: 83) göre, servetin artması toplumun yapısını geniş bir aşağı sınıf tabanı olan sivri bir piramit şeklinde olmaktan çıkarıp ortası şişkinleşen bir elmas kesitine benzetmekle orta sınıfın siyasal rolünü de etkilemekte, geniş orta sınıf ılımlı ve demokrat partileri ödüllendirip aşırı grupları cezalandırarak siyasal çatışmaları yumuşatmaktadır.

Fukuyama (2011), iktisadi gelişmenin neden demokrasiye yol açtığına ilişkin olarak üç farklı açıklama olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi en güçlü biçimde Amerikalı sosyolog Talcott Parsons tarafından savunulan fonksiyonalist görüştür ve modern ekonomide karmaşık bir ağ oluşturan karşıt çıkarlar arasında ancak demokrasinin aracılık yapabileceğini söylemektedir (Fukuyama, 2011: 156). Bu görüşe göre iktisadi gelişme sürecinde yeni sosyal gruplar ortaya çıkmaktadır ve bu gruplar arasındaki ihtilafların çözümü konusunda demokrasi diktatörlükten daha işlevseldir. Ekonomik gelişmenin neden demokrasiye yol açtığına ilişkin ikinci açıklama, diktatörlüklerin zaman içinde yozlaştığı ve ileri teknolojik bir toplumu yönetmek zorunda kaldıklarında bu yozlaşma sürecinin daha da hızlandığı gözlemine dayanmaktadır (Fukuyama, 2011: 159). Bu sürecin sonucunda büyük tahribatlara yol açan iktidar mücadeleleri ortaya çıkmakta ve bu da seçkinleri yeni politik liderlerin seçilmesi konusunda demokratik kuralları benimsemeye zorlamaktadır. Ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki bağlantıya ilişkin üçüncü ve Fukuyama'ya göre en ikna edici açıklama, sanayileşmenin orta sınıfın baskın olduğu toplumlar ürettiğini ve bu toplumların da er ya da geç politik katılım ve yasa önünde eşitlik talep ettiğini söylemektedir (Fukuyama, 2011: 160). Bu görüşe göre, iktisadi gelişme iyi eğitilmiş işgücüne olan talebi arttırmakta, bu nedenle eğitime önem verilmekte, süreç içinde eğitilmiş işgücünün artması gelir farklılıklarını azaltarak orta sınıfı büyütme, büyüyen orta sınıfın politik eşitlik talepleri ise demokrasiyi getirmektedir.

Huntington da iktisadi kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişkide eğitimin ve orta sınıfın önemine dikkat çekmekte (bkz. Şekil 2.1) ve ekonomik gelişmenin sosyal yapıda ve değerlerde demokrasiyi teşvik eden bazı değişikliklere yol açtığını ifade etmektedir (Huntington, 2011: 80-81). Buna göre, birincisi, toplumdaki refah düzeyi vatandaşların değerlerine ve tutumlarına şekil vermekte, kişiler arası güven, hayattan zek alma ve yetenek duygularını güçlendirmekte, bunlar da demokratik kurumların varlığıyla güçlü bir ilişki göstermektedir. İkincisi, ekonomik gelişme toplumdaki eğitim düzeyini yükseltmekte, daha iyi eğitilmiş insanlar ise demokrasiye paralel yürüyen güven, tatmin ve yetenek düzeylerini geliştirme eğiliminde olmaktadır. Üçüncüsü, ekonomik gelişme daha geniş kaynakların sosyal gruplar arasında dağıtılmasına imkan vermekte ve böylece uzlaşmayı kolaylaştırmaktadır. Dördüncüsü, ekonomik gelişme toplumların dış ticarete, yatırıma, teknolojiye, turizme ve haberleşmeye açılmasını getirmekte, bu da bir taraftan devlet dışında yeni zenginlik ve etki kaynakları doğururken bir taraftan da toplumu gelişmiş ülkelerdeki demokratik düşüncelerin etkisine açmaktadır.

Şekil 2.1. Demokratikleşmede Bir Faktör Olarak Ekonomik Gelişme

Kaynak: Huntington (2011: 83)

Görüldüğü gibi, iktisadi kalkınmanın demokrasiyi olumlu etkilediğini öne süren birçok görüş bulunmaktadır. Ancak iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki olduğu açıkça görülmekle birlikte bu konudaki teorik görüşlerin hiçbirisi gerekli nedensellik bağlantısını kuramamaktadır (Fukuyama, 2011: 161).

Ekonomik faktörlerin demokrasi üzerinde önemli etkileri vardır ama bunlar kesin belirleyici değildir, ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki ilişki zamana ve yere göre değişebilmektedir (Huntington, 2011: 73). İşte bu durum Lipset hipotezinin veya diğer adıyla modernleşme teorisinin ciddi eleştiriler almasına neden olmuştur. En başta teorisinin Batı merkezci olduğu, Avrupa ve Kuzey Amerika’da gerçekleşen dönüşümün diğer bölgelerde de ortaya çıkacağı varsayımının gerçekçi olmadığı iddia edilmiştir (Gürsoy, 2013: 88). Bazı yazarlar zenginlik ile demokrasinin örtüşmediği tarihsel veya güncel örnekleri ön plana çıkararak bu teoriyi çürütmeyi denemiştir.

Bu eleştirilerin bir kısmına kolayca cevap verilebilmektedir. Örneğin Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE gibi bazı Ortadoğu ülkelerinin çok zengin olmakla birlikte neden hala demokrasiyle tanışmamış oldukları, bu ülkelerin zenginliğinin petrol gelirlerine dayalı olmasıyla açıklanabilmektedir. Petrol ihracatından sağlanan yüksek gelir, bu ülkelere toplumda sosyal bir dönüşüm gerçekleşmeden zenginleşme olanağını vermiştir (Fukuyama, 2011: 155-156). Bu ülkelerde devlete akan petrol gelirleri bir taraftan bürokrasinin gücünü artırırken diğer taraftan vergilendirme ihtiyacını azaltıp olası vergiler için vatandaşların rızasını alma ihtiyacını düşürmekte, böylece de halkın yönetimde temsil edilmeyi talep etme nedenlerini azaltmaktadır (Huntington, 2011: 79-80). Huntington (2011: 79), buradan, önemli ölçüde sanayileşmeyi içeren yaygın temelli ekonomik gelişmenin demokratikleşmeye yardım edebileceğini ama petrol veya diğer doğal kaynakların satışından doğan zenginliğin bunu yapamayacağı sonucunu çıkarmaktadır.

Ancak bazı tarihsel örnekleri ön plana çıkaran eleştirilere o kadar kolayca cevap verilememektedir. Özellikle geçen yüzyıldaki iki dünya savaşı arasında refah seviyesi nispeten yüksek pek çok ülkede diktatörlüklerin kurulmasını modernleşme teorisi açıklayamamaktadır. Örneğin Almanya ile Japonya’nın 20. yüzyılın ilk yarısında dünyanın en zengin ve en sanayileşmiş ülkeleri arasında yer almaları ve nispeten iyi eğitilmiş yurttaşlara sahip olmaları, birinde Nasyonal Sosyalist Parti’nin diğerinde ise savaş üzerinden bölgesel bir büyüme hedefleyen militarist bir rejimin yükselmesine engel olamamıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 421-422). İki dünya savaşı arasındaki örneklerle ek olarak O’Donnell’in (1973) 1960 ve 1970’lerde Latin

Amerika’da askeri darbelerin daha çok Arjantin, Uruguay ve Brezilya gibi bölgenin nispeten zengin ülkelerinde gerçekleştiğine işaret etmesi de modernleşme teorisine olan güveni zayıflatmıştır.

Ancak herşeye rağmen modernleşme teorisi hala varlığını korumaktadır. Modernleşme teorisi sezgisel olarak oldukça güçlüdür ve bu nedenle de politik çevreler ve konuyla ilgilenen kişiler tarafından hala kabul görmektedir (Gürsoy, 2013: 87). Bu teori kayda değer bir açıklama gücü sunmakta, çoğunlukla ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde demokrasinin işleyişini ve yoksul ülkelerde ise var olması ihtimalinin zayıflığını açıklayabilmektedir (Schmidt, 2002: 291). Ekonomik gelişme ile demokrasi arasında açıkça gözlenen ve birazdan göreceğimiz gibi birçok ampirik çalışmanın sonuçlarıyla desteklenen bir korelasyon vardır. Fakat elbette korelasyon nedensellik değildir ve aradaki nedensel ilişkinin araştırılması gerekmektedir. Bir sonraki alt bölümde göreceğimiz gibi, son yıllarda bu konuda da çalışmalar yapılmaktadır ama henüz tatmin edici bir sonuca ulaşılmış değildir.

2.1.2. Ampirik Çalışmalar

İktisadi kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişkiye ilk değinen ve bu alandaki literatürün başlangıcı olarak kabul edilen Lipset’in 1959 tarihli ünlü makalesi, aynı zamanda bu literatürdeki ilk ampirik çalışma olarak da kabul edilebilir. Çünkü Lipset, bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde siyasi sistemin işleyişine ve hür seçimlerin yapılıp yapılmamasına bakarak demokrasi ve diktatörlük diye ikiye ayırdığı bazı ülkelerin çeşitli kalkınma göstergelerini karşılaştırmıştır. Lipset’in (1959) örnekleme, Avrupalı ve Avrupa dışında olan ama İngilizce konuşulan (ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda) 28 ülke ile Latin Amerika’daki 20 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmada Avrupalı ve İngilizce konuşulan ülkeler istikrarlı demokrasiler ile istikrarsız demokrasiler ve diktatörlükler olarak, Latin Amerika ülkeleri ise demokrasiler ve istikrarsız diktatörlükler ile istikrarlı diktatörlükler olarak ikiye ayrılmıştır. Daha sonra bu ülkelerin kalkınma seviyesini gösteren servet, sanayileşme, eğitim ve kentleşmeye ilişkin çeşitli göstergeler

karşılaştırılmıştır. Yapılan bu karşılaştırma, servet, sanayileşme, eğitim ve kentleşme düzeylerinin, Avrupalı ve İngilizce konuşulan ülkelerdeki istikrarlı demokrasilerde istikrarsız demokrasilere ve diktatörlüklere göre, Latin Amerika'daki demokrasilerde ve istikrarsız diktatörlüklerde ise istikrarlı diktatörlüklere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Lipset (1959), bunu, iktisadi kalkınmanın demokrasiyi pozitif etkilediği görüşünün kanıtı olarak sunmuştur.

Lipset'in (1959) çalışması çok ilgi çekmekle birlikte yaptığı ampirik analizde kullandığı yöntem oldukça basittir. Sonraki yıllarda pek çok sosyal bilimci giderek daha gelişmiş yöntemler kullanarak iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde gerçekten bir etkisi olup olmadığını araştırma yoluna gitmiştir. Önceleri daha çok basit korelasyon analizlerine dayanan çalışmalar (bkz. Cutright, 1963; Neubauer, 1967; Olsen, 1968), ekonometri bilimindeki gelişmelere de paralel olarak, sonra yatay kesit regresyon analizlerine (bkz. Jackman, 1973; Bollen, 1979; Bollen ve Jackman, 1985), daha sonra da panel veri analizlerine (bkz. Barro, 1996; Acemoğlu vd., 2008; Che vd., 2013) dayanmaya başlamıştır. Ampirik literatür bir taraftan da daha doğru sonuçlara ulaşmak için demokrasinin daha doğru ölçümü üzerinde yoğunlaşmıştır. Önceleri araştırmacıların çoğu kendi demokrasi ölçülerini geliştirme yoluna giderken (bkz. Cutright, 1963; Neubauer, 1967; Jackman, 1973; Bollen, 1979; Arat, 1988; Hadenius, 1992), son yıllarda daha çok Freedom House ve Polity veri tabanlarına dayalı demokrasi ölçüleri kullanılır olmuştur (bkz. Helliwell, 1994; Barro, 1996; Londregan ve Poole, 1996; Barro, 1999; Acemoğlu vd., 2008; Benhabib vd., 2013). Ayrıca iktisadi kalkınmanın ölçüsü olarak kullanılan değişkenler de veri kaynaklarındaki iyileşmeye bağlı olarak zaman içinde değişmiştir. Önceleri daha çok sanayileşme, eğitim, kentleşme gibi iktisadi kalkınmanın çeşitli yönlerini gösteren değişkenler kullanılırken (bkz. Cutright, 1963; Neubauer, 1967; Olsen, 1968), daha sonra kişi başına enerji tüketimi kullanılmaya başlamış (bkz. Jackman, 1973; Bollen, 1979; Arat, 1988), son yıllarda ise kişi başına gelirin kullanılması standart bir hal almıştır (bkz. Bollen ve Jackman, 1985; Helliwell, 1994; Barro, 1996; Przeworski vd., 2000; Acemoğlu vd., 2008). Gelişimini özetlediğimiz ampirik literatürdeki önemli çalışmaların bir listesi Tablo 2.1'de verilmektedir.

Tablo 2.1. İktisadi Kalkınmanın Demokrasi Üzerindeki Etkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları

Çalışma	Yöntem	Örneklem	Dönem	Çalışmada kullanılan demokrasi ve kalkınma göstergeleri	Bulgular	Kalkınmanın demokrasiye etkisi
Lipset (1959)	İstatistiksel analiz	Avrupalı ve İngilizce konuşulan 28 ülke ile 20 Latin Amerika ülkesi	1950 civarı	Siyasi sistemin işleyişine göre yapılan demokrasi ile diktatörlük ayrımı; servet, sanayileşme, eğitim ve kentleşmeye ilişkin çeşitli değişkenler	Servet, sanayileşme, eğitim ve kentleşme düzeyleri, Avrupalı ve İngilizce konuşulan ülkelerdeki istikrarlı demokrasilerde istikrarsız demokrasilere ve diktatörlüklere göre, Latin Amerika'daki demokrasilerde ve istikrarsız diktatörlüklerde ise istikrarlı diktatörlüklere göre daha yüksektir.	Pozitif
Cutright (1963)	Korelasyon ve yatay kesit regresyon analizleri	Avrupa, Asya, Kuzey ve Güney Amerika'dan 77 ülke	1960 civarı	Yazarın oluşturduğu siyasi gelişme endeksi; iletişim, kentleşme, eğitim ve tarımsal istihdam endeksleri	Çeşitli göstergelerden oluşturduğu endeksler arasındaki korelasyonu hesaplayan yazar, siyasi gelişme düzeyinin, iletişim, ekonomik gelişme, eğitim ve kentleşme ile yüksek korelasyona sahip olduğunu bulmuştur.	Pozitif
Neubauer (1967)	Korelasyon analizi	Çoğu gelişmiş 23 ülke	1960 civarı	Yazarın oluşturduğu demokratik performans endeksi; Cutright'ın iletişim, kentleşme, eğitim ve tarımsal istihdam endeksleri	Cutright'ın (1963) siyasi gelişme endeksini eleştiren yazar bir demokratik performans endeksi oluşturmuş, fakat bunu çoğu gelişmiş sınırlı sayıda ülke için hesaplayabilmiştir. Bu örnekte ise demokrasi ile sosyoekonomik gelişme arasında düşük korelasyon çıkmıştır. Yazar bunu bir eşik etkisine bağlamıştır. Buna göre, belli bir ekonomik gelişme düzeyi, biri de demokrasi olabilecek siyasi etkileşimlerin desteklenmeye başlaması için gereklidir. Bu eşğin üstünde ise demokratik performans ekonomik gelişmenin bir fonksiyonu değildir.	Yok

Olsen (1968)	Korelasyon ve yatay kesit regresyon analizleri	115 ülke	1960 civarı	Yedi siyasi gelişme endeksi; ulaştırma, sanayileşme, eğitim, iletişim, kentleşmeye ilişkin 14 sosyoekonomik gelişme değişkeni	Çalışmanın sonucuna göre, veriler, sosyoekonomik modernleşmenin siyasi gelişme için önemli olduğu görüşünü desteklemektedir. Yapılan analizlerde siyasi gelişmenin her boyutunun sosyoekonomik değişkenlerin çeşitli kombinasyonları tarafından güçlü bir şekilde açıklanabildiği görülmüştür.	Pozitif
Jackman (1973)	Yatay kesit regresyon analizi	60 komünist olmayan ülke	1960	Yazarın oluşturduğu demokratik performans endeksi; ekonomik gelişme göstergesi olarak kişi başına enerji tüketimi	Neubauer'ın (1967) çalışmasından yola çıkan yazar, daha geniş bir örneklem için doğrusal ve doğrusal olmayan modellerle eşik hipotezini sınamıştır. Sonuçta böyle bir eşik var olabileceğine işaret eden bulgulara ulaşmıştır. Buna göre demokratik performans ile ekonomik gelişme arasında doğrusal olmayan ama pozitif bir ilişki vardır.	Pozitif
Bollen (1979)	Yatay kesit regresyon analizi	99 ülke	1960-1965	Halk egemenliği ve siyasi özgürlüklere ilişkin altı bileşenden oluşturulan demokrasi endeksi; kişi başına enerji tüketimi	İktisadi kalkınma zamanlaması ile demokrasi arasındaki ilişkinin yani daha önce ya da sonra kalkınmış olmanın demokrasi düzeyi üzerinde bir etkisinin olup olmadığının araştırıldığı çalışmada, böyle bir ilişkinin varlığına işaret edecek bir bulguya ulaşılamamıştır. Buna karşılık tüm regresyonlarda iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde çok güçlü ve anlamlı pozitif etkisi olduğu sonucu çıkmıştır.	Pozitif
Bollen ve Jackman (1985)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 109 ülke	1960-1965	Bollen'ın demokrasi endeksi; kişi başına GSMH	Demokrasinin ekonomik ve ekonomik olmayan belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada, iktisadi kalkınma düzeyinin demokrasinin önemli bir belirleyicisi olduğu bulgusu elde edilmiştir.	Pozitif

Arat (1988)	Yatay kesit, panel veri ve zaman serisi analizleri	Maksimum 130 ülke	1948-1977	Siyasi katılım, rekabet ve sivil özgürlüklere ilişkin göstergelerden oluşturulan demokrasi endeksi; kişi başına enerji tüketimi	Her yıl için ayrı ayrı yapılan yatay kesit analizler ile panel veri analizinde, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde doğrusal olmayan pozitif bir etkisi çıkmıştır. Ancak her ülke için ayrı ayrı yapılan zaman serisi analizleri karışık sonuçlar vermiştir.	Belirsiz
Pourgerami (1988)	Yatay kesit regresyon analizi	92 ülke	1965-1984	Berg-Schlosser'ın siyasi baskı endeksine dayanan demokrasi ölçüsü; yaşamın fiziki kalitesi endeksi, kişi başına GSMH büyüme oranı	Çalışmada iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki ve demokrasinin de ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri araştırılmıştır. Bu ilişkinin ilk yönüne bakıldığında, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.	Pozitif
Hadenius (1992)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 132 Üçüncü Dünya ülkesi	1988 civarı	Seçimlere ve siyasi özgürlüklere dayalı demokrasi endeksi; 17 sosyoekonomik gelişme değişkeni	Oluşturduğu demokrasi endeksi ile sosyoekonomik gelişme değişkenlerini kullanarak çeşitli analizler yapan yazar, Üçüncü Dünya olarak bilinen gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın demokrasi üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.	Yok
Helliwell (1994)	Yatay kesit ve panel veri regresyon analizleri	Maksimum 125 ülke	1960-1985	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri ile Bollen'ın demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Çalışmada demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkinin iki yönü de araştırılmıştır. Bu ilişkinin ilk yönü araştırıldığında, iktisadi kalkınmanın ölçüsü olan kişi başına gelirin demokrasi üzerinde pozitif ve güçlü bir etkisi olduğu bulunmuştur.	Pozitif
Barro (1996)	Panel veri analizi	Maksimum 102 ülke	1960-1990	Freedom House'un siyasal haklar endeksi ile Bollen'ın demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkinin iki yönünün de araştırıldığı çalışmada, kişi başına GSYİH'yi de içeren yaşam standartlarındaki iyileşmenin demokrasiyi pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir.	Pozitif

Londregan ve Poole (1996)	Panel veri analizi	100 ülke	1952-1985	Polity II'nin demokrasi ve otokrasi endekslerinden oluşturulan rejim tipi değişkeni; kişi başına reel gelir	Siyasi ve tarihsel koşullara ilişkin birçok faktör kontrol edildikten sonra bile kişi başına gelirin demokratik kurumların ortaya çıkışını teşvik eden önemli bir faktör olduğu bulunmuştur. Ancak yüksek gelirin demokratikleştirme etkisi ılımlı seviyededir.	Pozitif
Barro (1999)	Panel veri analizi	100'ün üzerinde ülke	1960-1995	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri ile Bollen'ın demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Demokrasinin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmadaki analiz sonuçları, yaşam standartlarındaki iyileşmenin demokrasi düzeyini yükselttiğini göstermektedir. Yaşam standardı göstergelerinden biri kişi başına GSYİH'dir ve demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi vardır.	Pozitif
Landman (1999)	Panel veri analizi	17 Latin Amerika ülkesi	1972-1995	Yedi demokrasi ölçüsü; kişi başına reel GSYİH, kişi başına enerji tüketimi ve reel kentsel ücretler	Literatürdeki popüler demokrasi ölçüleri ile farklı kalkınma ölçülerinin kullanıldığı çalışmada, iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında pozitif ilişki olduğu hipotezini destekleyecek bir bulguya ulaşılamamıştır.	Yok
Przeworski vd. (2000)	Panel veri analizi	135 ülke	1950-1990	Yöneticilerin ve yasama organının seçimi ile parti sayısına dayanan siyasal rejim sınıflandırması; kişi başına gelir	Demokrasi-kalkınma ilişkisinin kapsamlı şekilde araştırıldığı çalışmada, kişi başına gelirin siyasi rejim türünün en iyi belirleyicisi olduğu bulunmuştur. Ancak kalkınmanın hangi düzeyden itibaren demokrasiye yol açtığına ilişkin bir bulguya ulaşılamamıştır. Yazarlara göre, zengin ülkelerin daha demokratik olmasının nedeni diktatörlük altında gerçekleşen kalkınmanın demokrasiye yol açması değil, bir şekilde ortaya çıkan demokrasinin sürdürülme şansının varlıklı toplumlarda daha yüksek olmasıdır.	Pozitif

Clague vd. (2001)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 146 ülke	1960-1994	Yazarların yaptığı siyasi rejim sınıflandırması; işgücünde tarımın payı	Yoksul ülkelerdeki kalıcı demokrasinin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada, demokrasi düzeyinin kültürel ve kurumsal mirası yansıtan özelliklerden güçlü bir şekilde etkilendiği bulunmuştur. Demografik, ekonomik ve sosyolojik değişkenler ise demokrasi üzerinde etkili değildir.	Yok
Yay (2002)	Panel veri analizi	75 gelişmekte olan ülke	1971-1990	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH	Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin iki yönünün de araştırıldığı çalışmaya göre, ekonomik gelişme seviyesi demokrasiyi pozitif etkilemektedir.	Pozitif
Acemoğlu vd. (2008)	Panel veri analizi	Maksimum 150 ülke	1960-2000	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Bollen'ın demokrasi endeksi, Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Yazarlar, mevcut çalışmalarda bulunan kişi başına gelir düzeyi ile demokrasi arasındaki güçlü ilişkinin, iki değişkeni aynı anda etkileyen faktörlerin ihmal edilmesinden kaynaklandığını öne sürüyor. Çalışmada, bu etkiler kontrol edildiğinde, kişi başına gelir düzeyinin demokrasi üzerindeki etkisinin ortadan kalktığı sonucuna varılıyor.	Yok
Başar ve Yıldız (2012)	Panel veri analizi	59 ülke	1993-2005	Polity IV demokrasi endeksi; GSMH, kişi başına GSMH, kişi başı GSMH büyüme oranı	Çalışmanın sonuçlarına göre, ele alınan dönem, veri ve ülkeler açısından, gelir düzeyi ve büyüme oranı arttıkça demokratikleşme süreci olumlu olarak etkilenmektedir.	Pozitif
Heid vd. (2012)	Panel veri analizi	Maksimum 150 ülke	1960-2000	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Bollen'ın demokrasi endeksi, Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Acemoğlu vd. (2008) ile aynı verilerin kullanıldığı çalışmada, alternatif tahmin yöntemlerine başvurularak, kişi başına gelir düzeyinin demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.	Pozitif

Moral-Benito ve Bartolucci (2012)	Panel veri analizi	Maksimum 150 ülke	1960-2000	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Bollen'in demokrasi endeksi, Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Acemoğlu vd. (2008) ile aynı verilerin ve tahmin yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, sadece daha esnek -doğrusal olmayan- modeller denenerek, kişi başına gelirin demokrasi üzerinde doğrusal olmayan ama istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	Pozitif
Benhabib vd. (2013)	Panel veri analizi	Maksimum 184 ülke	1960-2000	Polity IV bileşik demokrasi endeksi, Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Vanhanen'in demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Çalışmada demokrasinin ölçüsü olarak sürekli yerine sansürlenmiş (censored) değişkenler ve buna uygun Tobit tipi doğrusal olmayan modeller kullanılarak, kişi başına gelir ile demokrasi arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur.	Pozitif
Che vd. (2013)	Panel veri analizi	Maksimum 150 ülke	1960-2000	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Bollen'in demokrasi endeksi, Polity IV bileşik demokrasi endeksi; Kişi başına reel GSYİH	Yazarlar, Acemoğlu vd. (2008) çalışmasında kullanılan ekonometrik yöntemin, demokrasi gibi zaman içinde oldukça kalıcı olan bağımlı değişkenler söz konusu olduğunda uygun olmadığını öne sürmektedir. Çalışmada, böyle durumlarda daha üstün olduğu iddia edilen bir yöntemle, aynı veri seti kullanılarak, tam tersi sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre kişi başına gelir düzeyinin demokrasi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Pozitif

Not: Listede sadece basılı çalışmalara yer verilmiş, araştırma raporları kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca direkt olarak iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisini araştıran ya da demokrasinin belirleyicilerini araştırırken iktisadi kalkınmayı da ele alan çalışmalara öncelik verilmiş, başka konuları araştırırken yan unsur olarak bu ilişkiye değinenler dikkate alınmamıştır.

Tablo 2.1'in gösterdiği gibi, ampirik çalışmaların çoğu iktisadi kalkınmanın demokrasiyi pozitif etkilediği sonucunu vermiştir. Literatürdeki en önemli gelişme, başlangıçta doğrusal olduğu varsayılan bu ilişkinin daha sonra doğrusal olmadığının kabul edilmeye başlamasıdır. Buna göre, iktisadi kalkınma belli bir seviyeye kadar demokrasiyi pozitif etkilemekte, bu eşik aşıldığında ise aradaki ilişki zayıflamakta, kaybolmakta veya tersine dönmektedir. Buna ilk kez Neubauer (1967) dikkat çekmiş, Jackman'ın (1973) böyle bir eşiğin var olabileceğine ilişkin kanıtlar sunmasından sonra ise ampirik çalışmalarda daha çok doğrusal olmayan modeller kullanılmaya başlamıştır. Ampirik literatürde iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde bir etkisi olmadığı ya da bu etkinin belirsiz olduğu sonucuna varan bazı çalışmalar da vardır. Ancak bunlar çok etkili olamamıştır. Çünkü bunlardan Landman (1999) gibi bazıları sınırlı örnekleme dayanmakta, Arat (1988) ve Hadenius (1992) gibi bazıları için ise ciddi metodolojik eleştiriler yapılmaktadır (bkz. Moore, 1995). Bunlar içinde son dönemde en çok yankı yapanı Acemoğlu vd. (2008) olmuştur. Ancak son birkaç yılda bu çalışmadaki metodolojik sorunlara da dikkat çeken ve alternatif yöntemlerle aynı veri setini kullanarak iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulan çalışmalar yapılmıştır (bkz. Heid vd., 2012; Moral-Benito ve Bartolucci, 2012; Benhabib vd., 2013; Che vd., 2013). Dolayısıyla ampirik literatür hala iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında pozitif ilişki kuran Lipset hipotezini ya da diğer adıyla modernleşme teorisini desteklemektedir. Yalnız Przeworski vd. (2000) gibi iktisadi kalkınma ile demokrasi arasında pozitif ilişki bulan ama aradaki nedensellik konusunda çekince koyan ve modernleşme teorisinin açıklama gücünün sınırlı olduğunu belirten çalışmalar da vardır.

Bu arada iktisadi kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişki konusunda Türkiye'de yapılan ampirik çalışma sayısının çok az olduğu dikkati çekmektedir. Yaptığımız literatür taramasında sadece iki çalışmaya rastladık. Bunlardan biri Yay (2002), diğeri ise Başar ve Yıldız (2012) çalışmasıdır. Her iki çalışmanın sonucu da iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde pozitif etkisi olduğu yönündedir.

Son olarak iktisadi kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişkinin bazı tarihsel analiz çalışmalarına da konu olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Bunların en ünlüsü Barrington Moore'un ilk olarak 1966 yılında yayınlanan *Social Origins of Dictatorship and Democracy* isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada çağdaş topluma üç geçiş yolu bulunduğu ve demokrasinin bunlardan sadece biri olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, birinci yol, Püriten Devrim, Fransız Devrimi ve Amerikan İç Savaşı gibi bir dizi devrim sonunda İngiltere, Fransa ve ABD'de kapitalizm ile demokrasiyi bir araya getirmiş; en açık olarak Almanya ve Japonya'da görülen ikinci yolda tepeden inme kapitalist gelişme faşizme yol açmış; Rusya ve Çin'de görülen üçüncü yolda ise köylü devrimleri sonucunda komünizm ortaya çıkmıştır (bkz. Moore, 2012). Son yıllarda yapılan bir başka önemli çalışma ise Daron Acemoğlu ve James A. Robinson'un *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki ilişkinin zayıf olduğu ve demokrasiye geçişte ekonomik gelişme dışındaki tarihsel faktörlerin belirleyici olduğu öne sürülmektedir (bkz. Acemoğlu ve Robinson, 2006).

2.2. DEMOKRASİNİN İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİ

2.2.1. Teorik Görüşler

Siyaset bilimcilerin iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisiyle ilgilenmeye başladıkları sıralarda demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi de dikkat çekmeye başlamıştır. Przeworski vd. (2000: 142), bu etkiye değinen ilk çalışmalar olarak 1950'lerin sonunda yayınlanmış iki esere (Galenson, 1959; De Schweinitz, 1959) referans vermektedir. Yalnız literatürün bu kısmında iktisadi kalkınma ile ekonomik büyümenin eş anlamlı olarak kabul edildiğini ve daha çok demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine bakıldığını belirtmek faydalı olacaktır. Bunda kısa vadede iktisadi kalkınmanın seyrinin ekonomik büyümeyle ölçülmesinin etkisi bulunmaktadır. Demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi konusunda, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi konusunda olandan çok daha fazla tartışma vardır. Demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisi konusunda bir

uzlaşma bulunmamaktadır. Sirowy ve Inkeles (1990), demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisine ilişkin teorik görüşleri, çatışma (conflict) yaklaşımı, bağdaşma (compatibility) yaklaşımı ve şüpheci (sceptical) yaklaşım olarak üçe ayırmıştır. Çatışma yaklaşımında özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin ekonomik büyümeyi engellediği öne sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre demokrasi ile hızlı ekonomik büyümenin bir arada olması mümkün değildir ve ikisinden birinin tercih edilmesi gerekir. Bağdaşma yaklaşımında, tam tersine, demokrasinin ekonomik büyümeyi desteklediği iddia edilmektedir. Şüpheci yaklaşımda ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında sistematik bir ilişki olmadığı savunulmaktadır.

Demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisi konusunda uzun süre kötümser görüşler hakim olmuştur. Özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda demokrasi ekonomik büyümeye engel olarak görülüyor ve ancak kalkınma sürecinin tamamlanmasından sonra elde edilebilecek bir lüks olarak kabul ediliyordu (Przeworski vd., 2000: 2). Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin hızlı kalkınma ile demokrasi arasında bir “acımasız tercih” ile karşı karşıya oldukları söyleniyordu (Bhagwati, 1967: 204). Bu görüşlerin ortaya çıkmasında, özellikle Doğu Asya’da otoriter rejimler altında çok yüksek büyüme oranlarına ulaşan Güney Kore ve Singapur gibi bazı ülkelerin deneyimleri etkili olmuştur. Ancak zamanla dünyanın başka bölgelerindeki otoriter rejimlerin aynı başarıyı gösteremedikleri dikkat çekmeye başlamıştır. Rodrik’in (2007: 168) ifade ettiği gibi, Doğu Asya ülkeleri otoriter rejimler altında gelişirken, Zaire, Uganda veya Haiti gibi yine otoriter rejimlerle yönetilen çok daha fazla ülkenin ekonomileri kötüye gitmiştir. Demokratik olmayan rejimlerin hızlı kalkınma için daha elverişli olduğu görüşüne ilişkin ilk şüpheler 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında Latin Amerika’daki bazı otoriter rejimlerin çökmesiyle gündeme gelmiş, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çökmesiyle ise iyice su yüzüne çıkmıştır. Günümüzde de Çin’de komünist rejim idaresinde gerçekleştirilen hızlı büyüme çok dikkat çekmekte ama başta Kuzey Kore olmak üzere otoriter rejimle yönetilen pek çok ülkenin ekonomik açıdan kötü durumda olması, demokrasi dışı rejimlerin hızlı kalkınma için daha elverişli olduğu görüşünün yeniden canlanmasını engellemektedir. Ancak demokrasinin ekonomik büyümeye etkisi konusundaki kötümser bakış açısı artık büyük ölçüde ortadan

kalkmış olsa da yerine tam olarak iyimser bir bakış açısı da yerleşmiş değildir. Günümüzde demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde sistematik bir etkisi olmadığı ya da en azından böyle bir etkinin olup olmadığının bilinemediği görüşü yaygındır (Knutsen, 2012: 394). Birazdan göreceğimiz gibi, 1990'lı yıllara kadar demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşan ampirik çalışmalar çoğunlukta daha sonra pozitif ya da belirsiz etki bulan çalışmaların çoğalmasa, bu konudaki hakim görüşün değişmesinde etkili olmuştur.

Demokrasinin ekonomik büyümeyi engellediği görüşünün temelinde, bugünkü tüketimin artması yönünde baskılar yaratarak yatırımları azalttığı iddiası vardır (Przeworski ve Limongi, 1993: 51). Bu görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerde hızlı kalkınmanın sağlanması tüketimi kısıp buradan elde edilecek kaynakları yatırımlara yönlendirecek acı verici önlemler almayı gerektirir ve bu da ancak demir bir el ile yapılabilir (Rao, 1984: 74-75). Rao'ya (1984: 75) göre, bu tür önlemlerin halk oyuna sunulması halinde reddedilecekleri kesindir ve hiçbir siyasi parti parlak bir gelecek için cari dönemde fedakarlık vaat ederek demokratik bir seçimi kazanmayı bekleyemez. Bu bağlamda demokrasinin yatırımları nasıl baltaladığına ilişkin olarak ise genelde üç mekanizmadan bahsedilmektedir. Birincisi, yeniden seçilmek isteyen hükümetlerin çoğunluğu oluşturan yoksul seçmenlere kulak vererek kamu kaynaklarını yatırımlardan çok transfer harcamaları için kullanmasıdır. İkincisi, demokratik hak ve özgürlüklerin yayılmasının sendikaları güçlendirerek reel ücretlerin yükselmesine ve dolayısıyla kârların düşmesine neden olması, böylece özel yatırımlara gidecek kaynakların da azalmasıdır (Przeworski ve Limongi, 1993: 55). Üçüncüsü, otokratik rejimlerde sosyal güvenlik sistemleri zayıf olduğundan bireyler geleceklerini garanti altına almak için tasarruf yaparlarken (Knutsen, 2012: 400), demokrasilerde bu tür sistemlerin güçlü olmasının bireylerin tasarruflarını azaltıp tüketimlerini arttırmalarına yol açması, böylece yine yatırımlara gidecek kaynakların azalmasıdır. Daha az yatırım da doğal olarak daha düşük ekonomik büyümeyle sonuçlanacaktır. Bu nedenle, çatışma yaklaşımına göre, başarılı ve hızlı ekonomik büyüme, temel sivil ve siyasal hakların genişlemesini ve demokratik kurumların gelişmesini geciktirecek veya bastıracak otoriter yönetimleri gerektirmektedir (Sirowy ve Inkeles, 1990: 129).

Demokrasinin ekonomik büyümeye zarar verdiğini öne sürenlerin bir başka önemli dayanağı, Olson'un (1982) demokrasilerin çıkar gruplarından etkilenmeye meyilli olduğu iddiasıdır. Bu, ekonomik büyümenin belirli sektörlerin veya oy potansiyeli yüksek kesimlerin çıkarlarının korunması için feda edilmesine neden olabilir (Knutsen, 2012: 401). Bu görüşe göre, demokrasilerdeki “rant kollama” davranışları, kaynakların verimli yatırımlar yerine verimsiz alanlara yönelmesine yol açabilir. Bu görüşte otokratik rejimlerde ise hükümetlerin çıkar gruplarından bağımsız hareket edebileceği ve dolayısıyla ekonomik büyüme için daha iyi politikalar uygulayabileceği iddiası vardır.

Demokrasinin ekonomik büyümeyi desteklediği görüşünün temelinde ise daha etkin bir kaynak dağılımını sağladığı iddiası bulunmaktadır (Przeworski vd., 2000: 143-144). Bunun birkaç nedeni vardır. Birincisi, seçmenlere hesap vermek gibi bir zorunluluğu olmayan otokratik yönetimler kamu kaynaklarını ülkelerinin daha hızlı kalkınması yerine kendi çıkarları için kullanma eğiliminde iken, bir sonraki seçimi de kazanıp iktidarda kalmak isteyen demokratik hükümetler aynı şekilde davranmamaktadır. Demokrasilerde seçimler yanında özgür medya ve bağımsız mahkemeler de yöneticilerin yağmacı davranışlarını kontrol etmekte ve caydırıcılık sağlamaktadır (Knutsen, 2012: 402). İkincisi, demokrasi mülkiyet haklarını daha iyi güvence altına alarak bireyleri daha çok çalışmaya, üretmeye ve yatırıma teşvik etmektedir. Üçüncüsü, demokrasi serbest bilgi akışına izin vererek daha isabetli ekonomik kararların alınmasını sağlamaktadır. Bütün bunların sonucu da kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıyla büyümenin hızlanması olmaktadır.

Demokrasinin büyümeyi olumlu etkilediğini savunanların dayandıkları başka tezler de vardır. Bunlardan biri otokrasilerde fiziksel sermayeye daha fazla yatırım yapılırken demokrasilerde de beşeri sermayeye daha çok yatırım yapıldığıdır (Knutsen, 2012: 400). Buna göre eğitim ve temel sağlık hizmetleri çoğu kişi için epey değerlidir ve vatandaşlarının tercihlerine diktatörlere kıyasla daha duyarlı olan demokratik yöneticiler bu hizmetlere daha çok kaynak ayırma eğilimindedir. Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise 1980'li yıllarda geliştirilmeye

başlayan içsel büyüme teorileri çerçevesinde günümüzde geniş kabul görmektedir. Demokrasinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini savunanların bir başka tezi, bu yönetim biçiminin teknolojik gelişmeyi desteklediğidir (Knutsen, 2012: 402-403). Buna göre, otokrasilerde iktidara karşı tehdit olarak görüldüğü için sivil özgürlüklere ve bilgi yayılımına kısıtlar getirilmesi teknolojik gelişmeyi yavaşlatırken, demokratik rejimlerde ise bu kısıtların gevşetilmesi tam tersinin yaşanmasına imkan verir. Bunların dışında, uzun vadede daha öngörülebilir büyüme oranları sağlaması, kısa vadede daha fazla istikrar üretmesi ve olumsuz şokların çok daha başarılı yönetilmesine imkan vermesi de demokrasinin ekonomik büyümeyi desteklediğini savunanların tezleri arasında yer almaktadır (Rodrik, 2007: 169).

Son olarak şunu da not etmekte fayda bulunmaktadır. Przeworski vd. (2000: 144-145), demokrasinin ekonomik büyümeyi engellediğini savunanların temel teziyle desteklediğini savunanların temel tezinin birbirini dışlamadığı görüşündedir. Buna göre, demokrasi yatırımları azaltarak büyümeyi engellerken, kaynakların daha etkin dağılımını sağlayarak ise büyümeyi destekleyebilir. Otokrasilerde kullanılan kaynak miktarı daha fazla olabilir ama bu kaynaklar demokrasilerdeki kadar verimli kullanılamayabilir. Ters yönde işleyen bu etkilerin sonucunda da iki siyasi rejimdeki ortalama büyüme oranları arasında önemli bir fark ortaya çıkmayabilir. Söz konusu çalışmanın temel ampirik bulgusu da zaten bu yöndedir ve Knutsen'e (2012: 394) göre, bu çalışma demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisi konusunda günümüzde hakim olan görüşün şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

2.2.2. Ampirik Çalışmalar

Demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisine ilişkin yapılan ilk ampirik çalışma olarak genelde Adelman ve Morris'e (1967) referans verilmektedir (bkz. Weede, 1983: 23; Sirowy ve Inkeles, 1990: 137; Brunetti ve Weder, 1995: 128; Comeau, 2003: 1). Adelman ve Morris (1967), 74 az gelişmiş ülkeden oluşan bir örnekleme, çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik faktörler ile ekonomik kalkınmanın düzeyi ve hızı arasındaki ilişkiyi faktör analizi yöntemiyle araştırmıştır. Çalışmada

siyasi yönetim biçimi ile ekonomik büyüme arasında çok az ilişki olduğu rapor edilmiş ama en az gelişmiş ülkeler ile orta seviyede gelişmiş ülkelere ilişkin bulgular sunulmuştur (Adelman ve Morris, 1967: 202 ve 230). Bu da demokrasinin iktisadi kalkınmayı negatif etkilediği anlamına gelmektedir. Adelman ve Morris'in (1967) çalışmasının yayınlanmasından sonraki 20 yılda bu konuda sadece birkaç çalışma daha yapılmış, literatüre esas ilgi 1980'lerin sonuna doğru artmaya başlamıştır. Bu ilgi artışında, Latin Amerika'daki bazı otoriter rejimlerle Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmeye başlaması üzerine, önceki yıllarda hakim olan demokratik olmayan rejimlerin hızlı kalkınma için daha elverişli olduğu görüşüne ilişkin şüphelerin ortaya çıkmasının etkisi vardır. Özellikle 1990'lı yıllarda demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi konusunda çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir listesi Tablo 2.2'de verilmektedir.

Bu ampirik çalışmalara ilişkin ilk değerlendirmelerimizi üç başlık altında toplayabiliriz. Bunların ilk ikisi, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalar için yaptıklarımıza benzerdir. Birincisi, önceleri daha çok basit istatistiksel analizlere dayanan çalışmalar (bkz. Dick, 1974; Huntington ve Dominguez, 1975; Marsh, 1979) yapılırken, sonra yatay kesit regresyon analizlerine (bkz. Weede, 1983; Pourgerami, 1988; Helliwell, 1994), daha sonra da panel veri analizlerine (bkz. Barro, 1996; Gasiorowski, 2000; Gerring vd., 2005; Knutsen, 2013) dayanan çalışmalar yapılmaya başlamıştır. İkincisi, önceleri araştırmacıların çoğu kendi demokrasi ölçülerini geliştirirken (bkz. Adelman ve Morris, 1967; Dick, 1974; Huntington ve Dominguez, 1975), daha sonra genellikle Freedom House ve Polity veri tabanlarına dayalı demokrasi ölçüleri kullanılır olmuştur (bkz. Marsh, 1988; Feng, 1996; Comeau, 2003; Jalles, 2010). Üçüncüsü, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalardan farklı olarak, literatürün bu kısmında en başından beri iktisadi kalkınma ölçüsü olarak daha çok kişi başına reel GSMH veya GSYİH'deki büyüme oranının kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunda iktisadi kalkınmanın kısa dönemdeki seyrinin ekonomik büyümeyle ölçülmesinin etkisi bulunmaktadır.

Tablo 2.2. Demokrasinin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları

Çalışma	Yöntem	Örneklem	Dönem	Çalışmada kullanılan demokrasi ve kalkınma göstergeleri	Bulgular	Demokrasinin kalkınmaya etkisi
Adelman ve Morris (1967)	İstatistiksel analiz	74 az gelişmiş ülke	1950-1964	Yazarların oluşturduğu demokratik kurumların gücü endeksi; kişi başına reel GSMH büyüme oranı	Sosyal, siyasi ve ekonomik faktörlerle iktisadi kalkınmanın hızı ve düzeyi arasındaki ilişki araştırılmış, en az ve orta seviyede gelişmiş ülkelerde otoriter rejimlerle yönetilenlerin daha hızlı büyüdükleri bulunmuştur.	Negatif
Dick (1974)	İstatistiksel analiz	59 az gelişmiş ülke	1959-1968	Otoriter, yarı rekabetçi ve rekabetçi olarak üçlü yönetim biçimi sınıflandırması; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Otoriter ve demokratik ülkelerin büyüme oranları arasında belirgin bir fark çıkmamıştır. Yazara göre, bu sonuç, otoriter ülkelerin daha hızlı büyüdükleri ve az gelişmiş ülkelerin hızlı kalkınma ile demokrasi arasında bir seçim yapmaları gerektiği görüşünü çürütmektedir.	Yok
Huntington ve Dominguez (1975)	İstatistiksel analiz	35 az gelişmiş ülke	1950'ler	Tek partili komünist, tek partili komünist değil, rekabetçi ve istikrarsız olarak dörtlü yönetim biçimi sınıflandırması; kişi başına reel GSMH büyüme oranı	Çalışmada otoriter ülkelerin demokratik ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü sonucuna varılmıştır. Demokrasi ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.	Negatif
Marsh (1979)	İstatistiksel analiz	98 ülke	1955-1970	Bollen'in demokrasi endeksi, Banks'ın siyasi rekabet endeksi; kişi başı enerji tüketimindeki değişim oranı	Bulgulara göre, demokrasinin iktisadi kalkınmayı geciktirici bir etkisi vardır. Az gelişmiş ülkelerde otoriter rejimler kalkınmayı hızlandırırken, demokratik rejimler gelişmeyi önleyen bir lüks gibi görünmektedir.	Negatif

Weede (1983)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 94 ülke	1960-1979	Bollen'ın demokrasi endeksi; kişi başına GSMH büyüme oranı, GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ilk kez büyümeyi etkileyen diğer faktörler kontrol edilerek araştırıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, demokrasi büyümeyi negatif etkilemektedir. Özellikle ekonomide devlet kontrolünün fazla olduğu ülkelerde, demokrasinin büyümenin önünde önemli bir bariyer olduğu bulunmuştur.	Negatif
Kormendi ve Meguire (1985)	Yatay kesit regresyon analizi	47 ülke	1950-1977	Freedom House'un sivil özgürlükler endeksi; reel GSYİH veya reel GSMH büyüme oranı	Ekonomik büyümenin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada, demokrasinin büyüme üzerinde pozitif ama zayıf bir etkisi çıkmıştır. Demokrasinin yatırımların ise en önemli belirleyicisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	Pozitif
Gupta (1988)	Yatay kesit regresyon analizi	28 gelişmekte olan ülke	1950-1977	Freedom House'un sivil özgürlükler endeksi; reel GSYİH veya reel GSMH büyüme oranı	Kormendi ve Meguire (1985) ile aynı verilerin kullanıldığı bu çalışmada, onların analizleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı yapılarak tekrarlanmıştır. Veri problemi nedeniyle demokrasinin büyüme üzerindeki etkisi sadece gelişmekte olan ülkeler için analiz edilebilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.	Yok
Marsh (1988)	Yatay kesit regresyon analizi	47 az gelişmiş ülke	1965-1984 1970-1978	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSMH büyüme oranı	Çalışmada ekonomik büyümeye ilişkin çeşitli sosyolojik teorilerin geçerliliği test edilmiştir. Bu çerçevede test edilen hipotezler arasında daha yüksek bir demokrasi düzeyinin daha yavaş bir büyümeye yol açacağı hipotezi de vardır. Yapılan analizlerde bu hipotezi doğrulayacak bir bulguya ulaşılamamış, demokrasi düzeyinin büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.	Yok

Pourgerami (1988)	Yatay kesit regresyon analizi	92 ülke	1965-1984	Berg-Schlosser'ın siyasi baskı endeksine dayanan demokrasi ölçüsü; yaşamın fiziki kalitesi endeksi, kişi başına GSMH büyüme oranı	Çalışmada iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki ve demokrasinin de ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde ve demokrasinin de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.	Pozitif
Scully (1988)	Yatay kesit regresyon analizi	115 ülke	1960-1980	Freedom House'un siyasi haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Siyasal, sivil ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, bu özgürlüklere sahip olan toplumların olmayanlardan üç kat daha hızlı büyüdüğü tespit edilmiştir.	Pozitif
Grier ve Tullock (1989)	Panel veri analizi	89 ülke	1961-1980	Freedom House'un sivil özgürlükler endeksi; reel GSYİH büyüme oranı	Ekonomik büyümenin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada, demokrasinin büyüme üzerindeki etkisine de üç ülke grubunda ayrı ayrı bakılmıştır. Afrika ve Amerika'da demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulunurken, Asya'da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Dolayısıyla genel sonuç belirsizdir.	Belirsiz
Pourgerami ve Assane (1992)	Yatay kesit regresyon analizi	47 ülke	1950-1977	Yazarların oluşturduğu sosyal kapasite endeksi; reel GSYİH veya reel GSMH büyüme oranı	Sivil özgürlüklerin siyasi gelişmeyi temsil etmekte yetersiz bir ölçü olduğunu savunan yazarlar, Kormendi ve Meguire (1985) ile Gupta'nın (1988) analizlerini, geliştirdikleri alternatif demokrasi ölçüsüyle tekrarlamıştır. Sonuçta, hem tüm örneklemde hem de gelişmekte olan ülkelerde, demokrasinin büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	Pozitif

Helliwell (1994)	Yatay kesit regresyon analizi	90 ülke	1960-1985	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri, Bollen'in demokrasi endeksi; yetişkin kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin iki yönü de araştırılmıştır. Yapılan analizler iktisadi kalkınmanın ölçüsü olan kişi başına gelirin demokrasi üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu gösterirken, demokrasinin ise büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi çıkmamıştır.	Yok
Mbaku (1994)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 117 ülke	1970-1989 1970-1990 1970-1991	Bollen'in demokrasi endeksi; kişi başına reel GSMH büyüme oranı, insani gelişme endeksi, yaşamın fiziki kalitesi endeksi	Alternatif iktisadi kalkınma ölçülerinin kullanıldığı çalışmada, tüm örnekleme demokrasinin iktisadi kalkınmayı istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Ancak yüksek gelirli, orta gelirli ve düşük gelirli ülkeler için ayrı ayrı analizler yapıldığında, karışık sonuçlarla karşılaşmıştır.	Belirsiz
De Haan ve Siermann (1995)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 97 ülke	1960-1988	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Gasiorowski'nin siyasi rejimler sınıflandırması; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sağlamlığını test etmek için çeşitli duyarlılık analizlerinin yapıldığı çalışmada, bu etkinin sağlam olmadığı bulunmuştur. Sadece demokrasi değişkeni bağımsız değişken olarak kullanıldığında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunabilse de, bir veya iki kontrol değişkeninin regresyona eklenmesi katsayıları anlamsız hale getirmeye yetmektedir.	Yok
Barro (1996)	Panel veri analizi	Maksimum 89 ülke	1960-1990	Freedom House'un siyasal haklar endeksi ile Bollen'in demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin iki yönü de araştırılmış, bu ilişkinin demokrasiden büyümeye doğru olan yönünün ele alındığı bölümde, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf bir negatif etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir.	Negatif

Feng (1996)	Yatay kesit ve panel veri analizi	40 Sahra altı Afrika ülkesi	1960-1992	Polity II demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Analiz sonuçlarına göre, Sahra altı Afrika’da demokrasi büyümeyi desteklemektedir. Demokrasi düzeyinin artması büyümeyi hızlandırırken, otoriter yönetim dönemlerinde büyümenin gerilediği bulunmuştur.	Pozitif
Bhalla (1997)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 86 ülke	1973-1990	Freedom House’un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel gelirdeki büyüme oranı	Özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, siyasal özgürlüklerin büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	Pozitif
Feng (1997)	Yatay kesit regresyon analizi	96 ülke	1960-1980	Polity II demokrasi endeksi, Bollen’ın demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi, siyasi istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bulgulara göre, demokrasinin büyüme üzerindeki doğrudan etkisi negatiftir. Fakat demokrasi siyasi istikrarı olumlu etkilemektedir. Böylece büyümeyi de dolaylı olarak pozitif etkiliyor gibi görünmektedir. Ancak net etki belirsizdir.	Belirsiz
Leblang (1997)	Panel veri analizi	Yaklaşık 70 ülke	1960-1989	Polity II demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Yapılan analizlerde, demokrasinin ekonomik büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde pozitif etkilediği bulunmuştur.	Pozitif
Minier (1998)	Yatay kesit ve panel veri analizi	Maksimum 96 ülke	1970-1989	Freedom House’un siyasal haklar endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokratikleşmenin ve demokrasiden uzaklaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar, demokratikleşen ülkelerin aynı süreci yaşamayan benzer ülkelere göre daha hızlı, demokrasiden uzaklaşan ülkelerin ise aynı süreci yaşamayan benzer ülkelere göre daha yavaş büyüdüğünü göstermektedir.	Pozitif

Durham (1999)	Panel veri analizi	Maksimum 105 ülke	1960-1989	Efektif parti sayısına ve anayasal çerçeveye dayalı demokrasi ölçüsü; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada oluşturulan demokrasi ölçüsünün ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.	Yok
Gasiorowski (2000)	Panel veri analizi	49 az gelişmiş ülke	1968-1991	Polity III demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin ekonomik büyümeye ve enflasyona etkisinin araştırıldığı çalışmada, daha demokratik ülkelerde daha az demokratik ülkelere göre, enflasyonun daha yüksek ve büyümenin daha yavaş olduğu bulunmuştur.	Negatif
Przeworski vd. (2000)	Panel veri analizi	135 ülke	1950-1990	Yöneticilerin ve yasama organının seçimi ile parti sayısına dayanan siyasal rejim sınıflandırması; toplam gelirdeki büyüme oranı	Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin kapsamlı bir şekilde araştırıldığı çalışmada, çeşitli modellerle yapılan analizde, ülkelerdeki siyasal rejim türünün ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.	Yok
Quinn ve Woolley (2001)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 109 ülke	1974-1989	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi, büyüme ve büyümenin volatilitesi arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Sonuçlar demokrasinin büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin sağlam olmadığını ama volatilitayı azalttığını göstermektedir.	Belirsiz
Tavares ve Wacziarg (2001)	Panel veri analizi	65 ülke	1970-1989	Freedom House'un endeksleri ile Bollen'ın demokrasi endeksine dayanarak oluşturulan demokrasi değişkeni; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin büyümeyi hangi kanallardan etkilediğinin araştırıldığı çalışmaya göre, demokrasi beşeri sermaye birikimini arttırarak ve gelir eşitsizliğini azaltarak büyümeyi desteklemekte, fiziksel sermaye birikimini azaltarak ve kamu harcamalarını arttırarak ise engellemektedir. Dolaylı etkiler toplanınca ılımlı bir negatif etki ortaya çıkmaktadır.	Negatif

Kurzman vd. (2002)	Yatay kesit ve panel veri analizi	Maksimum 107 ülke	1951-1980	Polity III demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin araştırıldığı çalışmada, çeşitli modeller kullanılarak yapılan analizler sonucunda karışık bulgular elde edilmiştir.	Belirsiz
Yay (2002)	Yatay kesit regresyon analizi	47 gelişmekte olan ülke	1986-1990	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada önce ekonomik gelişmenin demokrasi yaratıp yaratmadığı, sonra demokrasinin büyümeyi artırıp artırmadığı araştırılmıştır. İkinci ilişkinin araştırıldığı analizlerde, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.	Yok
Baum ve Lake (2003)	Panel veri analizi	Maksimum 128 ülke	1967-1997	Polity III bileşik demokrasi endeksi; reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasinin ekonomik büyümeyi beşeri sermaye üzerinden dolaylı şekilde etkilediği bulunmuştur. Ancak doğrudan bir etki tespit edilememiştir. Doğrudan ve dolaylı etkilerin toplamına ilişkin ise bir bulgu yoktur.	Belirsiz
Comeau (2003)	Yatay kesit regresyon analizi	82 ülke	1972-1989	Freedom House'un siyasal haklar endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Yapılan analizler sonucunda demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde doğrusal olmayan bir pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Daha fazla demokrasi daha fazla ekonomik büyümeye yol açmakta ama bunu giderek azalan bir oranda yapmaktadır.	Pozitif
Kriekhaus (2004)	Yatay kesit regresyon analizi	Maksimum 112 ülke	1960-1999	Bollen, Polity IV, Alvarez, Cheibub, Limongi ve Przeworski ile Freedom House'un demokrasi endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 1960'larda negatif, 1980'lerde pozitif ve 1970'ler ile 1990'larda ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu bulunmuştur. Ayrıca analizlerde kullanılan kontrol değişkenleri ile farklı demokrasi ve büyüme ölçülerinin de sonuçları etkilediği bulgusu elde edilmiştir.	Belirsiz

Gerring vd. (2005)	Panel veri analizi	Maksimum 187 ülke	1950-2000	Polity IV bileşik demokrasi endeksine dayanılarak oluşturulan demokrasi stoğu değişkeni; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, herhangi bir yıldaki mevcut demokrasi düzeyinin büyüme üzerinde ölçülebilir bir etkisi yokken, uzun yıllara dayanan demokrasi birikiminin ise büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etkisi vardır.	Pozitif
Rodrik ve Wacziarg (2005)	Panel veri analizi	Maksimum 154 ülke	1950-2000	Polity IV veri tabanına dayanılarak oluşturulan demokratikleşme değişkenleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokratikleşmenin kötü ekonomik sonuçlara yol açtığı hipotezinin test edildiği çalışmada, bunun tam tersi bulgular elde edilmiştir. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre, yeni demokratikleşen ülkelerdeki ekonomik büyüme rejim değişikliği yaşamayan ülkelerdekinden daha yüksektir.	Pozitif
Krieckhaus (2006)	Yatay kesit ve panel veri analizi	Maksimum 85 ülke	1960-2000	Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin coğrafi bölgelere göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Sonuçta demokrasinin büyümeyi Latin Amerika ve Asya’da negatif, Sahra altı Afrika’da ise pozitif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.	Belirsiz
Persson ve Tabellini (2006)	Panel veri analizi	Yaklaşık 150 ülke	1960-2000	Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasi ile kalkınma arasındaki ilişkideki detaylara dikkat çekilen çalışmada yapılan analizler, demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini göstermektedir.	Pozitif
Papaioannou ve Siourounis (2008)	Panel veri analizi	Maksimum 166 ülke	1960-2003	Yazarların oluşturduğu demokratikleşme değişkeni; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Demokrasi düzeyinin değil demokratikleşme sürecinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etki bulunmuştur.	Pozitif

Jalles (2010)	Panel veri analizi	86 ülke	1960-2005	Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada yapılan analizler sonucunda, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir.	Pozitif
Moral-Benito (2012)	Panel veri analizi	73 ülke	1960-2000	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Ekonomik büyümenin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmada, demokrasinin büyümeyi pozitif etkilediği bulunmuştur.	Pozitif
Fabro ve Aixala (2012)	Panel veri analizi	79 ülke	1976-2005	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Ekonomik ve siyasi özgürlüklerin büyüme üzerindeki doğrudan etkisi ile fiziksel ve beşeri sermaye üzerinden dolaylı etkilerinin araştırıldığı çalışmada, hem doğrudan hem de dolaylı olarak pozitif etki tespit edilmiştir.	Pozitif
Knutsen (2013)	Panel veri analizi	Maksimum 125 ülke	1972-2004	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide devlet kapasitesinin rolü araştırılmıştır. Tarihsel olarak devletin zayıf olduğu Sahra altı Afrika ülkelerinde demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulunmuştur. Küresel düzeyde de devletin gücü düşük olduğunda demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.	Pozitif

Not: Listede sadece basılı çalışmalara yer verilmiş, araştırma raporları kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca direkt olarak demokrasinin iktisadi kalkınma ya da büyüme üzerindeki etkisini araştıran veya büyümenin kaynaklarını araştırırken demokrasiyi de ele alan çalışmalara öncelik verilmiş, başka konuları araştırırken yan unsur olarak bu ilişkiye değinenler dikkate alınmamıştır.

Tablo 2.2'deki ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında ise oldukça karışık olduğu görülmektedir. Demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini bulan çalışmalar (bkz. Kormendi ve Meguire, 1985; Pourgerami, 1988; Bhalla, 1997; Comeau, 2003; Jalles, 2010) olduğu gibi, negatif etkilediğini bulan çalışmalar (bkz. Adelman ve Morris, 1967; Huntington ve Dominguez, 1975; Weede, 1983; Barro; 1996; Tavares ve Wacziarg, 2001) ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı veya bu etkinin belirsiz olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar da (bkz. Dick, 1974; Gupta, 1988; Helliwell, 1994; Przeworski vd., 2000; Baum ve Lake, 2003) bulunmaktadır. İlk yıllarda yapılan ampirik çalışmalarda demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği bulgusuna ulaşanlar ağırlıktayken, son yıllarda yapılanlarda ise demokrasinin büyümeyi pozitif etkilediği bulgusuna ulaşanların ağırlık kazandığı dikkati çekmektedir. Esasında bu tespit yeni değildir; Przeworski ve Limongi (1993: 60) tarafından daha 1990'ların başında bu tespit yapılmış ve hatta bunun altında kullanılan örnekleme ve ele alınan döneme ilişkin farklılıklardan çok ideolojik faktörlerin yatıyor olabileceği şüphesi dile getirilmiştir. Bu durum demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sağlamlığının test edildiği bazı çalışmalara yol açmıştır. Mesela De Haan ve Siermann (1995), yaptıkları duyarlılık analizleri sonucunda, demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sağlam olmadığını, sadece demokrasi değişkeni bağımsız değişken olarak kullanıldığında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunabilse de, bir veya iki kontrol değişkeninin regresyona eklenmesinin katsayıları anlamsız hale getirmeye yettiğini bulmuştur. Krieckhaus (2004), demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 1960'larda negatif, 1980'lerde pozitif ve 1970'ler ile 1990'larda ise istatistiksel olarak anlamsız olduğunu bulmuş, ayrıca kullanılan kontrol değişkenleri ile farklı demokrasi ve büyüme ölçülerinin de sonuçları etkilediği bulgusunu elde etmiştir. Krieckhaus (2006), demokrasinin ekonomik büyümeyi Latin Amerika ve Asya'da negatif, Sahra altı Afrika'da ise pozitif etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Dolayısıyla, ampirik literatürdeki farklı sonuçlar, çalışmalarda kullanılan örneklem, ele alınan dönem, demokrasi ve büyüme ölçüleri ile kullanılan kontrol değişkenlerindeki farklılıklardan kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Ampirik literatürün demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisine ilişkin net bir sonuç vermediğini, bu konudaki 84 çalışma üzerinde bir meta analizi yapan Doucouliagos ve Ulubaşoğlu'nun (2008) bulguları da göstermektedir. Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008: 62), bu çalışmalardaki 483 regresyonun %15'inin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, %21'inin negatif ama istatistiksel olarak anlamsız, %37'sinin pozitif ama istatistiksel olarak anlamsız, %27'sinin ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiğini ifade etmektedir.

Ampirik literatürde son yıllarda bazı çeşitlenmelerin olduğu görülmektedir. Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin net olarak tespit edilememesi, bazı araştırmacıların dolaylı etkilerle ilgilenmeye başlamalarına neden olmuştur. Feng (1997), demokrasi, siyasi istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştırmış, demokrasinin büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin negatif olduğunu ama siyasi istikrarı olumlu etkilediğini bulmuştur. Quinn ve Woolley (2001), demokrasi, büyüme ve büyümenin volatilitesi arasındaki ilişkileri araştırmış, demokrasinin büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin sağlam olmadığını ama büyümenin volatilitelerini azalttığını göstermiştir. Tavares ve Wacziarg (2001), demokrasinin ekonomik büyümeyi hangi kanallar vasıtasıyla etkilediğini araştırmış, beşeri sermaye birikimini arttırarak ve gelir eşitsizliğini azaltarak büyümeyi desteklediğini, fiziksel sermaye birikimini azaltarak ve kamu harcamalarını arttırarak ise büyümeyi engellediğini tespit etmiştir. Baum ve Lake (2003), demokrasinin ekonomik büyümeyi beşeri sermaye üzerinden dolaylı bir şekilde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Knutsen (2013), demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide devlet kapasitesinin rolünü araştırmış, devletin gücü düşük olduğunda demokrasinin büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan bazı araştırmacılar da demokrasi düzeyinin değil demokratikleşme sürecinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine eğilmiştir. Minier (1998), demokratikleşmenin ve demokrasiden uzaklaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmış, demokratikleşen ülkelerin aynı süreci yaşamayan benzer ülkelere göre daha hızlı, demokrasiden uzaklaşan ülkelerin ise aynı süreci yaşamayan benzer ülkelere göre daha yavaş büyüdüğünü bulmuştur. Rodrik ve Wacziarg (2005), demokratikleşmenin kötü ekonomik sonuçlara yol açtığı hipotezini test etmiş ve tam tersi bulgular elde

etmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, yeni demokratikleşen ülkelerdeki büyüme, rejim değişikliği yaşamayan ülkelerdeki ekonomik büyümeden daha yüksektir. Papaioannou ve Siourounis (2008), demokratikleşmenin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Son yıllardaki bir başka ilginç çalışma da Gerring vd. (2005) tarafından yapılmıştır. Gerring vd. (2005), demokrasi birikiminin ekonomik büyümeye etkisini araştırmış, herhangi bir yıldaki mevcut demokrasi düzeyinin büyüme üzerinde ölçülebilir bir etkisi yokken, uzun yıllara dayanan demokrasi birikiminin güçlü bir pozitif etkisi olduğunu bulmuştur. Ampirik literatür önümüzdeki yıllarda da, Persson ve Tabellini'nin (2006) önerdiği gibi, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkideki detaylara odaklanmaya devam edeceğe benzemektedir.

2.3. DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Önceki iki alt bölümde gördüğümüz gibi, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki konusunda, hem iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru hem de demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru nedensellik öngören teorik görüşler vardır. Bu durum literatürdeki ampirik çalışmaların sonuçlarının ters nedenselliğin gölgesi altında kalmasına neden olmuş ve bazı araştırmacıları bu etkiyi giderecek yöntemler kullanmaya sevk etmiştir (Örneğin bkz. Helliwell, 1994; Feng, 1996; Leblang, 1997; Krieckhaus, 2004; Acemoğlu vd., 2008). Aynı durum 1990'lı yıllardan itibaren bazı araştırmacıların ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapmaya başlamasına yol açmıştır. Ancak Burkhart ve Lewis-Beck (1994) ile başlayan bu nedensellik ilişkisi literatürü henüz çok zayıftır ve az sayıda çalışmayı içermektedir. Söz konusu çalışmaların bir listesi Tablo 2.3'te verilmektedir.

Tablo 2.3. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik İlişkisini Araştıran Çalışmalar ve Sonuçları

Çalışma	Yöntem	Örneklem	Dönem	Çalışmada kullanılan demokrasi ve kalkınma göstergeleri	Bulgular	Nedenselliğin yönü ve işareti
Burkhart ve Lewis-Beck (1994)	Panel veri analizi	131 ülke	1972-1989	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına enerji tüketimi	Çalışmada yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda, iktisadi kalkınma seviyesinden demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. İktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi pozitif işaretlidir.	Kalkınmadan demokrasiye doğru, pozitif
Farr vd. (1998)	Panel veri analizi	98 ülke	1975-1990	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH	Çalışmada ekonomik özgürlük, politik özgürlük ve iktisadi kalkınma seviyesi arasındaki nedensellik ilişkileri, 20 sanayileşmiş ve 78 sanayileşmemiş ülkeden oluşan iki örneklem için, Granger nedensellik analiziyle araştırılmıştır. Bulgulara göre, ekonomik özgürlük ile politik özgürlük arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Ekonomik özgürlük ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. İktisadi kalkınmadan politik özgürlüğe doğru tek yönlü ve pozitif işaretli nedensellik vardır. Bu sonuçlar iki ülke grubu için de geçerlidir.	Kalkınmadan demokrasiye doğru, pozitif
Glasure vd. (1999)	Panel veri analizi	138 ülke	1972-1992	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına enerji tüketimi	Tüm örneklemde, sanayileşmiş ülkelerde ve yeni sanayileşmekte olan ülkelerde çift yönlü, gelişmekte olan ülkelerde ise kalkınmadan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Ancak kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi negatif çıkmıştır.	Karışık

Heo ve Tan (2001)	Zaman serisi analizi	32 ülke	1950-1982	Arat'ın demokrasi endeksi; reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada 32 ülke için ayrı ayrı Granger nedensellik analizleri yapılmıştır. Sekiz ülkede demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi çıkmamıştır. Üç ülkede çift yönlü nedensellik bulunmuştur. 11 ülkede ekonomik büyümeden demokrasiye, 10 ülkede demokrasiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.	Karışık
Kirmanoglu (2003)	Zaman serisi analizi	19 az gelişmiş ülke	1972-2001	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH	19 ülkeden 14'ünde demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Sadece beş ülkede nedensellik çıkmıştır. Bunların ikisinde demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru pozitif işaretli, üçünde de iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru pozitif işaretli nedensellik vardır.	Karışık
Vega-Gordillo ve Alvarez-Arce (2003)	Panel veri analizi	45 ülke	1975-1995	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Çalışmada ekonomik özgürlük, politik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Ekonomik özgürlükten büyümeye doğru tek yönlü, ekonomik özgürlük ile politik özgürlük arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Politik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü ve her ikisi de pozitif işaretli nedensellik çıkmıştır.	Çift yönlü, pozitif
Tang (2006 ve 2008)	Panel veri analizi	135 ülke	1972-1990	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri, Polity IV bileşik demokrasi endeksi; kişi başına reel GSYİH	Çalışmada yapılan analizler sonucunda, iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru tek yönlü ve pozitif işaretli bir nedensellik bulunmuştur.	Kalkınmadan demokrasiye doğru, pozitif

Aixala ve Fabro (2009)	Panel veri analizi	187 ülke	1976-2000	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; kişi başına reel GSYİH büyüme oranı	Ekonomik özgürlükler, sivil özgürlükler, siyasal haklar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Sivil özgürlükler ve büyüme arasında da çift yönlü nedensellik çıkmıştır. Siyasal haklardan büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.	Karışık
Narayan vd. (2011)	Zaman serisi analizi	30 Sahra altı Afrika ülkesi	1972-2001	Freedom House'un siyasal haklar endeksi, Beck, Clarke, Groff, Keefer, Walsh seçimsel rekabet edebilirlik mevzuatı endeksi; reel GSYİH	İki ayrı demokrasi ölçüsü kullanılarak yapılan analizlerde, 30 ülkeden 20'sinde demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında bir nedensellik çıkmamıştır. Dört ülkede demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru tek yönlü ve pozitif işaretli nedensellik bulunmuştur. Bir ülkede demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru tek yönlü ama negatif işaretli nedensellik çıkmıştır. Üç ülkede iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru pozitif işaretli nedensellik tespit edilmiştir. İki ülkede çift yönlü nedensellikle karşılaşılmıştır. Bu iki ülkeden birinde ilişkinin her iki yönü de pozitif işaretliyken, diğerinde kalkınmanın demokrasiyi pozitif, demokrasinin ise kalkınmayı negatif etkilediği görülmüştür.	Karışık
Jaunky (2013)	Panel veri analizi	28 Sahra altı Afrika ülkesi	1980-2005	Freedom House'un siyasal haklar ve sivil özgürlükler endeksleri; reel GSYİH	Kısa dönemde iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulunurken, uzun dönemde her ikisi de pozitif işaretli çift yönlü nedensellik çıkmıştır.	Çift yönlü, pozitif

Not: Listede sadece çok ülkeli çalışmalara yer verilmiş, tek bir ülke üzerine yapılan araştırmalar dikkate alınmamıştır.

Bu literatürde dikkat çeken bir husus nedensellik analizlerinin çoğu çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında gerçekleştirilmesi (bkz. Burkhart ve Lewis-Beck, 1994; Farr vd., 1998; Glasure vd., 1999; Kirmanoğlu, 2003; Tang, 2006 ve 2008; Narayan vd., 2011; Jaunky, 2013), fakat bazı çalışmalarda da demokrasi ile ekonomik büyüme arasında yapılmasıdır (bkz. Heo ve Tan, 2001; Vega-Gordillo ve Alvarez-Arce, 2003; Aixala ve Fabro, 2009). Yukarıda, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi araştırılırken kalkınma göstergesi olarak daha çok iktisadi kalkınma düzeyinin, demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi araştırılırken ise kalkınma göstergesi olarak daha çok ekonomik büyümenin kullanıldığını görmüştük. Bu durum nedensellik analizleri yapılırken kalkınma göstergesi olarak bunlardan hangisinin kullanılması gerektiği konusunda bir belirsizliğe yol açmış gibi görünmektedir.

Tablo 2.3'teki çalışmalar incelendiğinde sonuçlarının tutarlı olmadığı dikkati çekmektedir. Temel bir farklılık, panel veri analizi yöntemini tercih edenlerle zaman serisi analizini tercih edenlerin ulaştıkları sonuçlar arasındadır. Panel veri analizi yöntemini tercih edenler genelde şu veya bu yönde bir nedensellik bulurken, her ülke için tek tek zaman serisi analizi yapanlar karışık sonuçlara ulaşmıştır. Heo ve Tan (2001), inceledikleri 32 ülkeden 11'inde ekonomik büyümeden demokrasiye ve 10'unda demokrasiden ekonomik büyümeye doğru nedensellik tespit etmiş, üçünde iki yönlü nedensellik bulmuş, sekizinde ise herhangi bir nedensellik ilişkisiyle karşılaşmamıştır. Kirmanoğlu (2003), 19 ülke için nedensellik analizi yapmış ve bunların sadece beşinde bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Bunların da ikisinde demokrasiden iktisadi kalkınmaya, üçünde iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru pozitif işaretli nedensellik bulmuştur. Narayan vd. (2011), 30 Sahra altı Afrika ülkesinden sadece 10'unda demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında bir nedensellik ilişkisi bulabilmiştir. Bu 10 ülkeden dördünde demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru tek yönlü ve pozitif işaretli nedensellik çıkmıştır. Bir ülkede demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru tek yönlü ama negatif işaretli nedensellik bulunmuştur. Üç ülkede iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru pozitif işaretli nedensellik tespit edilmiştir. İki ülkede çift yönlü nedensellikle karşılaşmıştır. Bu iki ülkeden birinde ilişkinin her iki yönü de pozitif işaretliyen, diğerinde iktisadi kalkınmanın

demokrasiyi pozitif, demokrasinin ise iktisadi kalkınmayı negatif etkilediği görülmüştür. Zaman serisi analizlerinden elde edilen bu karışık sonuçlar, panel veri analizinin kullanıldığı çalışmalarda elde edilen sonuçların örneklemdaki bazı ülkelere aşırı bağlı olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan panel veri analizi yöntemini kullanan araştırmaların sonuçları da birbirini tutmamaktadır. Burkhart ve Lewis-Beck (1994), Farr vd. (1998), Tang (2006 ve 2008) iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulurken, Vega-Gordillo ve Alvarez-Arce (2003) ile Jaunky (2013) demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü nedensellik tespit etmiştir. Glasure vd. (1999) tüm örnekleme, sanayileşmiş ülkelerde ve yeni sanayileşmekte olan ülkelerde çift yönlü, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulmuştur. Bu çalışmada iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisinin negatif çıkması da diğer panel veri analizi araştırmalarının sonuçlarından farklılık göstermektedir. Aixala ve Fabro (2009), Freedom House'un literatürde demokrasi ölçüsü olarak sık kullanılan iki endeksinden biri olan sivil özgürlükler endeksi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulurken, aynı kurumun siyasal haklar endeksinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit etmiştir.

Kısacası, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğu konusunda, bugüne kadar yapılan nedensellik analizleri de kesin bir sonuç vermiş değildir. Yapılan çalışmalarda, ele alınan örnekleme, incelenen zaman periyoduna ve kullanılan yöntemlere bağlı olarak çok farklı sonuçlar elde edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğunu araştırdığımız çalışmamızın ilk bölümünde bu iki kavramın açıklamasını yaptık, ikinci bölümünde ise bu ilişki konusundaki teorik görüşlerden ve yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarından bahsettik. Çalışmamızın bu üçüncü bölümünde demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere yaptığımız ampirik analizler yer almaktadır. Bu bölümde ilk olarak çalışmada kullandığımız veri setini ve yöntemi tanıtacağız. İkinci olarak iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisini ortaya koymak için yaptığımız ampirik analizlerin sonuçlarını aktaracağız. Daha sonra ilişkinin öbür yüzüne geçip demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisini bulmak için yaptığımız ampirik analizlerin sonuçlarından bahsedeceğiz. Bu bölümde son olarak ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için yaptığımız analizlerin sonuçlarını vereceğiz.

3.1. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmamızın ilk iki bölümünden de anlaşılabileceği gibi, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki uzun dönemli ve de tek bir ülkenin deneyiminden çıkarılacak sonuçlarla açıklanamayacak kadar karmaşık bir ilişkidir. Bu nedenle çalışmamızın ampirik bölümünde mümkün olduğunca uzun bir dönem ve mümkün olduğu kadar geniş bir ülke grubu için analizler yapılmasına karar verilmiştir. Bu seçim ise panel veri analizi yöntemleriyle çalışılması anlamına gelmektedir.

Panel veri analizi, zaman boyutuna sahip yatay kesit verileri kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemidir (Tatoğlu, 2012a: 4). Ekonometrik analizlerde kullanılan üç çeşit veri bulunmaktadır. Bunlar; zaman serisi verileri, yatay kesit veriler ve panel veriler

olarak sıralanabilir. Zaman serisi verileri, değişkenlerin gün, ay, yıl gibi zaman birimlerine göre değerlerini içeren verilerdir. Yatay kesit veriler, zamanın belli bir noktasında, firma, sektör, ülke gibi farklı birimlerden toplanan verileri ifade etmektedir. Panel veriler ise zaman serisi verileri ile yatay kesit verilerin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Panel veri analizinde zaman serisi verileri ile yatay kesit verilerinin bir araya getirilmesiyle hem zaman hem de yatay kesit boyutuna sahip bir veri seti oluşturulmaktadır. Panel verilere, sahip oldukları özelliklere göre, çeşitli isimler de verilmektedir. Yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olması haline kısa panel, tersi duruma uzun panel denilmektedir. Her bir yatay kesit birimi aynı sayıda zaman serisi gözlemine sahipse buna dengeli panel, panel üyelerinin gözlem sayıları farklı olduğunda ise buna dengesiz panel adı verilmektedir.

Panel veri analizinin, sadece zaman serisi verileri ya da sadece yatay kesit verileri ile yapılabilecek bir analize göre bazı avantajları vardır (bkz. Tarı, 2011: 475-476; Gujarati ve Porter, 2012: 592-593; Tatoğlu, 2012a: 9-13; Baltagi, 2013: 6-8; Hsiao, 2014: 4-10). Bu avantajların başlıcaları şöyle sıralanabilir: (i) Yatay kesit birimlere özgü farklılıkları dikkate alması ve bunları kontrol etme imkanı vermesi; (ii) Daha aydınlatıcı bilgi, daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az doğrusal bağlantı, daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla etkinlik sağlaması; (iii) Tekrarlanan yatay kesit gözlemlerini incelemekle değişme dinamiklerini araştırmak için daha uygun olması; (iv) Yatay kesit veya zaman serisi verilerinde kolayca gözlenemeyen etkileri belirleme ve ölçme konusunda daha uygun olması; (v) Yatay kesit veya zaman serisi modellerinin olanak tanıdığından daha karmaşık davranışsal modellerin kurulmasına ve test edilmesine izin vermesi; (vi) Bireyler, firmalar ve hanehalkları gibi birimler için toplanan mikro panel verileriyle çalışmaya imkan vermesiyle, bunların toplulaştırılmasından kaynaklanabilecek sapmaları azaltması veya tümüyle ortadan kaldırması.

Ancak panel veri analizinin bu avantajları yanında bazı kısıtlamaları da söz konusudur (bkz. Tatoğlu, 2012a: 14; Baltagi, 2013: 8-11). Bunların başlıcaları da şöyle sıralanabilir: (i) Panel verilerin toplanmasının ve düzenlenmesinin oldukça zor olması; (ii) Panel veri modellerindeki hata teriminin, hem zaman serisi modeline hem

yatay kesit modeline hem de panel veri modeline özgü sapmayı içerdiği için, çoğu zaman sapmalı olması; (iii) Panel verilerde zaman boyutu genelde birim boyutundan kısa olduğu için, asimptotik özelliklerin daha fazla olan birim sayısına bağlı olması. Sunduğu avantajlar nedeniyle panel veri analizi yöntemleriyle çalışmak oldukça cazip olmakla birlikte, bu kısıtlamalarına da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Panel verilerle kurulan modellerde katsayılar her birim ve zaman periyodu için tahmin edilmeye kalkıldığında parametre sayıları gözlem sayısını aşmakta, dolayısıyla model tahmin edilememektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37). Bu nedenle bu modellerin tahmin edilebilmesi için hata terimlerinin özelliklerine ve katsayıların alabileceği değerler üzerine bazı varsayımlar yapmak gerekmektedir. Bu noktada da çeşitli varsayımlara dayanılarak, temelde, havuzlanmış regresyon modeli, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli adı verilen üç çeşit model kurulmaktadır. Bunlar içinde en basiti, sabit terim ve eğim katsayısının zaman ve yatay kesitler arasında sabit olduğu ve hata teriminin zaman ve yatay kesitler boyunca olan farklılıkları yakalayabildiği varsayımıyla kurulan havuzlanmış regresyon modelidir. Sabit etkiler modelinde katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiği varsayılmaktadır. Rassal etkiler modelinde ise birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler hata teriminin bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Uygulamada hangi modelin kullanılacağına varsayımlara dayanılarak önsel olarak karar verilebileceği gibi bazı testlere de başvurulabilmektedir. Varsayımları çok gerçekçi görülmediği için havuzlanmış regresyon modelinin kullanılması genelde pek tercih edilmemektedir. Bir grup firma, ülke veya eyalet gibi özel bir örneklem üzerinde çalışılıyorsa sabit etkiler modelinin uygun olduğu kabul edilmektedir (Baltagi, 2013: 14). Hanehalkları gibi geniş bir anakütleden rassal olarak seçilen bir örneklem üzerinde çalışıldığında ise rassal etkiler modeli daha uygun görülmektedir (Baltagi, 2013: 20). Hangi modelin uygun olduğuna önsel olarak karar verilmek istenmediğinde ise seçim amacıyla üç test kullanılabilmektedir. Böyle durumlarda, havuzlanmış regresyon modeliyle sabit etkiler modeli arasındaki seçim F testi, havuzlanmış regresyon modeliyle rassal etkiler modeli arasındaki seçim Breusch-Pagan testi, sabit etkiler modeliyle rassal etkiler modeli arasındaki seçim ise Hausman testi ile yapılmaktadır.

Panel veri analizi yöntemleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Araştırmada kullanılan verilerin özellikleri, tahmin edilmek istenen parametrelerin nitelikleri gibi faktörlere bağlı olarak kullanılan çok sayıda panel veri analizi yöntemi vardır. Bunların hepsinin burada özetlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle sadece araştırmada kullandığımız yöntemlere ilişkin bilgilerin özetlenmesiyle yetinilecek, bunlar da ampirik analizlerin sonuçlarının anlatıldığı bölümlerde verilecektir⁷.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki uzun dönemli ve karmaşık ilişkiyi ortaya koyabilmek için, çalışmamızın ampirik bölümünde mümkün olduğu kadar uzun bir dönem ve mümkün olduğu kadar geniş bir ülke grubu için analizler yapılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın veri toplama aşamasında maksimum 162 ülke için 1950-2010 dönemine ilişkin veriler elde edilmiştir. Ancak veriler bu dönemdeki tüm yılları içermemekte, beşer yıl aralıklı 13 gözlemden oluşmaktadır. Olası otokorelasyon sorunlarını azaltmak için beşer yıl aralıklı verilerle çalışmak literatürdeki yaygın bir uygulamadır (bkz. Acemoğlu vd., 2008; Heid vd., 2012; Moral-Benito ve Bartolucci, 2012; Benhabib vd., 2013; Che vd., 2013). Ayrıca 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresi gibi bazı verilerin ancak beşer yıl aralıklı olarak bulunabilmesi de veri setinin bu şekilde oluşturulmasını gerektirmiştir. Yine de veri setinde bazı gözlemler eksik kalmıştır ve bu nedenle çalışmada dengesiz panel veri analizi kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan verilere ve kaynaklarına ilişkin bilgiler Tablo 3.1’de, araştırmanın kapsadığı 162 ülkenin listesi Tablo 3.2’de, kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.3’te, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ise Tablo 3.4’te verilmektedir. Burada bu tablolarda verilen bilgilere ayrıca değinilmeyecek, aşağıda analiz sonuçlarının anlatıldığı bölümlerde gerek görüldüğünde bunlardan bahsedilecektir.

⁷ Panel veri analiziyle ilgili daha fazla bilgi için, Tarı (2011: 475-495), Gujarati ve Porter (2012: 591-616), Wooldridge (2013: 444-505), Tatoğlu (2012a ve 2012b), Baltagi (2013) ve Hsiao’ya (2014) bakılabilir. Bu kaynakların ilk üçü özet niteliğinde, sonrakiler ise ayrıntılı bilgi içermektedir.

Tablo 3.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Açıklama	Kaynak
FHDEM	Freedom House demokrasi ölçüsüdür. Bu kurumun siyasal haklar endeksine dayanmaktadır. Söz konusu endeksin en yüksek 1 ve en düşük 7 olan ölçeği önce ters çevrilmiş, sonra da 0-1 aralığına dönüştürülmüştür. Sıfır tam otokrasi, 1 tam demokrasidir. Freedom House'un endeksi 1972'den başladığından, 1970 için 1972 verileri kullanılmıştır. 1950, 1955, 1960 ve 1965 verileri ise Bollen'in (2001) demokrasi endeksine aittir ve Acemoğlu vd. (2008) çalışmasının veri setinden alınmıştır.	https://freedomhouse.org/ Bollen (2001) Acemoğlu vd. (2008) http://economics.mit.edu/faculty/acemoglu
PDEM	Polity IV demokrasi ölçüsüdür. Polity IV veri setinde yer alan polity2 değişkeni kullanılarak oluşturulmuştur. Bu değişkenin -10 ile +10 aralığı olan ölçeği 0-1 aralığına dönüştürülmüştür. Sıfır tam otokrasiyi, 1 tam demokrasiyi ifade etmektedir.	http://www.systemicpeace.org/
LKBG	Logaritmik kişi başına GSYİH'dir. Penn World Table 8.0 veri setindeki Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile ve 2005 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış harcamalara dayalı toplam reel GSYİH verilerinin aynı veri setindeki nüfus verilerine bölünüp doğal logaritmasının alınmasıyla oluşturulmuştur.	Feenstra vd. (2013) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/
BUY	Kişi başına GSYİH'deki büyüme oranıdır. LKBG'nin birinci farkı alınarak oluşturulmuştur.	
LNUF	Logaritmik nüfustur. Penn World Table 8.0 veri setinden elde edilmiştir. Milyon olarak verilen orijinal veriler 1 milyon ile çarpılmış ve doğal logaritması alınmıştır.	Feenstra vd. (2013) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/
NAH	Nüfus artış hızıdır. LNUF değişkeninin birinci farkı alınarak oluşturulmuştur.	
YAT	Gayri safi sermaye oluşumunun GSYİH'ye oranıdır. Penn World Table 8.0 veri setinden alınmıştır.	Feenstra vd. (2013) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/
DAC	Dışa açıklık oranıdır. Penn World Table 8.0 veri setinde yer alan ihracatın GSYİH'ye oranıyla -1 ile çarpılan ithalatın GSYİH'ye oranının toplanmasıyla oluşturulmuştur.	Feenstra vd. (2013) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/
EGT	25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresidir. Barro ve Lee'nin (2013) veri setinden alınmıştır.	Barro ve Lee (2013) http://www.barrolee.com/
KENT	Kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranıdır. Dünya Bankası'nın World Development Indicators veri tabanından alınmıştır. Yüzde cinsinden olan orijinal veriler 100'e bölünmüştür.	http://databank.worldbank.org/data/

Tablo 3.2. Araştırmanın Kapsadığı Ülkelerin Listesi

Ülke	Ülke	Ülke	Ülke
ABD	Estonya	Kolombiya	Ruanda
Almanya	Etiyopya	Komorlar	Rusya
Angola	Fas	Kongo Cum.	Sao Tome ve Principe
Antigua ve Barbuda	Fiji	Kosta Rika	Senegal
Arjantin	Fildişi Sahili	Kuveyt	Sierra Leone
Arnavutluk	Filipinler	Laos	Singapur
Avustralya	Finlandiya	Lesotho	Slovak Cum.
Avusturya	Fransa	Letonya	Slovenya
Azerbaycan	Gabon	Liberya	Sri Lanka
Bahamalar	Gambiya	Litvanya	St. Kitts ve Nevis
Bahreyn	Gana	Lübnan	St. Lucia
Bangladeş	Gine	Lüksemburg	St. Vincent ve Grenadinler
Barbados	Gine-Bissau	Macaristan	Sudan
Belçika	Grenada	Madagaskar	Surinam
Belize	Guatemala	Makedonya	Suriye
Benin	Güney Afrika	Malavi	Suudi Arabistan
Beyaz Rusya	Güney Kore	Maldivler	Svaziland
Bhutan	Gürcistan	Malezya	Şili
Birleşik Krallık	Hırvatistan	Mali	Tacikistan
Bolivya	Hindistan	Malta	Tanzanya
Bosna-Hersek	Hollanda	Mauritius	Tayland
Botsvana	Honduras	Meksika	Tayvan
Brezilya	Irak	Mısır	Togo
Brunei	İran	Moğolistan	Trinidad ve Tobago
Bulgaristan	İrlanda	Moldova	Tunus
Burkina Faso	İspanya	Moritanya	Türkiye
Burundi	İsrail	Mozambik	Türkmenistan
Cape Verde	İsveç	Namibya	Uganda
Cibuti	İsviçre	Nepal	Ukrayna
Çad	İtalya	Nijer	Umman
Çek Cum.	İzlanda	Nijerya	Uruguay
Çin	Jamaika	Norveç	Ürdün
Danimarka	Japonya	Orta Afrika Cum.	Venezuela
Demokratik Kongo	Kamboçya	Özbekistan	Vietnam
Dominik Cum.	Kamerun	Pakistan	Yemen
Dominika	Kanada	Panama	Yeni Zelanda
Ekvador	Katar	Paraguay	Yunanistan
Ekvator Ginesi	Kazakistan	Peru	Zambiya
El Salvador	Kenya	Polonya	Zimbabve
Endonezya	Kıbrıs	Portekiz	
Ermenistan	Kırgızistan	Romanya	

Not: Araştırma 162 ülkeyi kapsamaktadır.

Tablo 3.3. Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem sayısı	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
FDEM	1602	0.56	0.36	0	1
PDEM	1514	0.56	0.37	0	1
LKBG	1707	8.29	1.22	5.03	11.58
BUY	1545	0.10	0.24	-1.45	1.93
LNUF	1712	15.57	1.89	10.61	21.00
NAH	1550	0.09	0.07	-0.26	0.76
YAT	1707	0.20	0.12	0.01	1.16
DAC	1707	0.51	0.55	0.00	7.37
EGT	1703	5.15	3.32	0	13.42
KENT	1771	0.47	0.24	0.02	1

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir.

Tablo 3.4. Kullanılan Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişken	FHDEM	PDEM	LKBG	BUY	LNUF	NAH	YAT	DAC	EGT
PDEM	0.88								
LKBG	0.58	0.50							
BUY	0.09	0.06	0.22						
LNUF	0.02	0.07	-0.03	0.05					
NAH	-0.41	-0.47	-0.37	-0.07	-0.13				
YAT	0.22	0.20	0.41	0.26	0.01	-0.12			
DAC	0.18	0.14	0.31	0.08	-0.31	-0.10	0.29		
EGT	0.56	0.60	0.77	0.09	0.05	-0.56	0.28	0.27	
KENT	0.47	0.41	0.80	0.11	0.00	-0.28	0.35	0.34	0.67

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları 1146 gözlem üzerinden hesaplanmıştır.

3.2. İKTİSADİ KALKINMANIN DEMOKRASİYE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.2.1. Model

Çalışmanın bu bölümünde iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi ampirik olarak araştırılmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edersek, bu bölüm, iktisadi kalkınma düzeyi daha yüksek olan ülkelerin daha demokratik olup olmadıklarının ve iktisadi kalkınma düzeyi yükselen ülkelerin daha demokratik hale gelip gelmediklerinin araştırılmasını içermektedir. Bunu ortaya koyabilmek için yapılan analizlerde, bir grup ülke ile çalıştığımız için, Baltagi'nin (2013: 14) böyle durumlarda daha uygun olduğunu ifade ettiği sabit etkiler modelinden yola çıkılmıştır. Bunun için hem birim hem de zaman etkilerini içeren iki yönlü bir sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Bu modelin en geniş hali aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\begin{aligned} DEM_{it} = & \alpha + \beta LKBG_{it} + \gamma DEM_{it-1} + \pi LNUF_{it} \\ & + \mu EGT_{it} + \rho KENT_{it} + \delta_i + \theta_t + u_{it} \end{aligned} \quad (1)$$

Burada i ülkelerden oluşan yatay kesit birimlerini, t zamanı ifade etmektedir. α sabit terim, δ_i birim sabit etkileri, θ_t zaman sabit etkileri, u_{it} hata terimidir. Bağımlı değişken olan DEM_{it} demokrasi düzeyi, ana bağımsız değişken olan $LKBG_{it}$ iktisadi kalkınma düzeyidir. Diğer değişkenler, iktisadi kalkınma düzeyi dışındaki demokrasiyi etkilemesi olası değişkenlerdir. Modele kontrol amacıyla eklenen bu değişkenler içinde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri de yer almaktadır.

Modelde esas bağımlı değişken olarak, Tablo 3.1'de ayrıntıları gösterilen, Freedom House demokrasi ölçüsü (FHDEM) kullanılmıştır. Bu değişken, çalışmanın birinci bölümünde bahsedilen, Freedom House'un yayınladığı siyasal haklar endeksine dayanmaktadır. Literatürde genelde yapıldığı gibi, söz konusu endeksin en yüksek 1 ve en düşük 7 olan ölçeği önce ters çevrilmiş, sonra da 0-1 aralığına dönüştürülmüştür. Böylece sıfır değerinin tam otokrasiyi, 1 değerinin ise tam

demokrasiyi ifade ettiği bir değişken oluşturulmuştur. Yalnız Freedom House'un verileri 1972 yılından başlamaktadır. Bu nedenle, Acemoğlu vd. (2008) izlenerek, 1970 yılı için 1972 verileri kullanılmıştır. Yine Acemoğlu vd. (2008) takip edilerek, 1950, 1955, 1960 ve 1965 verileri, Bollen'in (2001) demokrasi endeksi kullanılarak tamamlanmıştır. Bollen'in (2001) demokrasi endeksinin verileri ise Acemoğlu vd. (2008) alışmasının veri setinden alınmıştır.

(1) numaralı modelde alternatif bağımlı değişken olarak Polity IV demokrasi lsnn (PDEM) kullanıldığı analizler de yapılmıştır. Bu değişken, çalışmamızın birinci bölümünde bahsedilen, Polity IV veri setinde yer alan polity2 değişkenine dayanmaktadır. Polity2 değişkeninin -10 ile +10 aralığı olan leği 0-1 aralığına dönüştürülmüştür. Böylece sıfır değerı tam otokrasiyi, 1 değerı tam demokrasiyi ifade eden bir değişken oluşturulmuştur.

Modelde iktisadi kalkınma düzeyinin göstergesi olarak logaritmik kişi başına GSYİH (LKBG) kullanılmıştır. Bu değişken, iktisadi verilere ilişkin önemli bir veri seti olan Penn World Table 8.0'dan alınan Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile ve 2005 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış harcamalara dayalı toplam reel GSYİH verilerinin, aynı veri setinden alınan nüfus verilerine bölünüp doğal logaritmasının alınmasıyla oluşturulmuştur. İktisadi kalkınma demokrasinin önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edildiği için, bu değişkenin katsayısının beklenen işareti pozitifdir.

Modelde kontrol değişkeni olarak ilgili literatüre dayanılarak seçilen dört değişkene yer verilmiştir. Bunların ilki modeldeki bağımlı değişken olan demokrasi değişkeninin gecikmeli değeridir. Demokrasinin zaman içinde kalıcı bir niteliğe sahip olması nedeniyle, demokrasi değişkeninin gecikmeli değerine bağımsız değişkenler arasında yer verilmesi literatürde yaygın bir uygulamadır. Bu değişkenin katsayısının beklenen işareti pozitifdir. Diğer kontrol değişkenlerini, ülkenin büyüklüğünün bir göstergesi olan logaritmik nüfus (LNUF), 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresi (EGT) ve kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı (KENT) oluşturmaktadır. Bunların ilki Penn World Table 8.0 veri setinden, ikincisi Barro ve Lee'nin (2013) veri setinden, üçüncüsü de Dünya Bankası'nın World

Development Indicators veri tabanından alınmıştır. Eğitim Lipset'ten (1959) bu yana demokrasinin en önemli belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir ve bu nedenle bu değişkenin katsayısının beklenen işareti pozitifdir. Ülke büyüklüğünün göstergesi olan nüfus ve kentleşme de demokrasinin belirleyicileri arasında görülmekle birlikte, Barro'nun (1999: 165-166) ifade ettiği gibi, bunların demokrasiye etkisinin pozitif mi yoksa negatif mi olduğu teorik olarak çok açık değildir. Geçmişte demokrasinin ancak küçük ülkelerde yaşayabileceği görüşü hakimdi ama temsili demokrasinin icadıyla demokrasi büyük ülkelerde de uygulanabilir hale gelmiştir. Öte yandan bazı gözlemciler kırsal nüfusun organizasyon kabiliyetinin sınırlı olması nedeniyle bir diktatör tarafından kolayca baskı altına alınabileceğini öne sürerken, bazıları da daha az yoğun olan kırsal nüfusun merkezi bir otorite tarafından izlenmesinin ve kontrol edilmesinin zor olduğunu ileri sürmüştür (Barro, 1999: 165). Bu nedenlerle modelde nüfus ve kentleşme değişkenlerine ait katsayıların işaretlerine ilişkin önsel bir beklenti yoktur. Bunların negatif veya pozitif çıkması mümkündür.

Literatürde demokrasinin belirleyicileri olarak görülen din ve kültür gibi başka değişkenler de bulunmaktadır (bkz. Bollen ve Jackman, 1985; Barro, 1999; Clague vd., 2001). Ancak bunlar zaman içinde fazla değişiklik göstermeyen yani zamana göre sabit değişkenlerdir. Zamana göre sabit değişkenler ise sabit etkiler dönüşümü ile modelden düşükleri için sabit etkiler modelinde yer alamamaktadır (Wooldridge, 2013: 482). Bu nedenle çalışmamızda kontrol değişkenleri arasında bu tür değişkenlere yer verilmemiştir.

3.2.2. Analiz Sonuçları

Bu açıklamalardan sonra analiz sonuçlarına geçebiliriz. Tablo 3.5'te Freedom House'un demokrasi ölçüsüyle yapılan analizlerin sonuçları verilmektedir. Veri seti 1950-2010 dönemini içerse de, bazı denklemlerdeki gecikmeli değişkenler nedeniyle, analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Analize en basit model ile başlanmış ve (1) numaralı denklemde bağımsız değişken olarak sadece LKBG'ye yer verilmiştir. Bu denklemde LKBG değişkeninin katsayısı beklendiği gibi pozitif çıkmıştır ama

istatistiksel olarak sadece %10 düzeyinde anlamlılığa sahiptir. Bu da zayıf bir ilişkiye işaret etmektedir. (2) numaralı denklemde analize kontrol değişkenleri de eklenmiştir. Bu denklemde LKBG değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmazken, kontrol değişkenleri arasından da sadece bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu denklemin sonuçlarına göre mevcut demokrasi düzeyi büyük ölçüde önceki dönemdeki demokrasi düzeyi tarafından açıklanmakta, iktisadi kalkınma düzeyi ise demokrasiyi etkilememektedir.

Ancak (2) numaralı denklemin iki sorunu vardır. Bu iki sorun nedeniyle söz konusu denklemin sonuçları güvenilir değildir. Birinci sorun kontrol değişkenleriyle ilgilidir. Bu denklemde LKBG değişkeni ile EGT ve KENT değişkenleri arasında doğrusal bağlantı problemi var gibi görünmektedir. Tablo 3.4'te görüldüğü gibi, LKBG değişkeni ile EGT ve KENT değişkenleri arasındaki korelasyon oldukça yüksektir. LKBG ile EGT arasındaki korelasyon katsayısı 0.77'yi, LKBG ile KENT arasındaki korelasyon katsayısı 0.80'i bulmaktadır. Zaten düşünülürse kişi başına gelir, eğitim ve kentleşme değişkenleri demokrasinin alternatif belirleyicileri olmaktan ziyade, demokrasinin temel belirleyicilerinden biri olarak görülen iktisadi kalkınmanın farklı ölçüleridir. Bu nedenle bu üç değişkene aynı denklemde yer vermek yerine içlerinden birini seçmek daha doğru olacaktır. Bu yüzden EGT ve KENT değişkenlerinin denklemden çıkarılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3.5'teki (2) numaralı denklemin ikinci sorunu tahmin yöntemiyle ilgilidir. Bu denklem geleneksel en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Ancak kontrol değişkenleri arasında bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin yer alması modele dinamik bir yapı kazandırmaktadır. Dinamik panel veri modellerinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata terimi arasında korelasyon ortaya çıkmakta, bu da modelin EKK ile tahmini halinde sapmalı ve tutarsız sonuçlara yol açmaktadır (Baltagi, 2013: 155). Bu sorun dinamik modellerin tahmini için çeşitli araç değişkenler yöntemlerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Bunlar içinde Arellano ve Bond (1991), Arellano ve Bover (1995) ile Blundel ve Bond (1998) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) son yıllarda çok popüler hale gelmiştir. “Fark GMM” ve “sistem GMM” olmak üzere iki

türü bulunan bu yöntemde modeldeki değişkenlerin olası tüm gecikmeleri araç değişken olarak kullanılmaktadır. Literatürde, çalışmada kullandığımız demokrasi değişkeni gibi zaman içinde oldukça kalıcı olan değişkenler için sistem GMM'nin daha uygun olduğu kabul edilmektedir (bkz. Che vd., 2013). Ayrıca fark GMM ile sistem GMM bir ya da iki aşamalı olarak uygulanabilmekte ve iki aşamalı yöntem daha etkin sonuçlar vermektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümündeki analizlerin iki aşamalı sistem GMM (sistem 2 GMM) ile yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3.5'teki (3) numaralı denklem, sistem 2 GMM ile yapılan ilk analizin sonuçlarını vermektedir. Bu sonuçlar demokrasinin en önemli belirleyicisinin geçmiş demokrasi düzeyi olduğunu göstermekte ama iktisadi kalkınma düzeyinin de demokrasiyi pozitif etkilediğine işaret etmektedir. Ancak bu denklem GMM tahminlerinin sağlamlığını test etmek için kullanılan bazı testleri geçememiştir. Bu denklemde Hansen J testi ile fark Hansen testinin kesin olasılık değerleri geleneksel güvenilirlik düzeyi olan %5'in altında çıkmıştır. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi ise araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değerleri araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. (3) numaralı denklemdeki düşük kesin olasılık değerleri ise kullanılan araç değişkenlerin geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bunun bir nedeni (3) numaralı denklemde dışsal olarak ele alınan LKBG değişkeninin gerçekte içsel olması olabilir. Çünkü, çalışmamızın önceki bölümlerinde de bahsettiğimiz gibi, teorik olarak iktisadi kalkınma düzeyinin demokrasi düzeyini etkilemesi kadar demokrasinin de iktisadi kalkınma düzeyini etkilemesi mümkündür. GMM tahminlerinde "IV tipi" ve "GMM tipi" olarak adlandırılan iki tür araç değişken kullanılmaktadır. Normalde GMM tipi araç değişkenler sadece bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinden oluşmakta, bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri ise IV tipi araç değişkenler arasında yer almaktadır. Ancak bağımsız değişkenlerden biri veya birkaçı kesin dışsal değilse veya içsele onların gecikmeli değerlerinin de GMM tipi araç değişkenler arasına katılması gerekmektedir (bkz. Roodman, 2009b). Bu nedenle (3) numaralı denklemdeki analiz LKBG değişkeni içsel olarak kabul edilerek tekrarlanmıştır.

Tablo 3.5. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Bağımlı değişken FHDEM _{it} , analiz dönemi 1960-2010					
	Sabit etki EKK (1)	Sabit etki EKK (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sistem 2 GMM (5)	Sistem 2 GMM (6)
LKBG _{it}	0.0514 (1.94)*	-0.0056 (-0.28)	0.0539 (5.19)***	0.0453 (5.12)***	0.0451 (5.14)***	0.0452 (5.09)***
FHDEM _{it-1}		0.5008 (14.58)***	0.6997 (13.79)***	0.7537 (21.36)***	0.7537 (21.40)***	0.7533 (21.33)***
LNUF _{it}		-0.0702 (-1.50)	-0.0010 (-0.19)	0.0006 (0.19)	0.0004 (0.11)	
EGT _{it}		-0.0071 (-0.65)				
KENT _{it}		0.2034 (1.37)				
Hansen J testi			[0.024]	[0.479]	[0.366]	[0.336]
Fark Hansen testi			[0.007]	[1.000]	[0.974]	[0.886]
AR(1) testi			[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi			[0.444]	[0.415]	[0.416]	[0.416]
Gözlem sayısı	1466	1161	1366	1366	1366	1366
Ülke sayısı	162	130	162	162	162	162
Araç sayısı			91	167	161†	160†
R-kare	0.13	0.36				

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. LKBG değişkeni (3) numaralı denklemde dışsal, (4), (5) ve (6) numaralı denklemlerde içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyon olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

LKBG değişkeni içsel olarak kabul edilerek yapılan analizin sonuçları (4) numaralı denklemde verilmektedir. Bu sonuçlar (3) numaralı denklemdekine benzer ise de burada da yöntemsel bir sorun söz konusudur. (3) numaralı denklemde 91 olan araç değişken sayısı (4) numaralı denklemde 167'ye çıkmış ve 162 olan birim sayısını aşmıştır. GMM tahminlerinde aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açmakta ve bunun engellenmesi için pratik bir kural olarak araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir (bkz. Roodman, 2009a). Bu nedenle, (4) numaralı denklemdeki analiz, GMM tipi araç değişkenlerin sayısının belirlenmesi için kullanılan gecikme uzunluğu araç sayısının birim sayısını aşmasını engelleyecek şekilde sınırlandırılarak tekrarlanmıştır. Böylece (5) numaralı denklemdeki sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar artık değerlendirmeye alınabilecek istatistiksel yetkinliğe sahiptir. (5) numaralı denklemdeki araç değişken sayısı birim sayısını aşmamakta, Hansen J ve fark Hansen testleri araçların geçerli olduğunu göstermekte, AR(1) testi beklendiği gibi birinci mertebeden otokorelasyon olduğunu ama AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonun bulunmadığını ifade etmektedir. Bu denklemdeki tek sorun LNUF değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı çıkmamasıdır. Bunun anlamı ise nüfus ile ölçülen ülke büyüklüğünün demokrasi üzerinde bir etkisi olmadığıdır. Bu nedenle bu değişken analizden çıkarılmış ve nihai olarak (6) numaralı denkleme ulaşılmıştır. (6) numaralı denklem de gerekli testleri geçmektedir ve sonuçları değerlendirmeye alınabilir niteliktedir.

(6) numaralı denklemin sonuçları, demokrasinin en önemli belirleyicisinin kendi gecikmeli değeri olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin katsayısı %1 seviyesinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir ve değeri de 0.75'i bulmaktadır. Bu değer oldukça yüksektir ve demokrasinin zaman içinde epey kalıcı olduğunu ifade etmektedir. (6) numaralı denklemin sonuçlarına göre, iktisadi kalkınma düzeyi de demokrasiyi pozitif etkilemektedir. LKBG değişkeninin katsayısı da %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir. Ancak bu değişkenin katsayısı 0.045'tir ve bu da iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisinin çok küçük olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişken olan FHDEM doğrusal iken LKBG değişkeni logaritmik olduğundan iktisadi kalkınma düzeyindeki %1'lik artışın demokrasi üzerindeki etkisini bulmak için söz konusu katsayıyı 100'e bölmek

gerekmektedir. Bu ise iktisadi kalkınma düzeyindeki %1'lik artışın demokrasi düzeyini ancak 0.00045 puan arttırabildiğini ifade etmektedir. Buna göre iktisadi kalkınma düzeyindeki %10'luk artış demokrasi düzeyini 0.0045 puan artırabilmekte, iktisadi kalkınma düzeyinin ikiye katlanmasının demokrasi düzeyini artırıcı etkisi bile ancak 0.045 puan olmaktadır. Bu durum iktisadi kalkınmanın demokrasiye kayda değer bir etki yapmasının ancak uzun dönemde söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Örneğin, çalışmada kullandığımız FHDEM değişkenine göre demokrasi düzeyi 0.5 olan bir ülkenin bu düzeyi 0.6'ya çıkarabilmesi için, iktisadi kalkınma düzeyini 3.2 kat artırması gerekmektedir. Bu da %5 gibi hızlı bir yıllık ortalama büyüme oranıyla bile ancak 24 yılda mümkün olabilecektir.

3.2.3. Duyarlılık Analizi

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda ulaşılan sonuçların kullanılan verilere ve ele alınan döneme duyarlı olup olmadığını ortaya koyabilmek için, bazı ek analizler yapılmıştır. Bu bağlamda Tablo 3.6'da alternatif demokrasi ölçüsü olarak PDEM değişkeninin kullanıldığı analizlerin sonuçları verilmektedir. Bu analizler yapılırken izlenen strateji ve ulaşılan sonuçlar yukarıdakine benzer olduğu için, burada Tablo 3.6 ile ilgili ayrıntıya girilmeyecektir. Sadece bu tablodaki (6) numaralı denklemin sonuçlarına bakmak yeterlidir. Bu denklemin sonuçları, demokrasi ölçüsü olarak PDEM değişkeni kullanıldığında, demokrasi düzeyinin gecikmeli değerinin şimdiki demokrasi üzerindeki etkisinin biraz daha fazla ve iktisadi kalkınmanın etkisinin ise daha az çıktığını göstermektedir. PDEM değişkeninin gecikmeli değerinin katsayısı %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir ve değeri de 0.80'i bulmaktadır. LKBG değişkeninin katsayısı da %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir ama değeri yaklaşık olarak 0.024'tür. Önceki örneği tekrarlırsak, PDEM değişkenine göre demokrasi düzeyi 0.5 olan bir ülkenin bu düzeyi 0.6'ya çıkarabilmesi için, iktisadi kalkınma düzeyini 5.2 kat artırması gerekmektedir. Bu da %5 gibi hızlı bir yıllık ortalama büyüme oranıyla bile ancak 34 yılda mümkündür. Görüldüğü gibi, bu süre, FHDEM ile yapılan analizde hesaplanandan 10 yıl daha uzundur.

Tablo 3.6. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Bağımlı değişken PDEM _{it} , analiz dönemi 1960-2010					
	Sabit etki EKK (1)	Sabit etki EKK (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sistem 2 GMM (5)	Sistem 2 GMM (6)
LKBG _{it}	-0.0191 (-0.71)	-0.0266 (-1.33)	0.0333 (2.89)***	0.0235 (3.07)***	0.0240 (3.17)***	0.0235 (3.04)***
PDEM _{it-1}		0.5447 (12.68)***	0.7184 (10.80)***	0.7802 (16.54)***	0.7932 (17.17)***	0.8001 (17.45)***
LNUF _{it}		0.0412 (0.91)	0.0109 (1.43)	0.0056 (1.38)	0.0053 (1.38)	
EGT _{it}		-0.0079 (-0.70)				
KENT _{it}		0.1179 (0.81)				
Hansen J testi			[0.009]	[0.774]	[0.369]	[0.332]
Fark Hansen testi			[0.006]	[0.999]	[0.987]	[0.982]
AR(1) testi			[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi			[0.430]	[0.419]	[0.417]	[0.416]
Gözlem sayısı	1353	1117	1271	1271	1271	1271
Ülke sayısı	147	124	147	147	147	147
Araç sayısı			91	167	147†	146†
R-kare	0.28	0.51				

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. LKBG değişkeni (3) numaralı denklemde dışsal, (4), (5) ve (6) numaralı denklemlerde içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyon olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.7. İktisadi Kalkınmanın Demokrasiye Etkisi: Alt Dönemler İçin Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Bağımlı değişken					
	FHDEM _{it}			PDEM _{it}		
	1970-2010	1980-2010	1990-2010	1970-2010	1980-2010	1990-2010
	Sistem 2 GMM (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sistem 2 GMM (5)	Sistem 2 GMM (6)
LKBG _{it}	0.0398 (4.17)***	0.0361 (3.42)***	0.0294 (2.31)**	0.0158 (1.89)*	0.0157 (1.72)*	0.0111 (1.05)
FHDEM _{it-1}	0.7464 (20.81)***	0.7563 (18.61)***	0.8033 (18.20)***			
PDEM _{it-1}				0.7514 (15.16)***	0.7463 (14.43)***	0.7472 (16.97)***
Hansen J testi	[0.252]	[0.195]	[0.056]	[0.272]	[0.189]	[0.034]
Fark Hansen testi	[0.707]	[0.192]	[0.028]	[0.689]	[0.433]	[0.054]
AR(1) testi	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi	[0.379]	[0.318]	[0.610]	[0.422]	[0.276]	[0.299]
Gözlem sayısı	1239	1024	763	1138	923	681
Ülke sayısı	162	162	162	147	147	147
Araç sayısı	154	134	106	142†	134	106

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Bu tabloda üç alt döneme ilişkin analizlerin sonuçları verilmektedir. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. LKBG değişkeni tüm denklemlerde içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyon olmaması gerekmektedir. Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.7’de üç alt dönem (1970-2010, 1980-2010, 1990-2010) için yapılan analizlerin sonuçları verilmektedir. Alt dönem analizleri sadece Tablo 3.5 ve Tablo 3.6’daki (6) numaralı nihai denklemler için yapılmıştır. Freedom House demokrasi ölçüsüyle yapılan alt dönem analizlerinin sonuçları, Tablo 3.5’teki tüm döneme ilişkin analizlerin sonuçlarıyla benzerdir. Alt dönemlerde de demokrasinin en önemli belirleyicisi kendi gecikmeli değeri çıkarken, iktisadi kalkınmanın da demokrasi üzerinde küçük de olsa istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Yalnız bazı testleri geçemediği için 1990-2010 dönemine ilişkin (3) numaralı denklemin sonuçları güvenilir değildir. Polity IV demokrasi ölçüsüyle yapılan alt dönem analizlerinin sonuçları da demokrasinin en önemli belirleyicisinin kendi gecikmeli değeri olduğunu göstermektedir. PDEM ile yapılan alt dönem analizleri 1970-2010 ve 1980-2010 dönemlerinde iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerinde istatistiksel olarak sadece %10 düzeyinde anlamlı zayıf bir etkisine işaret ederken, 1990-2010 döneminde istatistiksel olarak anlamlı bir etki çıkmamıştır. Ancak bu döneme ilişkin (6) numaralı denklem de bazı testleri geçememiştir ve bu nedenle sonuçları güvenilir değildir.

Sonuç olarak, duyarlılık analizlerinin daha önce ulaşılan sonuçları büyük ölçüde desteklediği söylenebilir. Buna göre demokrasinin en önemli belirleyicisi kendi gecikmeli değeridir. İktisadi kalkınmanın da demokrasi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır. Fakat bu etki küçüktür ve ancak uzun dönemde gözle görülebilir hale gelmektedir.

3.3. DEMOKRASİNİN İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.3.1. Model

Bu bölümde demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi ampirik olarak araştırılmaktadır. Literatürde genelde yapıldığı gibi, burada iktisadi kalkınma ölçüsü olarak ekonomik büyüme dikkate alınmıştır. Daha açık bir şekilde ifade edecek

olursak, bu bölüm, demokrasi düzeyi daha yüksek olan ülkelerin daha hızlı büyüyüp büyümediklerinin (daha hızlı kalkınıp kalkınmadıklarının) ve demokrasi düzeyi yükselen ülkelerin daha hızlı büyümeye (kalkınmaya) başlayıp başlamadıklarının araştırılmasını içermektedir. Bir grup ülke ile çalıştığımız için yine Baltagi'nin (2013: 14) önerisine uyulmuş ve önceki alt bölümde olduğu gibi bu alt bölümdeki analizlerde de sabit etkiler modelinden yola çıkılmıştır. Bunun için hem birim hem de zaman etkilerini içeren iki yönlü bir sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Bu modelin en geniş hali aşağıda gösterilmektedir.

$$\begin{aligned} \text{BUY}_{it} = & \alpha + \beta \text{DEM}_{it} + \gamma \text{LKBG}_{it-1} + \pi \text{NAH}_{it} + \mu \text{YAT}_{it} \\ & + \rho \text{EGT}_{it} + \sigma \text{DAC}_{it} + \delta_i + \theta_t + u_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

Bu modelde i ülkelerden oluşan yatay kesit birimlerini, t zamanı ifade etmektedir. α sabit terim, δ_i birim sabit etkileri, θ_t zaman sabit etkileri, u_{it} hata terimidir. Bağımlı değişken olan BUY_{it} ekonomik büyüme, ana bağımsız değişken olan DEM_{it} demokrasi düzeyidir. Diğer değişkenler, modele kontrol amacıyla eklenen, demokrasi dışındaki ekonomik büyümeyi etkilemesi olası değişkenlerdir.

Modelde bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH'deki büyüme oranı (BUY) kullanılmıştır. Bu değişken, nasıl hesaplandığı önceki alt bölümde anlatılan, logaritmik kişi başına GSYİH değişkeninin birinci farkı alınarak oluşturulmuştur.

Modelde ana bağımsız değişken olarak Freedom House demokrasi ölçüsü (FHDEM) kullanılmıştır. Modelde alternatif ana bağımsız değişken olarak Polity IV demokrasi ölçüsünün (PDEM) kullanıldığı analizler de yapılmıştır. Bu değişkenlerin nasıl oluşturulduğu önceki alt bölümde anlatıldığından burada tekrar edilmeyecektir. Literatürde demokrasinin iktisadi kalkınmaya etkisi konusunda görüş birliği olmadığı için, bu değişkenin parametresinin işaretine ilişkin önsel bir beklentimiz yoktur.

Modelde kontrol değişkeni olarak ilgili literatüre dayanılarak seçilen beş değişkene yer verilmiştir. Bunların ilkinin logaritmik kişi başına GSYİH (LKBG) değişkeninin gecikmeli değeri, ikincisini ülkelerin nüfuslarının logaritmik farkları

alınarak hesaplanmış olan nüfus artış hızı (NAH), üçüncüsünü sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'ye oranı (YAT), dördüncüsünü 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim süresi (EGT), beşincisini de ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ye oranıyla ölçülen dışa açıklık (DAC) oluşturmaktadır. Bu değişkenlerin kaynaklarına ve nasıl oluşturulduklarına ilişkin bilgiler Tablo 3.1'de verilmiştir. Söz konusu değişkenlerin katsayılarının işaretlerine ilişkin beklentiler, ekonomik büyümenin belirleyicilerine ilişkin literatürdeki hakim görüşler çerçevesinde, aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Göreli yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüyeceklerini ve zamanla bu iki grubun kişi başına gelir düzeylerinin birbirine yaklaşacağını öngören yakınsama hipotezi çerçevesinde, LKBG değişkeninin gecikmeli değerinin katsayısının negatif işaretli çıkması beklenmektedir. Hızlı nüfus artışının kişi başına sermaye miktarını azaltarak verimliliği düşürecek olması nedeniyle, NAH değişkeninin katsayısının beklenen işareti negatiftir. Daha fazla yatırım kişi başına daha fazla sermaye birikimine ve dolayısıyla işgücü verimliliğinde artışa yol açacağından, YAT değişkeninin katsayısının beklenen işareti pozitiftir. Yetişkin nüfusu daha eğitilmiş olan ülkelerde beşeri sermaye birikimi daha yüksek, üretimde kullanılan emek faktörü daha becerikli ve dolayısıyla daha verimli olacağından, EGT değişkeninin katsayısının pozitif işaretli çıkması beklenmektedir. Dışa açıklığın pazar imkanlarını genişletmesi nedeniyle, DAC değişkeninin katsayısının işaretine ilişkin beklenti de pozitif çıkmasıdır⁸.

3.3.2. Analiz Sonuçları

(2) numaralı modelde Freedom House demokrasi ölçüsü kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları Tablo 3.8'de verilmektedir. Analize yine en basit denklemle başlanmıştır. Tablo 3.8'deki (1) numaralı denklemde bağımsız değişken olarak sadece FHDEM demokrasi ölçüsü yer almaktadır. Bu denklemde FHDEM değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu da demokrasinin büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir. (2) numaralı denklemde analize kontrol değişkenleri de eklenmiştir. Bu denklemde FHDEM değişkeninin

⁸ Ekonomik büyümenin belirleyicilerine ilişkin literatürün bir özeti için TİKBSÇG'ye (2003) bakılabilir.

katsayısı pozitif işaretli ama istatistiksel olarak sadece %10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf bir etkisi olduğuna işaret etmektedir. (2) numaralı denklemde kontrol değişkenlerinden LKBG'nin gecikmeli değeri, YAT ve EGT'nin katsayıları beklenen işarete sahip ve istatistiksel olarak anlamlı çıkarken, NAH ve DAC değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Katsayıları istatistiksel olarak anlamsız çıkan değişkenler modelden elenerek analiz tekrarlandığında (3) numaralı denkleme ulaşılmıştır. Bu denklemde de FHDEM değişkeninin katsayısı beklendiği gibi pozitif işarete sahip ama istatistiksel olarak sadece %10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla (3) numaralı denklem de demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf bir etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.8'deki ilk üç denklem geleneksel EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde (2) numaralı modele ilişkin analizler bir de iki aşamalı sistem GMM kullanılarak tekrarlanmıştır. GMM analizlerine kontrol değişkenlerini de içeren en geniş denklemle ve FHDEM değişkeni dışsal olarak kabul edilerek başlanmıştır. Bu analizin sonuçları (4) numaralı denklemde görülmektedir. Ancak bu denklem Hansen J testini geçememiştir ve dolayısıyla sonuçları güvenilir değildir. Bunun nedeni (4) numaralı denklemde dışsal olarak ele alınan FHDEM değişkeninin gerçekte içsel olması olabilir. Çünkü teorik olarak demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilemesi kadar ekonomik büyümenin de demokrasiyi etkilemesi mümkündür. Bu nedenle söz konusu analiz FHDEM değişkeni içsel kabul edilerek tekrarlanmıştır. Böylece (5) numaralı denklemdeki sonuçlara ulaşılmıştır. Bu denklem GMM analizlerinin sağlamlığına ilişkin testleri geçmiştir. Ancak bu denklemde FHDEM değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. (5) numaralı denklemde kontrol değişkenlerinden NAH ve DAC'ın katsayıları da istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu iki kontrol değişkeni modelden çıkarılarak analiz tekrarlanmış ve (6) numaralı denkleme ulaşılmıştır. Ancak FHDEM değişkeninin katsayısı bu denklemde de istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Kısacası, GMM analizlerine göre demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi yoktur.

Tablo 3.8. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Bağımlı değişken BUY_{it} , analiz dönemi 1960-2010					
	Sabit etki EKK (1)	Sabit etki EKK (2)	Sabit etki EKK (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sistem 2 GMM (5)	Sistem 2 GMM (6)
$FHDEM_{it}$	-0.0059 (-0.19)	0.0473 (1.70)*	0.0487 (1.71)*	0.0548 (1.41)	0.0858 (1.48)	0.0740 (1.57)
$LKBG_{it-1}$		-0.2500 (-10.94)***	-0.2495 (-11.03)***	-0.0917 (-2.04)**	-0.0855 (-2.63)***	-0.0766 (-2.92)***
NAH_{it}		0.1478 (0.50)		0.0652 (0.20)	0.0613 (0.20)	
YAT_{it}		0.5471 (4.53)***	0.5482 (4.53)***	0.7963 (5.75)***	0.7375 (6.15)***	0.7227 (6.30)***
EGT_{it}		0.0293 (2.51)**	0.0281 (2.54)**	0.0261 (1.73)*	0.0208 (1.82)*	0.0186 (2.18)**
DAC_{it}		-0.0011 (-0.06)		-0.0101 (-0.50)	-0.0056 (-0.28)	
Hansen J testi				[0.011]	[0.155]	[0.317]
Fark Hansen testi				[0.780]	[0.936]	[0.951]
AR(1) testi				[0.000]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi				[0.857]	[0.826]	[0.846]
Gözlem sayısı	1429	1209	1209	1209	1209	1209
Ülke sayısı	162	131	131	131	131	131
Araç sayısı				82	122†	131†
R-kare	0.08	0.25	0.25			

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. $FHDEM$ değişkeni (4) numaralı denklemde dışsal, (5) ve (6) numaralı denklemlerde içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyonun olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu ifade etmektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç değişken sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç değişken sayısının sınırlandırıldığını göstermektedir.

3.3.3. Duyarlılık Analizi

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda ulaşılan sonuçların kullanılan verilere ve ele alınan döneme duyarlı olup olmadığını ortaya koyabilmek için, bazı ek analizler yapılmıştır. Tablo 3.9’da alternatif demokrasi ölçüsü olarak PDEM değişkeninin kullanıldığı analizlerin sonuçları verilmektedir. Bu analizlerin yapılmasında izlenen strateji yukarıdakine benzer olduğundan burada ayrıntıya girilmeyecektir. Sadece PDEM değişkeninin katsayısından bahsetmek yeterlidir. Tablo 3.9’daki denklemlerin hiçbirinde PDEM değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Yani, Polity IV demokrasi ölçüsüyle 1960-2010 dönemi için yapılan analizler, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.10’da Freedom House demokrasi ölçüsüyle üç alt dönem (1970-2010, 1980-2010, 1990-2010) için yapılan analizlerin sonuçları verilmektedir. Bu analizler istatistiksel olarak anlamlı çıkan kontrol değişkenlerinin dahil edildiği denklemler üzerinden yapılmıştır. Bu tabloda sadece 1990-2010 dönemi için GMM ile yapılan analizde demokrasi değişkeninin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. Ancak bu denklem gerekli testleri geçemediğinden sonuçları güvenilir değildir. Dolayısıyla Tablo 3.10’daki analizler de demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 3.11’de Polity IV demokrasi ölçüsüyle üç alt dönem için yapılan analizlerin sonuçları yer almaktadır. Bu tablodaki analizlerin sonuçları karışıktır. (1) ve (5) numaralı denklemlerde PDEM değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu katsayı (2) numaralı denklemde pozitif işaretli ancak sadece %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir. (3) numaralı denklemde %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahip ama negatif işaretli bir katsayı çıkmıştır. (4) ve (6) numaralı denklemlerde %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahip ve pozitif işaretli bir katsayı görülmektedir. Ancak gerekli testleri geçemediği için (6) numaralı denklemin sonuçları güvenilir değildir.

Tablo 3.9. Demokrasinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Bağımlı değişken BUY_{it} , analiz dönemi 1960-2010					
	Sabit etki EKK (1)	Sabit etki EKK (2)	Sabit etki EKK (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sistem 2 GMM (5)	Sistem 2 GMM (6)
$PDEM_{it}$	-0.0208 (-0.64)	-0.0226 (-0.84)	-0.0232 (-0.86)	0.0177 (0.49)	0.0761 (1.35)	0.0640 (1.23)
$LKBG_{it-1}$		-0.2512 (-10.64)***	-0.2502 (-10.73)***	-0.1076 (-2.53)**	-0.1018 (-3.59)***	-0.0977 (-3.57)***
NAH_{it}		0.1435 (0.47)		0.0780 (0.24)	0.1279 (0.43)	
YAT_{it}		0.5694 (4.60)***	0.5723 (4.62)***	0.8128 (5.70)***	0.7386 (6.08)***	0.7337 (6.02)***
EGT_{it}		0.0358 (3.11)***	0.0345 (3.19)***	0.0333 (2.17)**	0.0294 (2.49)**	0.0272 (2.72)***
DAC_{it}		0.0032 (0.16)		-0.0055 (-0.28)	-0.0020 (-0.10)	
Hansen J testi				[0.010]	[0.227]	[0.232]
Fark Hansen testi				[0.861]	[0.993]	[0.989]
AR(1) testi				[0.001]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi				[0.668]	[0.604]	[0.623]
Gözlem sayısı	1315	1159	1159	1159	1159	1159
Ülke sayısı	147	125	125	125	125	125
Araç sayısı				82	122†	120†
R-kare	0.08	0.25	0.25			

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. PDEM değişkeni (4) numaralı denklemde dışsal, (5) ve (6) numaralı denklemlerde içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyonun olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu ifade etmektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç değişken sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç değişken sayısının sınırlandırıldığını göstermektedir.

Tablo 3.10. Demokrasinin Ekonomik Büyüme Etkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Alt Dönem Analizleri

	Bağımlı değişken BUY_{it}					
	1970-2010		1980-2010		1990-2010	
	Sabit etki EKK (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sabit etki EKK (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sabit etki EKK (5)	Sistem 2 GMM (6)
$FHDEM_{it}$	0.0307 (0.98)	0.0688 (1.34)	-0.0096 (-0.23)	0.0652 (1.22)	0.0291 (0.40)	0.1663 (2.23)**
$LKBG_{it-1}$	-0.2985 (-12.74)***	-0.0677 (-2.81)***	-0.4170 (-14.50)***	-0.0799 (-3.03)***	-0.5897 (-12.70)***	-0.1309 (-3.73)***
YAT_{it}	0.5714 (4.29)***	0.7494 (6.40)***	0.6220 (3.85)***	0.8219 (5.55)***	0.6552 (3.42)***	1.1097 (6.16)***
EGT_{it}	0.0290 (2.46)**	0.0165 (2.09)**	0.0347 (2.08)**	0.0209 (2.47)**	0.0413 (2.01)**	0.0280 (2.86)***
Hansen J testi		[0.318]		[0.218]		[0.085]
Fark Hansen testi		[0.980]		[0.960]		[0.944]
AR(1) testi		[0.000]		[0.001]		[0.017]
AR(2) testi		[0.817]		[0.978]		[1.000]
Gözlem sayısı	1070	1070	866	866	640	640
Ülke sayısı	131	131	131	131	131	131
Araç sayısı		131†		129		103
R-kare	0.28		0.36		0.47	

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Bu tabloda üç alt döneme ilişkin analizlerin sonuçları verilmektedir. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. GMM tahminlerinde $FHDEM$ değişkeni içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyon olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.11. Demokrasinin Ekonomik Büyüme Etkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Alt Dönem Analizleri

	Bağımlı değişken BUY_{it}					
	1970-2010		1980-2010		1990-2010	
	Sabit etki EKK (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sabit etki EKK (3)	Sistem 2 GMM (4)	Sabit etki EKK (5)	Sistem 2 GMM (6)
$PDEM_{it}$	-0.0412 (-1.27)	0.1026 (1.92)*	-0.1018 (-2.14)**	0.1090 (2.00)**	-0.1269 (-1.60)	0.1386 (2.08)**
$LKBG_{it-1}$	-0.3084 (-13.01)***	-0.1010 (-3.54)***	-0.4337 (-14.36)***	-0.0957 (-3.31)***	-0.6079 (-12.67)***	-0.1232 (-3.60)***
YAT_{it}	0.6020 (4.42)***	0.7663 (5.58)***	0.6755 (4.20)***	0.8530 (5.84)***	0.7567 (3.84)***	1.1643 (5.62)***
EGT_{it}	0.0381 (3.51)***	0.0253 (2.50)**	0.0467 (2.85)***	0.0229 (2.20)**	0.0559 (2.78)***	0.0304 (2.65)***
Hansen J testi		[0.271]		[0.258]		[0.095]
Fark Hansen testi		[0.996]		[0.996]		[0.635]
AR(1) testi		[0.001]		[0.002]		[0.033]
AR(2) testi		[0.590]		[0.833]		[0.552]
Gözlem sayısı	1019	1019	822	822	608	608
Ülke sayısı	125	125	125	125	125	125
Araç sayısı		122†		125†		103
R-kare	0.30		0.37		0.50	

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Bu tabloda üç alt döneme ilişkin analizlerin sonuçları verilmektedir. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. GMM tahminlerinde PDEM değişkeni içsel olarak alınmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve GMM tahminlerinde Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. GMM tahminlerinde AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını ifade etmektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyon olmaması gerekmektedir. GMM tahminlerinde Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, bu nedenle araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, duyarlılık analizleri de demokrasinin ekonomik büyümeye etkisi konusunda net bir sonuç verememiştir. Bu alt bölümdeki analizlerde elde edilen sonuçlara göre, demokrasinin ekonomik büyüme ve dolayısıyla iktisadi kalkınma üzerinde bir etkisi yok gibi görünmektedir.

3.4. DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ KALKINMA ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.4.1. Model

Bu bölümde demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi ampirik olarak araştırılmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde de gördüğümüz gibi, literatürde hem iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru hem de demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru nedensellik öngören teorik görüşlerin bulunması, 1990'lı yıllardan itibaren bazı araştırmacıların aradaki nedensellik ilişkisini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapmaya başlamasına yol açmıştır. Bu literatürde dikkat çeken bir hususun nedensellik analizlerinin çoğu çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında gerçekleştirilmesi ama bazı çalışmalarda da demokrasi ile ekonomik büyüme arasında yapılması olduğunu daha önce belirtmiştik. Yine daha önce gördüğümüz gibi, iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi araştırılırken kalkınma göstergesi olarak daha çok iktisadi kalkınma düzeyi, demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi araştırılırken ise kalkınma göstergesi olarak daha çok ekonomik büyüme kullanılmaktadır. Bu durum nedensellik analizleri yapılırken kalkınma göstergesi olarak bunlardan hangisinin kullanılması gerektiği konusunda bir belirsizliğe yol açmış gibi görünmektedir. Burada iktisadi kalkınma düzeyinin kullanılması daha doğru gibi görünmekle birlikte, çalışmamızda her iki şekilde de analizler yapılmıştır.

Ekonometride değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında en sık kullanılan yöntem, Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testidir. Orijinali zaman serisi analizi için geliştirilen bu test daha sonra panel veri analizine

de uyarlanmıştır. Granger nedensellik testi, çalışmamızda kullandığımız değişkenler için aşağıdaki gibi modellenenir.

$$DEM_{it} = \alpha + \sum_{j=1}^k \beta_j DEM_{it-j} + \sum_{j=1}^k \gamma_j LKBG_{it-j} + \delta_i + \theta_t + u_{it} \quad (3)$$

$$LKBG_{it} = \varphi + \sum_{j=1}^k \rho_j DEM_{it-j} + \sum_{j=1}^k \omega_j LKBG_{it-j} + \sigma_i + \pi_t + v_{it} \quad (4)$$

Burada i ülkelerden oluşan yatay kesit birimlerini, t zamanı, k maksimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. α ve φ her iki denklemdeki sabit terimler, δ_i ve σ_i birim sabit etkileri, θ_t ve π_t zaman sabit etkileri, u_{it} ve v_{it} hata terimleridir. Daha önce de tanımlandığı gibi, DEM_{it} demokrasi düzeyidir. Önceki analizlerde olduğu gibi bu bölümdeki analizlerde de demokrasi göstergesi olarak iki alternatif değişken, Freedom House demokrasi ölçüsü ile Polity IV demokrasi ölçüsü kullanılmıştır. Yine daha önce tanımlandığı gibi, $LKBG_{it}$ iktisadi kalkınma düzeyini temsil eden logaritmik kişi başına GSYİH değişkenidir. Granger nedensellik testi, yukarıdaki denklemlerdeki bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığına bakılarak yapılır. Buna göre, (3) numaralı denklemdeki γ_j katsayıları belirli bir istatistiksel anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı çıkarsa $LKBG$ 'nin DEM 'in, yani iktisadi kalkınmanın demokrasinin nedeni olduğu sonucuna varılacaktır. Benzer şekilde, (4) numaralı denklemdeki ρ_j katsayıları belirli bir istatistiksel anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı çıkarsa DEM 'in $LKBG$ 'nin, yani demokrasinin iktisadi kalkınmanın nedeni olduğu anlaşılabilecektir. Bunlardan sadece biri geçerliyse iki değişken arasında tek yönlü nedensellik var demektir. Her iki durumun da geçerli olması halinde ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü yani karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu ortaya çıkacaktır.

Demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için oluşturulan bu model, yukarıdaki denklemlerde $LKBG_{it}$ değişkeni yerine BUY_{it} değişkeninin konulmasıyla, kolayca demokrasi ile ekonomik büyüme

arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı bir modele dönüştürülebilir. Daha önce de tanımlandığı gibi, BUY_{it} değişkeni logaritmik kişi başına GSYİH değişkeninin birinci farkından oluşmaktadır.

Dikkat edilirse kolayca görülebileceği gibi, yukarıdaki iki denklem dinamik panel veri modelleridir. Bu nedenle, daha önce açıklamış olduğumuz gerekçeler çerçevesinde, bu denklemler iki aşamalı sistem GMM ile tahmin edilmiştir. Tüm tahminler 1960-2010 dönemi için yapılmış ve zaman sayısı kısa olduğu için sadece bir ve iki gecikme kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tabii veriler beşer yıl aralıklı olduğu için bir gecikme beş yıla, iki gecikme ise 10 yıla tekabül etmektedir.

3.4.2. Analiz Sonuçları

Tablo 3.12’de Freedom House demokrasi ölçüsü kullanılarak demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı analizlerin sonuçları verilmektedir. Bu tabloda GMM tahminlerinin geçerliliğine ilişkin tanı testlerine bakıldığında bir sorun yok gibi görünmektedir. Bu nedenle tahmin edilen denklemlerin sonuçları yorumlanabilir niteliktedir. Tablo 3.12’deki denklemlerde bizi en çok ilgilendiren istatistik Wald testine ilişkin olanıdır. Wald testi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır. Bu testte düşük kesin olasılık değeri, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. Esasında bir gecikmeli modelde bağımsız değişkenin katsayısının t istatistiğine bakılarak da yorum yapılabilir ama gösterimde iki gecikmeli modelle uyum sağlamak için bu model için de Wald testi istatistikleri hesaplanmıştır. Tablo 3.12’deki hem bir gecikmeli hem de iki gecikmeli modelin Wald testi istatistiklerinin kesin olasılık değerleri, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü nedensellik olduğuna işaret etmektedir. Çünkü tüm denklemlerin Wald testi istatistiklerinin kesin olasılık değerleri, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşük çıkmıştır. Tablo 3.12’deki (1), (2) ve (3) numaralı denklemlerin Wald testi istatistikleri %1, (4) numaralı denklemin Wald testi istatistiği ise %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir.

Tablo 3.12. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizler

	Analiz dönemi 1960-2010			
	Bağımlı değişken		Bağımlı değişken	
	FHDEM _{it}	LKBG _{it}	FHDEM _{it}	LKBG _{it}
	Sistem 2 GMM (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)
FHDEM _{it-1}	0.7716 (22.75)***	0.0920 (2.73)***	0.7227 (18.96)***	0.0869 (2.24)**
FHDEM _{it-2}			0.0883 (2.04)**	0.0119 (0.33)
LKBG _{it-1}	0.0523 (5.78)***	1.0166 (93.06)***	0.0325 (1.64)	1.1815 (23.54)***
LKBG _{it-2}			0.0046 (0.19)	-0.1971 (-3.52)***
Wald testi	[0.000]	[0.007]	[0.001]	[0.012]
Hansen J testi	[0.348]	[0.315]	[0.473]	[0.373]
Fark Hansen testi	[0.897]	[0.967]	[1.000]	[0.989]
AR(1) testi	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.000]
AR(2) testi	[0.363]	[0.438]	[0.671]	[0.524]
Gözlem sayısı	1351	1351	1222	1222
Ülke sayısı	162	162	162	162
Araç değişken sayısı	160†	160†	161†	161†

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. Wald testi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır. Düşük kesin olasılık değeri, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.13'te Polity IV demokrasi ölçüsü kullanılarak demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı analizlerin sonuçları yer almaktadır. Bu tabloda da GMM tahminlerinin geçerliliğine ilişkin tanı testlerine bakıldığında bir sorun yok gibi görünmektedir. Wald testlerine göre ise bir gecikmeli modelin sonuçları Tablo 3.12'dekine benzerken, iki gecikmeli modelin sonuçları farklıdır. Bir gecikmeli modelin sonuçlarına göre, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü nedensellik vardır. (1) ve (2) numaralı denklemlerin Wald testi istatistiklerinin kesin olasılık değerleri, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşük çıkmıştır. İki gecikmeli modelin sonuçları ise demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir. Çünkü demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru olan nedenselliği test eden (4) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiğinin kesin olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşükken, iktisadi kalkınmadan demokrasiye doğru olan nedenselliği test eden (3) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiğinin kesin olasılık değeri yüksek çıkmıştır.

Tablo 3.14'te Freedom House demokrasi ölçüsü kullanılarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı analizlerin sonuçları sunulmaktadır. Yine ilk olarak GMM tahminlerinin geçerliliğine ilişkin testlere bakıldığında bir sorun olmadığı yani denklemlerin sonuçlarının yorumlanabilir olduğu görülmektedir. Burada bir gecikmeli modelin Wald testleri demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir. (1) ve (2) numaralı denklemlerdeki Wald testi istatistiklerinin kesin olasılık değerleri istatistiksel anlamlılığa sahip değildir. İki gecikmeli modelin sonuçları ise ekonomik büyümeden demokrasiye doğru tek yönlü ama zayıf bir nedenselliğe işaret etmektedir. Burada demokrasiden ekonomi büyümeye doğru olan nedenselliği test eden (4) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiği anlamlı değilken, ekonomik büyümeden demokrasiye doğru olan nedenselliği test eden (3) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiği ise sadece %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir. Geleneksel ölçülere (%1, %5 ve %10) göre bu anlamlılık düzeyi düşüktür ve bu nedenle zayıf bir ilişkiye işaret etmektedir.

**Tablo 3.13. Demokrasi ile İktisadi Kalkınma Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları**

	Analiz dönemi 1960-2010			
	Bağımlı değişken		Bağımlı değişken	
	PDEM _{it}	LKBG _{it}	PDEM _{it}	LKBG _{it}
	Sistem 2 GMM (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)
PDEM _{it-1}	0.8173 (18.24)***	0.0949 (2.55)**	0.7689 (15.81)***	0.0727 (1.85)*
PDEM _{it-2}			0.1003 (1.99)**	0.0636 (1.41)
LKBG _{it-1}	0.0273 (3.38)***	1.0230 (85.27)***	-0.0018 (-0.09)	1.2017 (22.20)***
LKBG _{it-2}			0.0194 (0.85)	-0.2225 (-3.70)***
Wald testi	[0.001]	[0.012]	[0.154]	[0.004]
Hansen J testi	[0.336]	[0.297]	[0.364]	[0.375]
Fark Hansen testi	[0.943]	[0.997]	[0.992]	[0.988]
AR(1) testi	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.001]
AR(2) testi	[0.435]	[0.278]	[0.930]	[0.687]
Gözlem sayısı	1253	1257	1143	1147
Ülke sayısı	147	147	147	147
Araç değişken sayısı	146†	146†	143†	143†

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. Wald testi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır. Düşük kesin olasılık değeri, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.14. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Freedom House Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizler

	Analiz dönemi 1960-2010			
	Bağımlı değişken		Bağımlı değişken	
	FHDEM _{it}	BUY _{it}	FHDEM _{it}	BUY _{it}
	Sistem 2 GMM (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)
FHDEM _{it-1}	0.8376 (30.17)***	0.0400 (1.49)	0.7481 (19.50)***	0.0532 (1.44)
FHDEM _{it-2}			0.1306 (3.22)***	-0.0212 (-0.50)
BUY _{it-1}	0.0367 (1.65)	0.1686 (2.71)***	0.0261 (1.09)	0.1793 (2.69)***
BUY _{it-2}			0.0557 (2.07)**	-0.0861 (-1.46)
Wald testi	[0.102]	[0.139]	[0.070]	[0.271]
Hansen J testi	[0.233]	[0.189]	[0.264]	[0.168]
Fark Hansen testi	[0.517]	[0.972]	[0.688]	[0.778]
AR(1) testi	[0.000]	[0.000]	[0.000]	[0.001]
AR(2) testi	[0.469]	[0.662]	[0.322]	[0.252]
Gözlem sayısı	1306	1306	1144	1144
Ülke sayısı	162	162	162	162
Araç değişken sayısı	152	152	147	147

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. Wald testi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır. Düşük kesin olasılık değeri, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.15. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Polity IV Demokrasi Ölçüsüyle Yapılan Analizlerin Sonuçları

	Analiz dönemi 1960-2010			
	Bağımlı değişken		Bağımlı değişken	
	PDEM _{it}	BUY _{it}	PDEM _{it}	BUY _{it}
	Sistem 2 GMM (1)	Sistem 2 GMM (2)	Sistem 2 GMM (3)	Sistem 2 GMM (4)
PDEM _{it-1}	0.7924 (19.65)***	0.0631 (1.78)*	0.7392 (14.69)***	0.0392 (0.97)
PDEM _{it-2}			0.0963 (1.86)*	0.0191 (0.36)
BUY _{it-1}	0.0030 (0.13)	0.1751 (2.49)**	0.0028 (0.12)	0.1823 (2.44)**
BUY _{it-2}			0.0534 (1.62)	-0.1124 (-1.82)*
Wald testi	[0.897]	[0.077]	[0.218]	[0.339]
Hansen J testi	[0.386]	[0.328]	[0.409]	[0.608]
Fark Hansen testi	[0.954]	[0.707]	[0.997]	[0.998]
AR(1) testi	[0.000]	[0.001]	[0.000]	[0.002]
AR(2) testi	[0.459]	[0.923]	[0.810]	[0.310]
Gözlem sayısı	1205	1209	1056	1059
Ülke sayısı	147	147	147	147
Araç değişken sayısı	143†	143†	147	147

Not: Veri setindeki maksimum birim sayısı (N) 162 ülke, maksimum zaman sayısı (T) 1950-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı 13 gözlemdir. Ancak gecikmeler dikkate alınarak analizler 1960-2010 dönemi için yapılmıştır. Tüm analizlerde Stata 13.1 ekonometri paket programı kullanılmıştır. İki aşamalı sistem GMM tahminleri, Roodman (2009b) tarafından geliştirilen xtabond2 komutuyla yapılmıştır. Tüm analizlerde sağlam (robust) standart hatalar kullanılmış ve Windmeijer (2005) tarafından önerilen küçük örneklem düzeltmesi de yapılmıştır. Tüm regresyonlarda zaman etkisini ölçen kukla değişkenler vardır. Zaman kukla değişkenlerinin ve sabit terimin katsayıları tabloda verilmemiştir. Parantez içindeki sayılar t istatistikleridir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. Köşeli parantez içindeki sayılar ilgili test istatistiklerinin kesin olasılık değerleridir. Wald testi, bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır. Düşük kesin olasılık değeri, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olduğunu ifade etmektedir. AR(1) testi birinci, AR(2) testi ikinci mertebeden otokorelasyonu sınamaktadır. Yüksek kesin olasılık değeri otokorelasyon olmadığını göstermektedir. GMM tahminlerinde birinci mertebeden otokorelasyon beklenmekte ama ikinci mertebeden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Hansen J testi aşırı tanımlama kısıtlamalarını, fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. Her iki testte de yüksek kesin olasılık değeri araçların geçerli olduğunu göstermektedir. Aşırı araç kullanımı sapmalı sonuçlara yol açtığı için, pratik bir kural olarak, GMM tahminlerinde araç sayısının birim sayısını aşmaması gerektiği kabul edilmektedir. † işareti, araç sayısının sınırlandırıldığını ifade etmektedir.

Tablo 3.15'te Polity IV demokrasi ölçüsü kullanılarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı analizlerin sonuçları verilmektedir. Burada da ilk olarak GMM tahminlerinin geçerliliğine ilişkin testlere bakıldığında bir sorun yok gibi görünmektedir. Burada bir gecikmeli modelin sonuçları demokrasiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ama zayıf bir nedenselliğe işaret etmektedir. Çünkü ekonomik büyümeden demokrasiye doğru olan nedenselliği test eden (1) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiği anlamlı çıkmazken, demokrasiden ekonomik büyümeye doğru olan nedenselliği test eden (2) numaralı denklemdeki Wald testi istatistiği sadece %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahip çıkmıştır. İki gecikmeli modelin sonuçları ise demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik olmadığını göstermektedir. Çünkü (3) ve (4) numaralı denklemlerdeki Wald testi istatistiklerinin kesin olasılık değerleri istatistiksel anlamlılığa sahip değildir.

Bu alt bölümde yaptığımız ampirik analizlerin sonuçlarını kısaca özetlersek, demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu ilişkiyi tespit etmek için yapılan dört analizin üçü bu sonucu vermiştir. Bu alt bölümde yaptığımız analizlerin sonuçlarına göre, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ise bir nedensellik ilişkisi yok gibi görünmektedir. Bu ilişkiyi tespit etmek için yaptığımız dört analizden ikisi bu sonucu verirken, diğer ikisinin sonuçları karışıktır. Bunlardan birinde ekonomik büyümeden demokrasiye doğru tek yönlü ama zayıf, diğerinde de demokrasiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ama yine zayıf bir nedensellik çıkmıştır. Bu iki zıt sonuç kesin bir yorum yapmayı engellemektedir. Ancak kabul edilebilir uç istatistiksel anlamlılık seviyesi %10 değil de %5 olarak alındığı takdirde, bu iki analiz de demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucunu vermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğu araştırılmıştır. Demokrasi, en basit biçimiyle, halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi olarak tanımlanırken, iktisadi kalkınma kısaca toplumsal refah seviyesinde artış ve yaşam kalitesinde iyileşme olarak ifade edilmektedir. Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki 1960'lı yıllardan bu yana hem siyaset bilimciler hem de iktisatçılar tarafından araştırılmaktadır. Bu alandaki araştırmaların uzun bir geçmişi bulunmasına rağmen, iktisadi kalkınma ile demokrasinin aynı anda gerçekleşip gerçekleşemeyeceği konusunda hala tartışmalar vardır. Bu nedenle bazı gelişmekte olan ülkelerde demokrasiye geçiş için henüz erken olduğu söylenebilmekte ve hızlı kalkınmak için demokrasiden fedakarlık edilmesi gerektiği ileri sürülebilmektedir. Durumun gerçekten böyle olup olmadığının ortaya konulması, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için yol gösterici olacaktır. Bu amaçla çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki ampirik olarak araştırılmıştır.

Çalışmada yapılan literatür taraması, demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında uzun dönemli ve de tek bir ülkenin deneyimleriyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu nedenle ampirik analizler mümkün olduğu kadar uzun bir dönem için ve mümkün olduğu kadar çok sayıda ülke üzerinden yapılmıştır. Bu çerçevede analizlerde 162 ülkenin 1960-2010 dönemine ait beşer yıl aralıklı verileri kullanılmıştır. Bu veriler, biri ABD'li bir düşünce kuruluşu olan Freedom House tarafından yayınlanan endekslere, diğeri de önemli bir politik değişkenler veri seti olan Polity IV'e dayanan iki demokrasi ölçüsünü içermektedir. Veriler arasında, iktisadi kalkınma düzeyinin göstergesi olarak kullanılan logaritmik reel kişi başına gelir ile bu değişkenin farkı alınarak oluşturulan ve iktisadi kalkınma düzeyindeki değişimin göstergesi olarak kullanılan ekonomik büyüme vardır. Veri setinde, ilgili literatüre dayanılarak seçilen, demokrasiyi ve ekonomik büyümeyi etkilemesi olası eğitim, nüfus, yatırım gibi çeşitli kontrol değişkenleri de bulunmaktadır. Çalışmada, ekonometri alanındaki son gelişmelerden yararlanılarak, bu verilerle panel veri

analizleri yapılmıştır. Ampirik analizlerde demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki üç yönden ele alınmıştır. İlk olarak iktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak ise demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

İktisadi kalkınmanın demokrasi üzerindeki etkisinin araştırıldığı panel veri analizleri, böyle bir etkinin mevcut olduğu sonucunu vermiştir. Ancak istatistiksel olarak güçlü olan bu etki büyüklük açısından biraz zayıf çıkmıştır. Freedom House demokrasi ölçüsüyle yapılan analizlere göre, iktisadi kalkınma düzeyinin ikiye katlanmasının demokrasi düzeyini artırıcı etkisi sadece 0.045 puan olmaktadır. Bu durum, iktisadi kalkınmanın demokrasiye kayda değer bir etki yapmasının ancak uzun dönemde söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Buna göre, 0-1 arasında yer alan bir ölçekte demokrasi düzeyi 0.5 olan bir ülkenin bu düzeyi 0.6'ya çıkarabilmesi için, iktisadi kalkınma düzeyini 3.2 kat artırması gerekmektedir. Bu da %5 gibi hızlı bir yıllık ortalama büyüme oranıyla bile ancak 24 yılda mümkün olabilecektir. Polity IV demokrasi ölçüsüyle yapılan analizlerde bu etki daha da zayıf bulunmuş ve yukarıdaki sürenin 34 yıla çıktığı görülmüştür.

Demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisinin araştırıldığı panel veri analizlerinde, literatürde genelde yapıldığı gibi, iktisadi kalkınma ölçüsü olarak ekonomik büyüme kullanılmıştır. Bu analizler, demokrasi düzeyi daha yüksek olan ülkelerin daha hızlı büyüyüp büyümediklerini (daha hızlı kalkınıp kalkınmadıklarını) ve demokrasi düzeyi yükselen ülkelerin daha hızlı büyümeye (kalkınmaya) başlayıp başlamadıklarını tespit etmeye yöneliktir. Söz konusu analizler demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda net bir sonuç verememiştir. Bu analizlerin sonuçlarına göre, demokrasinin ekonomik büyüme ve dolayısıyla iktisadi kalkınmanın hızı üzerinde bir etkisi yok gibi görünmektedir.

Literatürde hem iktisadi kalkınmadan demokrasiye hem de demokrasiden iktisadi kalkınmaya doğru nedensellik öngören teorik görüşlerin bulunması, 1990'lı yıllardan itibaren bazı araştırmacıların aradaki nedensellik ilişkisini tespit etmeye

yönelik çalışmalar yapmaya başlamasına yol açmıştır. Bu literatürde dikkat çeken bir husus nedensellik analizlerinin çoğu çalışmada demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında gerçekleştirilmesi ama bazı çalışmalarda da demokrasi ile ekonomik büyüme arasında yapılmasıdır. İktisadi kalkınmanın demokrasiye etkisi araştırılırken kalkınma göstergesi olarak daha çok iktisadi kalkınma düzeyi, demokrasinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi araştırılırken ise kalkınma göstergesi olarak daha çok ekonomik büyüme kullanılmaktadır. Bu durum nedensellik analizleri yapılırken kalkınma göstergesi olarak bunlardan hangisinin kullanılması gerektiği konusunda bir belirsizliğe yol açmış gibi görünmektedir. Çalışmamızda her iki şekilde de analizler yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçları, demokrasi ile iktisadi kalkınma düzeyi arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ise bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Bütün bulgular bir arada değerlendirildiğinde şu sonuca varmak mümkün görünmektedir. Demokrasi ile iktisadi kalkınma arasında kısa dönemde bir ilişki görülmemekte ama bu ikisi uzun dönemde birbirini desteklemektedir. İktisadi kalkınma uzun dönemde yavaş yavaş demokrasiyi güçlendirmektedir. Demokrasinin ekonomik büyümeyi yani kısa dönemde iktisadi kalkınmayı hızlandırdığına ilişkin bir bulgu yoksa da bunu yavaşlattığına ilişkin bir bulguya da rastlanmamıştır. Bu durumda hızlı iktisadi kalkınma uğruna demokrasiden fedakarlık edilmesine gerek bulunmamaktadır. Hala gelişmekte olan ama herhangi bir nedenle demokrasiye geçiş yapmış bulunan bir ülke, bunun iktisadi kalkınma sürecini yavaşlatacağı endişesine kapılmadan yoluna devam edebilir. Demokrasi kısa dönemde ekonomik büyümeyi hızlandırmasa da uzun dönemde iktisadi kalkınmayı destekleyecektir. Bu arada iktisadi kalkınma da demokrasiyi güçlendirecektir. Böylece birbirini besleyen uzun dönemli bir süreç ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, Daron, James A. Robinson: (2006) **Economic Origins of Dictatorship and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press.

Acemoğlu, Daron, James A. Robinson: (2013) **Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri**, Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul, Doğan Kitap.

Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, Pierre Yared: (2008), “Income and Democracy”, **The American Economic Review**, Volume 98, Issue 3, pp. 808-842.

Adelman, Irma, Cynthia Taft Morris: (1967), **Society, Politics, and Economic Development: A Quantitative Approach**, Baltimore, The Johns Hopkins Press.

Aixala, Jose, Gema Fabro: (2009), “Economic Freedom, Civil Liberties, Political Rights and Growth: A Causality Analysis”, **Spanish Economic Review**, Volume 11, Issue 3, pp. 165-178.

Altun, Fahrettin: (2011), **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, 2. bs., İstanbul, Küre Yayınları.

Alvarez, Mike, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi, Adam Przeworski: (1996), “Classifying Political Regimes”, **Studies in Comparative International Development**, Volume 31, Issue 2, pp. 3-36.

Aristoteles: (2012), **Politika**, Çev. Mete Tunçay, 15. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.

- Arat, Zehra F.: (1988), "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited", **Comparative Politics**, Volume 21, Issue 1, pp. 21-36.
- Arat, Zehra F.: (1991), **Democracy and Human Rights in Developing Countries**, Boulder and London, Lynne Rienner Publishers.
- Arellano, Manuel, Stephen Bond: (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", **The Review of Economic Studies**, Volume 58, Issue 2, pp. 277-297.
- Arellano, Manuel, Olympia Bover: (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models", **Journal of Econometrics**, Volume 68, Issue 1, pp. 29-51.
- Asheri, David, Alan Lloyd, Aldo Corcella: (2007), **A Commentary on Herodotus Books I-IV**, Ed. Oswyn Murray ve Alfonso Moreno, Oxford, Oxford University Press.
- Aysan, Ahmet Faruk, Devrim Dumludağ: (2014), "Giriş", **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, Ed. Ahmet Faruk Aysan, Devrim Dumludağ, Ankara, İmge Kitabevi, s. 9-13.
- Baltagi, Badi H.: (2013), **Econometric Analysis of Panel Data**, 5. Ed., Chichester, John Wiley and Sons.
- Barro, Robert J.: (1996), "Democracy and Growth", **Journal of Economic Growth**, Volume 1, Issue 1, pp. 1-27.
- Barro, Robert J.: (1999), "Determinants of Democracy", **Journal of Political Economy**, Volume 107, Issue S6, pp. S158-S183.

- Barro, Robert J., Jong Wha Lee: (2013), “A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010”, **Journal of Development Economics**, Volume 104, pp. 184-198.
- Başar, Selim, Şaduman Yıldız: (2012), “İktisadi Büyümenin Demokratikleşmeye Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, s. 9-37.
- Baum, Matthew A., David A. Lake: (2003), “The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”, **American Journal of Political Science**, Volume 47, Issue 2, pp. 333-347.
- Benhabib, Jess, Alejandro Corvalan, Mark M. Spiegel: (2013), “Income and Democracy: Evidence From Nonlinear Estimations”, **Economics Letters**, Volume 118, Issue 3, pp. 489-492.
- Bhagwati, Jagdish: (1967), **The Economics of Underdeveloped Countries**, 2. Ed., London, Weidenfeld and Nicolson.
- Bhalla, Surjit S.: (1997), “Freedom and Economic Growth: A Virtuous Cycle?”, **Democracy’s Victory and Crisis**, Ed. Axel Hadenius, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 195-241.
- Blundell, Richard, Stephen Bond: (1998), “Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models”, **Journal of Econometrics**, Volume 87, Issue 1, pp. 115-143.
- Boix, Carles, Michael Miller, Sebastian Rosato: (2012), “A Complete Data Set of Political Regimes, 1800-2007”, **Comparative Political Studies**, Volume 46, Issue 12, pp. 1523-1554.

- Bollen, Kenneth A.: (1979), "Political Democracy and the Timing of Development", **American Sociological Review**, Volume 44, Issue 4, pp. 572-587.
- Bollen, Kenneth A.: (1980), "Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy", **American Sociological Review**, Volume 45, Issue 3, pp. 370-390.
- Bollen, Kenneth A.: (1990), "Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps", **Studies in Comparative International Development**, Volume 25, Issue 1, pp. 7-24.
- Bollen, Kenneth A.: (1993), "Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures", **American Journal of Political Science**, Volume 37, Issue 4, pp. 1207-1230.
- Bollen, Kenneth A.: (2001), "Cross-National Indicators of Liberal Democracy, 1950-1990", **Inter-university Consortium for Political and Social Research**.
- Bollen, Kenneth A., Pamela Paxton: (2000), "Subjective Measures of Liberal Democracy", **Comparative Political Studies**, Volume 33, Issue 1, pp. 58-86.
- Bollen, Kenneth A., Robert W. Jackman: (1985), "Economic and Noneconomic Determinants of Political Democracy in the 1960s", **Research in Political Sociology**, Volume 1, pp. 27-48.
- Bowman, Kirk, Fabrice Lehoucq, James Mahoney: (2005), "Measuring Political Democracy: Case Expertise, Data Adequacy, and Central America", **Comparative Political Studies**, Volume 38, Issue 8, pp. 939-970.
- Brunetti, Aymo, Beatrice Weder: (1995), "Political Sources of Growth: A Critical Note on Measurement", **Public Choice**, Volume 82, Issue 1-2, pp. 125-134.

- Burkhart, Ross E., Michael S. Lewis-Beck: (1994), "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis", **American Political Science Review**, Volume 88, Issue 4, pp. 903-910.
- Che, Yi, Yi Lu, Zhiang Tao, Peng Wang: (2013), "The Impact of Income on Democracy Revisited", **Journal of Comparative Economics**, Volume 41, Issue 1, pp. 159-169.
- Cheibub, Jose Antonio, Jennifer Gandhi, James Raymond Vreeland: (2010), "Democracy and Dictatorship Revisited", **Public Choice**, Volume 143, Issue 1-2, pp. 67-101.
- Clague, Christopher, Suzanne Gleason, Stephen Knack: (2001), "Determinants of Lasting Democracy in Poor Countries: Culture, Development, and Institutions", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Volume 573, Issue 1, pp. 16-41.
- Clark, Gregory: (2013), **Fukaralığa Veda: Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi**, Çev. Egemen Demircioğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Collier, David, Steven Levitsky: (1997), "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", **World Politics**, Volume 49, Issue 3, pp. 430-451.
- Comeau, Ludovic: (2003), "Democracy and Growth: A Relationship Revisited", **Eastern Economic Journal**, Volume 29, Issue 1, pp. 1-21.
- Coppedge, Michael, Wolfgang H. Reinicke: (1990), "Measuring Polyarchy", **Studies in Comparative International Development**, Volume 25, Issue 1, pp. 51-72.

Cutright, Phillips: (1963), "National Political Development: Measurement and Analysis", **American Sociological Review**, Volume 28, Issue 2, pp. 253-264.

Çağla, Cengiz: (2010), **Siyaset Bilimi**, İstanbul, Omnia Yayınları.

Çam, Esat: (2011), **Siyaset Bilimine Giriş**, 10. bs., İstanbul, Der Yayınları.

Dahl, Robert A.: (1971), **Polyarchy: Participation and Opposition**, New Haven and London, Yale University Press.

Dahl, Robert A.: (2010), **Demokrasi Üzerine**, 2. bs., Çev. Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix Yayınevi.

De Haan, Jakob, Clemens L. J. Siermann: (1995), "A Sensitivity Analysis of the Impact of Democracy on Economic Growth", **Empirical Economics**, Volume 20, Issue 2, pp. 197-215.

De Schweinitz, Karl: (1959), "Industrialization, Labor Controls, and Democracy", **Economic Development and Cultural Change**, Volume 7, Issue 4, pp. 385-404.

Diamond, Larry: (1997), "The End of the Third Wave and the Global Future of Democracy", **Institute for Advanced Studies, Vienna, Political Science Series**, No: 45.

Diamond, Larry: (2011), "The Impact of the Economic Crisis: Why Democracies Survive", **Journal of Democracy**, Volume 22, Issue 1, pp. 17-30.

Dick, G. William: (1974), "Authoritarian versus Nonauthoritarian Approaches to Economic Development", **Journal of Political Economy**, Volume 82, Issue 4, pp. 817-827.

- Dickerson, Mark O., Thomas Flanagan, Brenda O'Neill: (2009), **An Introduction to Government and Politics: A Conceptual Approach**, 8. bs, Toronto, Nelson Education.
- Doucouliağos, Hristos, Mehmet Ali Ulubaşoğlu: (2008), "Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis", **American Journal of Political Science**, Volume 52, Issue 1, pp. 61-83.
- Doorenspleet, Renske: (2000), "Reassessing the Three Waves of Democratization", **World Politics**, Volume 52, Issue 3, pp. 384-406.
- Doorenspleet, Renske: (2005), **Democratic Transitions: Exploring the Structural Sources of the Fourth Wave**, Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- Durham, J. Benson: (1999), "Economic Growth and Political Regimes", **Journal of Economic Growth**, Volume 4, Issue 1, pp. 81-111.
- Duverger, Maurice: (1984), **Politikaya Giriş**, 2. bs., Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları.
- Duverger, Maurice: (1986), **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yayınlar.
- Eroğul, Cem: (1981), "Siyasal Düzenlerin Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma", **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 81-125.
- Fabro, Gema, Jose Aixala: (2012), "Direct and Indirect Effects of Economic and Political Freedom on Economic Growth", **Journal of Economic Issues**, Volume 46, Issue 4, pp. 1059-1080.

- Farr, W. Ken, Richard A. Lord, J. Larry Wolfenbarger: (1998), "Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis", **Cato Journal**, Volume 18, Issue 2, pp. 247-262.
- Feenstra, Robert C., Robert Inklaar, Marcel Timmer: (2013), "The Next Generation of the Penn World Table", **Groningen Growth and Development Centre**.
- Feng, Yi: (1996), "Democracy and Growth: The Sub-Saharan African Case, 1960-1992", **The Review of Black Political Economy**, Volume 25, Issue 1, pp. 95-126.
- Feng, Yi: (1997), "Democracy, Political Stability and Economic Growth", **British Journal of Political Science**, Volume 27, Issue 3, pp. 391-418.
- Finley, Moses I.: (2003), **Antik ve Modern Demokrasi**, Çev. Deniz Türker, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Freedom House: (2014a), "Freedom in the World 2014", **Freedom House**, (<http://freedomhouse.org/sites/default/files/Freedom%20in%20the%20World%202014%20Booklet.pdf>, Erişim tarihi: 18.05.2014).
- Freedom House: (2014b), "Freedom in the World 2014: Methodology", **Freedom House**, (<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Methodology%20FIW%202014.pdf>, Erişim tarihi: 18.05.2014).
- Friedrich, Carl J., Zbigniew K. Brzezinski: (1964), **Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi**, Çev. Oğuz Onaran, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Fukuyama, Francis: (2011) **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Profil Yayıncılık.

- Galenson, Walter: (1959), **Labor and Economic Development**, New York, John Wiley and Sons.
- Gasiorowski, Mark J.: (1996), "An Overview of the Political Regime Change Dataset", **Comparative Political Studies**, Volume 29, Issue 4, pp. 469-483.
- Gasiorowski, Mark J.: (2000), "Democracy and Macroeconomic Performance in Underdeveloped Countries: An Empirical Analysis", **Comparative Political Studies**, Volume 33, Issue 3, pp. 319-349.
- Gastil, Raymond D.: (1973), "The New Criteria of Freedom", **Freedom at Issue**, Issue 17, pp. 2-5, 20-23.
- Gastil, Raymond D.: (1990), "The Comparative Survey of Freedom: Experiences and Suggestions", **Studies in Comparative International Development**, Volume 25, Issue 1, pp. 25-50.
- Gates, Scott, Havard Hegre, Mark P. Jones, Havard Strand: (2007), "Democratic Waves? Global Patterns of Democratization, 1800-2000", **National Political Science Conference**, 3-5 January 2007, Trondheim, Norway.
- Gerring, John, Philip Bond, William T. Barndt, Carola Moreno: (2005), "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective", **World Politics**, Volume 57, Issue 3, pp. 323-364.
- Glasure, Yong U., Aie-Rie Lee, James Norris: (1999), "Level of Economic Development and Political Democracy Revisited", **International Advances in Economic Research**, Volume 5, Issue 4, pp. 466-477.
- Gleditsch, Kristian S., Michael D. Ward: (1997), "Double Take: A Reexamination of Democracy and Autocracy in Modern Polities", **Journal of Conflict Resolution**, Volume 41, Issue 3, pp. 361-383.

Gönel, Feride Doğaner: (2010), **Kalkınma Ekonomisi**, Ankara, Efil Yayınevi.

Granger, C. W. J.: (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models: Cross Spectral Methods”, **Econometrica**, Volume 37, Issue 3, pp. 424-438.

Grier, Kevin B., Gordon Tullock: (1989), “An Empirical Analysis of Cross-National Economic Growth, 1951-80”, **Journal of Monetary Economics**, Volume 24, Issue 2, pp. 259-276.

Gujarati, Damodar N., Dawn C. Porter: (2012), **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul, Literatür Yayıncılık.

Gupta, Dipak K., M. C. Madhavan, Andrew Blee: (1998), “Democracy, Economic Growth and Political Instability: An Integrated Perspective”, **Journal of Socio-Economics**, Volume 27, Issue 5, pp. 587-611.

Gupta, Kanhaya L.: (1988), “Macroeconomic Determinants of Growth: Some Implications of Disaggregation”, **Applied Economics**, Volume 20, Issue 6, pp. 843-852.

Gurr, Ted Robert: (1974), “Persistence and Change in Political Systems, 1800-1971”, **The American Political Science Review**, Volume 68, Issue 4, pp. 1482-1504.

Gurr, Ted Robert: (1978), **Comparative Studies of Political Conflict and Change: Cross National Datasets**, Ann Arbor, Inter-University Consortium for Political and Social Research.

Gurr, Ted Robert, Keith Jagers, Will H. Moore: (1990), “The Transformation of the Western State: The Growth of Democracy, Autocracy, and State Power Since

1800”, **Studies in Comparative International Development**, Volume 25, Issue 1, pp. 73-108.

Gürsoy, Yaprak: (2013), “Rejim Değişiklikleri: Otoriterleşme ve Demokratikleşme”, **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 75-100.

Hadenius, Axel: (1992), **Democracy and Development**, Cambridge, Cambridge University Press.

Hamel, Debra: (2012), **Reading Herodotus: A Guided Tour through the Wild Boars, Dancing Suitors, and Crazy Tyrants of The History**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.

Han, Ergül, Ayten Ayşen Kaya: (2013), **Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Heid, Benedikt, Julian Langer, Mario Larch: (2012), “Income and Democracy: Evidence From System GMM Estimates”, **Economics Letters**, Volume 116, Issue 2, pp. 166-169.

Helliwell, John F.: (1994), “Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth”, **British Journal of Political Science**, Volume 24, Issue 2, pp. 225-248.

Heo, Uk, Alexander C. Tan: (2001), “Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis”, **Comparative Politics**, Volume 33, Issue 4, pp. 463-473.

Herodotos: (1991), **Herodot Tarihi**, Çev. Müntekim Ökmen, 3. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.

Hsiao, Cheng: (2014), **Analysis of Panel Data**, 3. Ed., New York, Cambridge University Press.

Huntington, Samuel P: (2011) **Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme**, Çev. Ergun Özbudun, 3. bs., Ankara, Kilit Yayınları.

Huntington, Samuel P., Jorge I. Dominguez: (1975), “Political Development”, **Handbook of Political Science, Volume 3: Macropolitical Theory**, Ed. Fred. I. Greenstein, Nelson W. Polsby, Reading, Addison-Wesley, pp. 1-114.

Jackman, Robert W.: (1973), “On the Relation of Economic Development to Democratic Performance”, **American Journal of Political Science**, Volume 17, Issue 3, pp. 611-621.

Jagers, Keith, Ted Robert Gurr: (1995), “Tracking Democracy’s Third Wave with the Polity III Data”, **Journal of Peace Research**, Volume 32, Issue 4, pp. 469-482.

Jalles, Joao Tovar: (2010), “Does Democracy Foster or Hinder Growth? Extreme-Type Political Regimes in a Large Panel”, **Economics Bulletin**, Volume 30, Issue 2, pp. 1359-1372.

Jaunky, Vishal Chandr: (2013), “Democracy and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: A Panel Data Approach”, **Empirical Economics**, Volume 45, Issue 2, pp. 987-1008.

Kalaycıoğlu, Ersin, Cemil Oktay, Sabri Sayarı, Eylem Aksoy Retornaz, Emre Hatipoğlu, Hasret Dikici Bilgin, Deniz Kağnıcıoğlu: (2012), **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Deniz Kağnıcıoğlu, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını.

Kaynak, Muhteşem: (2011), **Kalkınma İktisadı**, 4. bs., Ankara, Gazi Kitabevi.

Kekic, Laza: (2006), “The Economist Intelligence Unit’s Index of Democracy”, **The Economist**, (http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, Erişim tarihi: 18.05.2014).

Kışlalı, Ahmet Taner: (1987), **Siyaset Bilimi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.

Kirmanoglu, Hasan: (2003), “Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis”, **EcoMod2003 Conference**, July 3-5, İstanbul.

Knutsen, Carl Henrik: (2012), “Democracy, State Capacity, and Economic Growth”, **International Area Studies Review**, Volume 15, Issue 4, pp. 393-415.

Knutsen, Carl Henrik: (2013), “Democracy and Economic Growth: A Survey of Arguments and Results”, **World Development**, Volume 43, pp. 1-18.

Kormendi, Roger C., Philip G. Meguire: (1985), “Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence”, **Journal of Monetary Economics**, Volume 16, Issue 2, pp. 141-163.

Krieckhaus, Jonathan: (2004), “The Regime Debate Revisted: A Sensitivity Analysis of Democracy’s Economic Effect”, **British Journal of Political Science**, Volume 34, Issue 4, pp. 635-655.

Krieckhaus, Jonathan: (2006), “Democracy and Economic Growth: How Regional Context Influences Regime Effects”, **British Journal of Political Science**, Volume 36, Issue 2, pp. 317-340.

Kurzman, Charles, Regina Werum, Ross E. Burkhart: (2002), “Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series Analysis, 1951-1980”, **Studies in Comparative International Development**, Volume 37, Issue 1, pp. 3-33.

- Landman, Todd: (1999), "Economic Development and Democracy: The View from Latin America", **Political Studies**, Volume 47, Issue 4, pp. 607-626.
- Leblang, David A.: (1997), "Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time-Series Evidence", **British Journal of Political Science**, Volume 27, Issue 3, pp. 453-466.
- Lijphart, Arend: (1977), **Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration**, New Haven and London, Yale University Press.
- Lijphart, Arend: (1989), "Democratic Political Systems: Types, Cases, Causes and Consequences", **Journal of Theoretical Politics**, Volume 1, Issue 1, pp. 33-48.
- Lijphart, Arend: (2014), **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Linz, Juan J.: (2008), **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Liberte Yayınları.
- Lipset, Seymour Martin: (1959), "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", **The American Political Science Review**, Volume 53, Issue 1, pp. 69-105.
- Lipset, Seymour Martin: (1960), **Political Man: The Social Bases of Politics**, Garden City, New York, Doubleday.
- Lipset, Seymour Martin: (1964), **Siyasi İnsan: Modern Dünyada Demokrasi, Nerede, Nasıl, Neden İşliyor?**, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Londregan, John B., Keith T. Poole: (1996), "Does High Income Promote Democracy?", **World Politics**, Volume 49, Issue 1, pp. 1-30.
- Maddison, Angus: (2001), **The World Economy: A Millennial Perspective**, Paris, OECD Development Centre Studies.
- Maddison, Angus: (2003), **The World Economy: Historical Statistics**, Paris, OECD Development Centre Studies.
- Maddison, Angus: (2007), **Contours of the World Economy, 1-2030 AD: Essays in Macro-Economic History**, New York, Oxford University Press.
- Marsh, Robert M.: (1979), "Does Democracy Hinder Economic Development in the Latecomer Developing Nations?", **Comparative Social Research**, Volume 2, Ed. Richard F. Tomasson, Greenwich, JAI Press, pp. 215-248.
- Marsh, Robert M.: (1988), "Sociological Explanations of Economic Growth", **Studies in Comparative International Development**, Volume 23, Issue 4, pp. 41-76.
- Marshall, Monty G., Keith Jagers: (2000), "Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-1999", **Unpublished Manuscript, University of Maryland, Center for International Development and Conflict Management**.
- Marshall, Monty G., Ted Robert Gurr, Keith Jagers: (2014), "Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2013", **Center for Systemic Peace**, (<http://www.systemicpeace.org/inscr/p4manualv2013.pdf>, Erişim tarihi: 25.05.2014).

Martin, Thomas R.: (2012), **Ancient Rome: From Romulus to Justinian**, New Haven and London, Yale University Press.

May, Clifford D.: (1987), "Washington Talk: Political Speechmaking; Biden and the Annals of Raised Eyebrows", **New York Times**, 21 September, p. B8 (<http://www.nytimes.com/1987/09/21/us/washington-talk-political-speechmaking-biden-and-the-annals-of-raised-eyebrow7.2.html>, Erişim tarihi: 19.04.2014).

Mbaku, John Mukum: (1994), "The Political Economy of Development: An Empirical Analysis of the Effects of the Institutional Framework on Economic Development", **Studies in Comparative International Development**, Volume 29, Issue 2, pp. 3-21.

McFaul, Michael: (2002), "The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World", **World Politics**, Volume 54, Issue 2, pp. 212-244.

Minier, Jenny A.: (1998), "Democracy and Growth: Alternative Approaches", **Journal of Economic Growth**, Volume 3, Issue 3, pp. 241-266.

Moller, Jorgen, Svend-Erik Skaaning: (2013), "The Third Wave: Inside the Numbers", **Journal of Democracy**, Volume 24, Issue 4, pp. 97-109.

Moore, Barrington, Jr.: (2012), **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, 3. bs., Çev. şirin Tekeli, Alaeddin şenel, Ankara, İmge Kitabevi.

Moore, Mick: (1995), "Democracy and Development in Cross-National Perspective: A New Look at the Statistics", **Democratization**, Volume 2, Issue 2, pp. 1-19.

- Moral-Benito, Enrique: (2012), "Determinants of Economic Growth: A Bayesian Panel Data Approach", **The Review of Economics and Statistics**, Volume 94, Issue 2, pp. 566-579.
- Moral-Benito, Enrique, Cristian Bartolucci: (2012), "Income and Democracy: Revisiting the Evidence", **Economics Letters**, Volume 117, Issue 3, pp. 844-847.
- Narayan, Paresk Kumar, Seema Narayan, Russell Smyth: (2011), "Does Democracy Facilitate Economic Growth or Does Economic Growth Facilitate Democracy? An Empirical Study of Sub-Saharan Africa", **Economic Modelling**, Volume 28, Issue 3, pp. 900-910.
- Neubauer, Deane E.: (1967), "Some Conditions of Democracy", **The American Political Science Review**, Volume 61, Issue 4, pp. 1002-1009.
- Nielsen, Lyng: (2011), "Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done", **IMF Working Paper**, No: 11/31.
- O'Donnell, Guillermo A.: (1973) **Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics**, Berkeley, Institute of International Studies, University of California.
- Olsen, Marvin E.: (1968), "Multivariate Analysis of National Political Development", **American Sociological Review**, Volume 33, Issue 5, pp. 699-712.
- Olson, Mancur: (1982), **The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities**, New Haven and London, Yale University Press.

O'Neil, Patrick H.: (2010), **Essentials of Comparative Politics**, 3. ed., New York, W. W. Norton & Company.

Özbudun, Ergun: (2011), **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pamuk, Şevket: (2014), **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm**, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Papaioannou, Elias, Gregorios Siourounis: (2008), "Democratisation and Growth", **The Economic Journal**, Volume 118, Issue 532, pp. 1520-1551.

Pazarlıoğlu, M. Vedat, Özlem Kiren Gürler: (2007), "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı", **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt 44, Sayı 508, ss. 35-43.

Pemstein, Daniel, Stephen A. Meserve, James Melton: (2010), "Democratic Compromise: A Latent Variable Analysis of Ten Measures of Regime Type", **Political Analysis**, Volume 18, Issue 4, pp. 426-449.

Persson, Torsten, Guido Tabellini: (2006), "Democracy and Development: The Devil in the Details", **The American Economic Review**, Volume 96, Issue 2, pp. 319-324.

Platon: (2011), **Devlet Adamı**, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları.

Platon: (2012a), **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 23. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon: (2012b), **Yasalar**, Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.

- Pourgerami, Abbas: (1988), "The Political Economy of Development: A Cross-National Causality Test of Development-Democracy-Growth Hypothesis", **Public Choice**, Volume 58, Issue 2, pp. 123-141.
- Pourgerami, Abbas, Djeto Assane: (1992), "Macroeconomic Determinants of Growth: New Measurement and Evidence on the Effect of Political Freedom", **Applied Economics**, Volume 24, Issue 1, pp. 129-136.
- Przeworski, Adam, Fernando Limongi: (1993), "Political Regimes and Economic Growth", **The Journal of Economic Perspectives**, Volume 7, Issue 3, pp. 51-69.
- Przeworski, Adam, Michael E. Alvarez, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi: (2000), **Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Quinn, Dennis P., John T. Woolley: (2001), "Democracy and National Economic Performance: The Preference for Stability", **American Journal of Political Science**, Volume 45, Issue 3, pp. 634-657.
- Rao, Vaman: (1984), "Democracy and Economic Development", **Studies in Comparative International Development**, Volume 19, Issue 4, pp. 67-81.
- Reich, Gary: (2002), "Categorizing Political Regimes: New Data for Old Problems", **Democratization**, Volume 9, Issue 4, pp. 1-24.
- Rodrik, Dani: (2007), **One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth**, Princeton and Oxford, Princeton University Press.
- Rodrik, Dani, Romain Wacziarg: (2005), "Do Democratic Transitions Produce Bad Economic Outcomes?", **The American Economic Review**, Volume 95, Issue 2, pp. 50-55.

- Roodman, David: (2009a), “A Note on the Theme of Too Many Instruments”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Volume 71, Issue 1, pp. 135-158.
- Roodman, David: (2009b), “How to Do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata”, **The Stata Journal**, Volume 9, Issue 1, pp. 86-136.
- Rosenberg, Nathan, L. E. Birdzell: (1992), **Batı Nasıl Zengin Oldu: Endüstri Dünyasının Ekonomik Değişimi**, Çev. Erdal Güven, İstanbul, Form Yayınları.
- Rostow, W. W.: (1999), **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri: Komünist Olmayan Bir Manifesto**, Çev. Erol Güngör, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Samons, Loren J.: (2013), **Demokrasinin Nesi Var: Atina’daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine**, Çev. Yosun Erdemli, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Scully, Gerald W.: (1988), “The Institutional Framework and Economic Development”, **Journal of Political Economy**, Volume 96, Issue 3, pp. 652-662.
- Schmidt, Manfred G.: (2002), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, 2. bs., Çev. M. Emin Köktaş, Ankara, Vadi Yayınları.
- Schumpeter, Joseph A.: (2003), **Capitalism, Socialism and Democracy**, London and New York, Routledge.
- Sen, Amartya: (2004), **Özgürlükle Kalkınma**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Sirowy, Lary, Alex Inkeles: (1990), “The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review”, **Studies in Comparative International Development**, Volume 25, Issue 1, pp. 126-157.
- Sözen, Yunus: (2013), “Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler”, **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 45-74.
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi: (2010), **Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn’t Add Up**, New York, The New Press.
- Tang, Min: (2006), “A Reexamining the Effect of Economic Development on Democracy: A Panel-VAR Model”, **Annual Meeting of the Midwest Political Science Association**, April 20-23, Chicago.
- Tang, Min: (2008), “Examining the Lagged Effect of Economic Development on Political Democracy: A Panel-VAR Model”, **Democratization**, Volume 15, Issue 1, pp. 106-122.
- Tari, Recep: (2011), **Ekonometri**, 7. Bs., Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen: (2012a), **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen: (2012b), **İleri Panel Veri Analizi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tavares, Jose, Romain Wacziarg: (2001), “How Democracy Affects Growth”, **European Economic Review**, Volume 45, Issue 8, pp. 1341-1378.
- The World Bank: (2014), **World Development Indicators 2014**, Washington DC, International Bank for Reconstruction and Development.

Todaro, Michael P., Stephen C. Smith: (2012), **Economic Development**, 11. ed., Boston, Addison-Wesley.

TÜİK: (2008), **Satınalma Gücü Paritesi**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.

TİKBSÇG: (2003), “Büyüme Stratejileri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No: 2003-3.

Tüylüoğlu, Şevket, Hamza Çeştepe (2004): “Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi”, **Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular**, Ed. Sami Taban, Muhsin Kar, Bursa, Ekin Kitabevi, s. 27-69.

UNDP: (2013), **Human Development Report 2013**, New York, United Nations Development Programme.

Vanhanen, Tatu: (1984), **The Emergence of Democracy: A Comparative Study of 119 States, 1850-1979**, Helsinki, Finnish Society of Sciences and Letters.

Vanhanen, Tatu: (1989), “The Level of Democratization Related to Socioeconomic Variables in 147 States in 1980-85”, **Scandinavian Political Studies**, Volume 12, Issue 2, pp. 95-127.

Vanhanen, Tatu: (1990), **The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-88**, New York, Crane Russak.

Vanhanen, Tatu: (1997), **Prospects of Democracy: A Study of 172 Countries**, London and New York, Routledge.

Vanhanen, Tatu: (2000), “A New Dataset for Measuring Democracy, 1810-1998”, **Journal of Peace Research**, Volume 37, Issue 2, pp. 251-265.

- Vanhanen, Tatu: (2003), **Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries**, London and New York, Routledge.
- Vega-Gordillo, Manuel, Jose L. Alvarez-Arce: (2003), “Economic Growth and Freedom: A Causality Study”, **Cato Journal**, Volume 23, Issue 2, pp. 199-215.
- Weber, Max: (2013), **Bürokrasi ve Otorite**, 6. bs., Çev. H. Bahadır Akın, Ankara, Adres Yayınları.
- Weede, Erich: (1983), “The Impact of Democracy on Economic Growth: Some Evidence from Cross-National Analysis”, **Kyklos**, Volume 36, Issue 1, pp. 21-39.
- Windmeijer, Frank: (2005), “A Finite Sample Correction for the Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimators”, **Journal of Econometrics**, Volume 126, Issue 1, pp. 25-51.
- Wooldridge, Jeffrey M.: (2013), **Ekonometriye Giriş 2: Modern Yaklaşım**, Çev. Ed. Ebru Çağlayan, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yavilioğlu, Cengiz: (2002), “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, s. 59-77.
- Yay, Gülsün Gürkan: (2002), “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 52, Sayı 1, s. 27-54.

ÖZGEÇMİŞ

26 Mart 1967 tarihinde Karamürsel’de doğdum. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü’nden birincilikle mezun oldum. Aynı yıl ekonomi basınında çalışmaya başladım. 1996 yılından bu yana haftalık Ekonomist dergisinde çalışmaktayım. Şu anda bu dergide yazı işleri müdürü olarak görev yapmaktayım. Ayrıca Ekonomist dergisiyle birlikte aylık Capital dergisinde güncel ekonomik gelişmelere ilişkin yazılar yazıyorum. 2003 yılından bu yana bazı bilimsel çalışmalar da yapıyorum ve hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerim var. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimini tamamladım. 2011 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda doktora yapmaktayım. Evli ve iki çocuk babasıyım.